

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОПЕРАТИВНО-СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ МІЛІЦІЇ**

Частина VIII

**ДІАГНОСТИКА ОСОБИСТОСТІ ПРАЦІВНИКА ОВС В
СИСТЕМІ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ**

Навчально-методичний посібник

Київ 2015

Автори:

Александров Д.О., доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ;

Давидова О.В., кандидат психологічних наук, доцент кафедри юридичної психології Національної академії внутрішніх справ;

Рецензенти:

Медведєв В.С. - доктор психологічних наук, професор, професор кафедри юридичної психології НАВС

Тополов Є.В. - доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії психології навчання імені І.О. Синиці Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина 8. Діагностика особистості працівника ОВС в системі психологічного супроводження. Навч.-метод. посібн./ Д.О.Александров, О.В.Давидова та ін.. - К.: Національна академія внутрішніх справ, 2015.

Присвячено актуальним проблемам психологічного забезпечення супроводження проходження служби особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ. Надається ґрунтовний аналіз загальнотеоретичних аспектів психодіагностичних методів та заходів із відповідними практичними рекомендаціями по відбору кандидатів на посади, розстановці кадрів, виявлення негативних психічних явищ з метою їхньої своєчасної профілактики, організації та оптимізації психологічного моніторингу особового складу в процесі виконання оперативно-службових завдань.

Може знайти широке застосування в навчальному процесі підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців психологічної служби. Посібник розрахований на проведення всіх видів занять на очній, заочній та дистанційній формах навчання.

Для викладачів навчальних закладів, керівників і психологів практичних підрозділів МВС України.

Зміст

Вступ

1. Загальна характеристика психодіагностики в системі психологічного супроводження проходження служби.
2. Методи психологічної діагностики особистості працівника ОВС
 - 2.1. Особливості реалізації психодіагностичного методу бесіди
 - 2.2. Діагностика психодинамічних особливостей та функціональних станів.
 - 2.3. Психодіагностика здібностей.
 - 2.4. Методи стандартизованих психологічних опитувальників.
 - 2.5. Проективні методи.
 - 2.6. Методи діагностики міжособистих відносин.
 - 2.7. Біографічний метод.
3. Діагностика особистісних детермінант ефективної професіоналізації працівника ОВС
4. Діагностика психологічної готовності працівника ОВС до професійної діяльності.

Висновки

Додатки

Література

Вступ

В контексті реформування правоохоронних органів держави нагальною є необхідність підвищення вимог до визначення рівня професійної придатності працівників МВС України. Це визначає доцільність більш глибокого та всебічного дослідження індивідуально-психологічних характеристик як кандидатів на службу та абітурієнтів відомчих вищих навчальних закладів, так і особистості працівника ОВС в системі психологічного супроводження. Враховуючи, що психологічно напружені умови службової діяльності, впливаючи на правоохоронця, спричиняють суттєвий деструктивний вплив, слід особливу увагу приділяти діагностиці професійно значущих якостей, які б сприяли професійній адаптації працівника та визначали формування психологічної стійкості і готовності до ефективного вирішення ним службових завдань.

У іншому випадку, у працівника можуть загострюватися наявні негативні психологічні властивості, і такі деструктивні особистісні зміни спричинять формування професійної деформації. І це не кажучи про те, що сам факт невідповідності вимог службової діяльності суб'єктивним можливостям працівника може сприяти виникненню внутрішньоособистісних конфліктів, психологічних комплексів, почуття власної неспроможності та ін.

Отже, наявність професійно значущих якостей, які в подальшому розвиваються в процесі навчання та діяльності, визначає успішність адаптації працівника до специфічних умов служби в ОВС. Це пояснює той факт, що однакові психологічно напружені ситуації для різних працівників можуть мати різний ступінь екстремальності. Окрім того, слід зазначити, що аналогічні напружені ситуації навіть для того ж самого працівника набувають різного ступеня екстремальності внаслідок конструктивної або деструктивної динаміки його особистості. Відтак, провідним чинником успішної адаптації працівника до умов діяльності в умовах значних психологічних та фізичних навантажень є відсутність психологічних

протипоказань, які б загострювали ризик розвитку особистісної та професійної дезадаптації. Саме тому психологічна діагностика особистісних якостей дозволяє визначати не лише професійну придатність до правоохоронної діяльності, але й успішність подальшої професіоналізації фахівця. А своєчасне діагностування можливих відхилень дозволяє ефективніше здійснювати ранню профілактику деструктивних психічних явищ серед особового складу.

Зважаючи на це, пунктами 7, 35 та 42 плану заходів НАВС на виконання програми зміцнення кадрового потенціалу МВС на 2012-2016 роки, а також пунктами 5.2 та 9.1 плану заходів НАВС на виконання пп. 1.3.2. та 1.7.1 Програми психопрофілактичної роботи з особовим складом органів та підрозділів внутрішніх справ України на 2013-2017 роки, щодо вдосконалення методик і засобів психологічної діагностики особистості з метою якісного психологічного супроводження в органах внутрішніх справ, авторським колективом кафедри юридичної психології розроблений даний посібник.

З метою забезпечення даного напрямку психопрофілактичної роботи авторським колективом Національної академії внутрішніх справ підготовлений навчально-методичний посібник, який зорієнтований як безпосередньо на штатних фахівців-психологів, так і на керівників, які спільними зусиллями забезпечують підтримання психологічної готовності особового складу до психологічно напружених умов професійної діяльності.

1. Загальна характеристика психодіагностики в системі психологічного супроводження проходження служби.

Як відомо, рівень та ефективність діяльності працівників органів внутрішніх справ в екстремальних ситуаціях значною мірою залежить від психологічної готовності та психологічної стійкості.

При цьому, під психологічною готовністю працівника розуміється сукупність якостей і властивостей особистості, що зумовлює стан мобілізованості психіки, настроєність на найбільш доцільні, активні та рішучі дії в складних чи небезпечних умовах виконання службових обов'язків.

У свою чергу психологічна стійкість — це активно-дійовий стан особистості, що відображає зміст і умови професійного завдання і виявляється у здатності зберігати стан нормального функціонування психіки, доцільно діяти, незважаючи на перепони. Найбільш значними складовими такої здатності є вміння співробітника за допомогою волі долати негативний вплив емоцій на діяльність, переборювати страх, нерішучість, а також зберігати самовладання при подальшому ускладненні ситуації.

Структура психологічної готовності працівника правоохоронних органів представлена такими компонентами:

1) *мотиваційний* – зорієнтованість на діяльність, потребу успішно виконати поставлене завдання та прагнення домогтися успіху, у поєднанні з установкою на власну безпеку)

2) *орієнтаційний* – вивчення та усвідомлення умов та особливостей діяльності, способів можливих дій в різних варіантах розвитку події, необхідних для цього властивостей та якостей особистості;

3) *операційний* – навички та вміння реалізовувати професійні дії;

4) *вольовий* – самоконтроль, самооблізація та керування своїми діями, саморегуляція;

5) *оціночний* – об'єктивна оцінка ступеня небезпеки ситуації і власної підготовленості для її вирішення, прогнозування можливих результатів, внесення відповідних поправок.

Володіючи психологічною готовністю працівник у змозі настроїтись на певну поведінку, на виконання дій, необхідних для досягнення поставленої мети; підготувати, при необхідності, матеріальну базу для виконання завдання чи створити умови для цього (здобути відсутню інформацію, провести тренування, змодельовати схеми можливого розвитку подій); з початком дій уважно слідкувати за змінами обставин, оцінювати адекватність своєї поведінки, модель якої була побудована раніше, прагнути реалізувати оптимальні умови й засоби досягнення мети, свідомо керувати своїми емоційними станами і поведінкою.

Саме тому, своєчасна діагностика наявності відповідних психологічних задатків, або виявлення можливих протипоказань, дозволяють оптимізувати процедуру професійно-психологічного відбору кандидатів на службу та якість психологічного супроводження проходження служби. Психодіагностичний інструментарій дозволяє здійснювати лонгітюдний моніторинг динаміки змін індивідуально-психологічних якостей правоохоронця по мірі занурення його у професію, допомагаючи розвивати професійно значущі якості, та своєчасно профілактуючи ознаки професійної деформації.

Загалом, одне із значень терміну «діагноз» в перекладі з грецької мови – «розпізнавання». Діагностика розуміється як розпізнання чогось. Психологічна діагностика – науково-практична дисципліна, що розробляє методи виявлення, вимірювання та вивчення індивідуально-психологічних особливостей людини.

Її метою є збирання інформації про особливості психіки, виявлення різноманітних психічних та психофізіологічних якостей та особливостей, а також рис особистості. Відтак, виділяють наступні типи психологічного діагнозу:

1. Діагноз на основі констатації наявності чи відсутності певної ознаки. В цьому випадку одержані при діагностуванні дані про індивідуальні особливості психіки співвідносяться або з нормою (при визначенні патології розвитку), або з деяким заданим критерієм.

2. Діагноз, що дозволяє порівнювати виразність ознаки у часі (лонгітюдні дослідження) або у вибірці.

Загалом існують такі галузі практичного використання результатів психодіагностики:

1. Освітня психодіагностика – широко використовує різноманітні психологічні методики, які створюються відповідно до психометричних вимог і призначені для вимірювання успішності засвоєння учбового матеріалу (тести успішності).

2. Клінічна психодіагностика – спрямована на вивчення індивідуально-психологічних особливостей хворого (структурно-динамічні особливості особи, відношення до хвороби, механізми психологічного захисту), що роблять істотний вплив на виникнення, перебіг і результат захворювання.

3. Професійна психодіагностика – використовує психодіагностичні методи для профорієнтації і професійного відбору.

Психодіагностичні завдання тут можуть вирішуватися наступними способами.

1. Тривале спостереження за обстежуваним, здійснюване в ході надання йому допомоги (в ході консультування, психотерапії).

2. Спостереження за обстежуваним в реальних умовах його життя (спостереження за поведінкою в процесі проходження служби).

Психометрія – це галузь психодіагностики, що стосується формалізованих методик спрямованих на дослідження змінюваних факторів, шляхом вимірювання у кількісних цифрових значеннях досліджуваних психологічних характеристик (часу реакції, сила прояву реакцій, балові показники формалізованих методик, відсоткові значення).

Виділяють такі групи методик:

1. *Методики формалізовані*: тести, опитувальники, окремі проєктивні методики та психофізіологічні методики. Ці методики дозволяють зібрати діагностичну інформацію у відносно короткі терміни у такому вигляді, що дає можливість кількісно і якісно порівнювати показники. Їм притаманна:

а) жорстка регламентація процедури обстеження (точне дотримання інструкцій, строго визначені способи пред'явлення стимульного матеріалу, невтручання дослідника в діяльність досліджуваного та ін.);

б) стандартизація (наявність норм чи інших критеріїв оцінки результатів);

в) надійність та валідність.

2. *Методики малоформалізовані*: спостереження, бесіда, експертні оцінки, аналіз продуктів діяльності. Дозволяють аналізувати психічні явища, що погано піддаються об'єктивізації (суб'єктивні переживання, особистісні смисли) чи є надзвичайно мінливими (динаміка станів, настроїв тощо). Їм притаманні:

а) трудомісткість;

б) тривалість у часі;

в) повною мірою залежать від професійного досвіду діагноста;

г) високий рівень ризику суб'єктивізму.

Формалізовані та малоформалізовані методики взаємодоповнюють, але через суб'єктивний фактор можуть впливати на інтерпретацію, тому визначають послідовність психодіагностичної процедури:

1. Бесіда поєднана зі спостереженням та, можливо, з експериментом.

2. Проєктивні методики.

3. Формалізовані опитувальники та тести.

Психологічна оцінка – це збір та інтеграція даних, які можуть бути одержані різними шляхами, наприклад, за допомогою інтерв'ю, спостереження, психологічних тестів, психофізіологічних вимірів, тощо. У цьому сенсі поняття психологічної оцінки тотожне поняттю психологічної діагностики.

Основні діагностичні підходи психодіагностики:

1. *Об'єктивний підхід* – діагностика здійснюється на основі успішності (результативності) та/або способу (особливостей) виконання діяльності.

а) методики діагностики особистісних (характерологічних) особливостей:

- «тести дії» («цільові особистісні тести»);
- «ситуаційні тести».

б) тести інтелекту (здібностей).

2. *Суб'єктивний підхід* – діагностика на основі повідомлень випробуваного про себе, самоопису особливостей особистості, стану та поведінки:

- особистісні опитувальники;
- опитувальники станів та настрою;
- опитувальники ставлення (анкети).

3. *Проективний підхід* – діагностика здійснюється на основі аналізу особливостей взаємодії з нейтральним стимулом-завданням, що стає завдяки своїй невизначеності об'єктом проєкції. До методів проєктивного підходу належать:

- моторно-експресивні;
- перцептивно-структурні;
- аперцептивно-динамічні.

Для досягнення цілей психодіагностики важливим є використання ефективних методик – психодіагностичних тестів. Ефективні тести – це такі, що здатні найбільш повно відобразити всі сторони вимірюваної психологічної властивості через мінімальну кількість завдань. Отже, ефективність тестів залежить від:

1. теоретичної концепції, на якій базується той або інший тест;
2. сфера застосування;
3. дотримання вимог до психологічних тестів;
4. психометричні характеристики тестів.

Як нами вже зазначалося, ефективний тест завжди стандартизований, валідний та надійний. При цьому, під стандартизованістю розуміється однаковість процедури проведення й оцінки виконання тесту. У свою чергу надійність методики – це відносна постійність, сталість і узгодженість результатів тесту при первісному та повторному його застосуванні на одних і тих же досліджуваних (не можна довіряти тесту, якщо на початку тижня показник 10, а в кінці – 80). Повторне застосування надійних методик дає подібні оцінки, тому це показник довіри до одержаних результатів. Валідність методики є комплексною характеристикою, яка включає, з одного боку, відомості про те, чи придатна методика для вимірювання того, для чого вона була створена, з іншого – яка її ефективність.

Таким чином, стандартизація процедури передбачає уніфікацію інструкцій, бланків, способів реєстрації результатів, умов проведення обстеження. Іншими словами, до вимог відносяться:

- 1) однаковість та зрозумілість повідомлення інструкції;
- 2) однаковість ставлення до випробуваних;
- 3) відсутність додаткових пояснень окремим особам;
- 4) подібність умов та часу проведення дослідження для різних груп;
- 5) часові обмеження для всіх повинні бути однаковими.

І якщо психологічний вимір належить до галузі встановлення симптому, то діагноз є остаточним судженням про явище в цілому, що виявляє себе в психічних феноменах, які не піддаються безпосередньому сприйняттю на підставі вивчення, зіставлення й розуміння цих симптомів. Практична цінність діагнозу визначається можливістю здійснення на його основі прогнозу.

Отже, психодіагностичний процес – це збирання й узагальнення інформації, що дозволяє прийняти певне рішення – діагноз, зрозуміти етіологію (витоки) досліджуваного психічного феномену та надати певний прогноз. Виходячи з цього, основними етапами діагностичного процесу слід вважати:

- 1) збирання даних відповідно до завдань дослідження,
- 2) їхня обробка та інтерпретація,
- 3) підведення підсумків.

Етап збирання даних. Збиранню даних передують ретельне попереднє вивчення досліджуваного, необхідність урахування його минулого та сьогодення, ознайомлення психодіагноста з певним комплексом об'єктивних і суб'єктивних показників, у ході якого формується дослідницьке завдання.

Існує вплив різних змінних, включених у систему «експериментатор – досліджуваний»: *ситуаційні змінні, змінні мети (цілей) обстеження та завдання, змінні дослідника й піддослідного.*

Стандартизація умов тестування стосується не тільки інструкцій і всього того, що пов'язане з наданням обстежуваному тестового матеріалу, але й обставин всіх етапів процедури тестування (встановленню рапорту).

Класифікація психодіагностичних ситуацій:

- 1) добровільна участь в обстеженні та самостійний вибір подальших дій (наприклад, психологічна консультація);
- 2) примусова участь в обстеженні, але самостійний вибір подальших дій (наприклад, обстеження студентів-психологів при розробці тестів);
- 3) примусова участь в обстеженні та вибір дій після обстеження (наприклад, тестування на відповідність займаній посаді);
- 4) добровільна участь в дослідженні, але вибір подальших дій нав'язаний (наприклад, професійний відбір).

Після формулювання діагностичного завдання, вибору відповідних методик і проведення дослідження отримані результати повинні бути представлені в тому вигляді, що визначається особливостями використовуваних методики. «Сирі» оцінки перетворюються в стандартні, будуються «профілі особистості» тощо.

Етап обробки та інтерпретації даних. Підходи до узагальнення даних:

1. *Статистичний підхід* передбачає врахування об'єктивних (кількісних) показників, їхню статистичну обробку у вигляді, наприклад,

рівняння регресії або факторного аналізу. Роль суб'єктивного судження зводиться тут до мінімуму.

2. *Клінічний підхід* опирається на аналіз, в основному, якісних показників, прагнучи охопити їх у всій повноті. Його істотною особливістю є довіра до «суб'єктивного судження» і професійного досвіду, коли звертається увага не лише на кількісні показники, але й на якісні закономірності явищ.

Клінічна діагностика – інтенсивне вивчення окремого випадку, коли надається детальний опис випадку, якісна характеристика особливостей психічної діяльності. У більшості діагностичних ситуацій необхідне гармонічне сполучення клінічного та статистичного підходів, а не їхнє протиставлення.

Етап підведення підсумків. Виділяють три рівні діагностичних висновків.

На першому рівні діагностичний висновок здійснюється безпосередньо на основі наявних даних про обстежуваного. Індивідуальний діагноз, а тим більше прогноз, не здійснюється. Психолога можна замінити машиною. Цей рівень слід розуміти як суто робочий, орієнтовний.

Другий рівень передбачає описове узагальнення та гіпотетичний конструкт, яким може бути розкриття психологічної структури розладу. На цьому рівні дослідник отримує можливість планування подальших етапів діагностичної роботи, вибору конкретних методів впливу.

На третьому, вищому рівні повинен відбутися перехід від описового узагальнення, гіпотетичних конструктів до теорії особистості. Створюється робоча модель досліджуваного випадку, у якій конкретні особливості даного індивіда представлені у цілісності та сформульовані в поняттях, що дозволяють точно і обґрунтовано розкрити психологічну сутність явища, його структуру.

Рівні розвитку діагнозу:

Перший рівень – *емпіричний діагноз*, обмежується констатацією певних особливостей або якостей, на підставі яких безпосередньо будуються

практичні висновки.

Другий рівень – *етіологічна діагностика*, що враховує не тільки певні психічні феномени, але й їхні витoki. Дослідник повинен відповісти на запитання про те, як розвивався, за допомогою якого механізму виник і якою причиною обумовлений той або інший психічний феномен.

Третій рівень – типологічна діагностика, що полягає у визначенні типу особистості в динамічному змісті цього поняття.

Остаточний письмовий висновок становить собою кінцевий етап узагальнюючих діагностичних дій. В зміст висновку необхідно включати всі доступні дані.

1. Зміст і стиль висновку залежать від теоретичних установок та спеціалізації діагноста. Важливо, щоб висновок відповідав потребам, інтересам та рівню підготовки тих, хто його одержує. Наприклад, керівники підрозділів органів внутрішніх справ віддають перевагу висновкам із поясненням основних даних та конкретними рекомендаціями.

2. У висновку обов'язково повинна бути визначена мета діагностичного обстеження – консультація чи надання конкретних рекомендацій.

3. Висновок зорієнтований на певну дію, тобто в ньому дається рекомендація відносно програм підготовки, типу психологічної допомоги, вибору професії та ін.

4. У висновку відображені відмінні властивості конкретного індивіда, тобто риси, результати обстеження яких має суттєві відмінності від середніх показників.

5. Зміст складається з інтерпретації одержаних даних і висновків (записи тестів та інші дані можуть додаватися окремо для ілюстрації чи пояснення).

6. Будь-яка описова оцінка поведінки індивіда та сама система оцінок повинні бути чіткими.

Підсумки повинні описувати не результати, отримані за допомогою

конкретних методик, а містити їхню психологічну інтерпретацію.

Доречно зазначити, що етика психодіагностичного обстеження висуває певні вимоги, до яких слід віднести наступні:

- Кожен тест повинен мати відомості про валідність, надійність та можливі обмеження.

- Приділяти увагу підбору релевантних тестів та інтерпретації отриманих результатів.

- Діагностичний інструментарій повинен відповідати цілям дослідження.

- Професійні психологічні інструменти не мають бути загальнодоступними.

- Тестування не повинне проводитися досліджуваним, без участі психолога через можливість появи помилкових понять про себе, що може мати травмуючий вплив.

- Велике значення надається конфіденційності результатів тестування.

- Психолог має бути кваліфікованим для використання певного інструментарію.

- Обстежуваний повинен одержати в доступному для нього вигляді відомості про цілі та результати тестування.

- Психодіагностика не має спричинити морального збитку особистості.

Відповідно до цього, слід враховувати певні етичні проблеми, що пов'язані з психодіагностикою.

1. Рівень кваліфікації психодіагноста, для підвищення професійних норм і якості психологічного обстеження населення кваліфікованим психологам надаються ліцензії та посвідчення.

2. Допуск до використання діагностичних методик. Таке обмеження переслідує подвійну мету: нерозголошення змісту методик і попередження їх неправильного застосування.

3. Обмеження висвітлення результатів обстеження. Піддослідному не завжди повідомляється про сутність тестів, що вивчають емоційні та

мотиваційні особливості, а також установки особистості.

4. Конфіденційність – основна проблема тут полягає в тому, хто буде мати доступ до одержаних результатів.

5. Повідомлення результатів обстеження. Інформація про рівень виконання та якісний опис, наданий простою мовою, за виключенням тих випадків, коли результати повідомляються психологу-професіоналу.

Коли індивіду повідомляють його результати, слід не тільки супроводжувати їх кваліфікованою інтерпретацією, але й створювати умови для індивідуального консультування.

Відтак, серед основних принципів етичного кодексу слід вважати:

- 1) добробут досліджуваного;
- 2) відповідальність, в основі якої – об'єктивність, чесність та дотримання високих норм у своїй роботі;
- 3) моральні та правові стандарти, що відповідають моральним вимогам суспільства;
- 4) коректність і стриманість в публічних заявах;
- 5) конфіденційність, що гарантує збереження інформації про особу;
- 6) засновані на довірі відносини з обстежуваним, інформування його про цілі дослідження та про характер використання результатів;
- 7) нерозголошення результатів обстеження;
- 8) умови, можливості та обмеження в публікації методик;
- 9) інтерпретація діагностичних результатів.

2. Методи психологічної діагностики особистості працівника ОВС

2.1. Особливості реалізації психодіагностичного методу бесіди

Психодіагностичне обстеження завжди містить у собі елементи спостереження та експерименту. Так, зокрема, експеримент у

психодіагностиці часто виступає у формі прямого або непрямого, чи безпосереднього або опосередкованого спілкування.

Бесіда – специфічний метод дослідження за допомогою цілеспрямованої комунікації, у ході якої діагност виявляє психологічні особливості людини.

Бесіда може мати наступні форми:

- формалізоване опитування (діагностика на основі фіксації відповідей);
- бесіда поєднана із спостереженням (діагностична інформація одержується як на вербальному, так і на невербальному рівні);
- бесіда поєднана із експериментом (діагностуються мимовільні реакції у штучно створених умовах комунікативної взаємодії).

Як додатковий метод у структуру експерименту бесіда включається:

- на першому етапі збору первинної інформації про випробовуваного, дає йому інструкцію, мотивує;
- на останньому етапі – у формі постекспериментального інтерв'ю.

Види бесіди:

- клінічна бесіда;
- інтерв'ю.

Клінічна бесіда є способом дослідження цілісної особистості, при якому в ході діалогу дослідник прагне одержати максимально повну інформацію про його індивідуально-особистісні особливості.

Клінічна бесіда включається в контекст:

- клінічного експерименту (з постановкою спеціальних завдань, тестів);
- психологічної консультації;
- психологічного тренінгу.

Фіксація даних бесіди:

а) синхронна:

- самотійна (дослідник сам фіксує всю інформацію в ході бесіди);
- паралельна (фіксує асистент);

- відкрита (фіксація не приховується);
 - прихована (фіксація здійснюється неочевидно аудіо-відеозасобом).
- б) постфактумна (фіксація здійснюється діагностом по пам'яті).

Інтерв'ю називають цілеспрямоване опитування віч-на-віч на основі довірчого контакту з приводу певного конкретного питання.

Види інтерв'ю:

- а) цілеспрямоване опитування;
- б) заочне анкетування (ненадійний метод через декларативність):
 - відкриті анкети,
 - закриті анкети.

Психологічна бесіда, як форма експерименту, є системою спільної діяльності експериментатора та випробовуваного, включеного в соціальну діяльність, що має своєю безпосередньою метою пізнання особливостей психіки випробовуваного. При цьому виділяється наступна нормативна структура експериментальної бесіди:

- за схемою «стимул-реакція» розглядає психіку випробовуваного як реактивну, що дозволяє досліджувати тільки нижчі психічні функції.

- «інструментальний метод» - це діяльність та активне втручання досліджуваної людини в ситуацію, спрямована на виконання завдання при введенні нових стимулів.

Слід враховувати впливи факторів взаємодії випробуваного та психолога:

- а) ефекти, обумовлені ситуацією (зацікавленість або незацікавленість людини у викривленні результатів або взагалі, у участі в діагностиці);

- б) пов'язані із властивостями особистостей випробуваного та експериментатора:

- «ефект Пігмаліона»: коли експериментатор неусвідомлено трансформує психічний стан випробовуваного, підганяючи його «під гіпотезу»;

- «ефект фасаду» - визначається поведінкою випробовуваного, його прагненням створити в дослідника вигідний для себе образ свого «Я» і вплинути на діагностичне рішення у відповідності зі своїми мотивами;

- інформація або чутки про можливі наслідки психодіагностики;

- поінформованість випробовуваного про мету та завдання діагностичного експерименту;

- афіліативна мотивація.

При організації діагностичного експерименту враховується:

- успішність діяльності випробовуваного при розв'язанні експериментального завдання;

- особливості його особистості;

- характеристики спілкування психолога і випробовуваного.

- установки різного типу, що виникають з досвіду взаємодії людей.

Структура діагностичного завдання повинна відповідати опису активності випробовуваного в ситуації експерименту, а інструкція, у свою чергу, повинна відповідати структурі завдання, інакше можливі викривлення через артефакти завдання або артефактами інструкції. Тому, під час діагностики враховуються характеристики об'єкта дослідження:

1) його індивідуальна неповторність та автентичність, адже однакових людей немає, що ускладнює порівняльний аналіз, оцінку та інтерпретацію;

2) висока динамічність, нестабільність психічних феноменів загалом, а тим паче в умовах лабораторного експерименту (коли об'єкт знає про свою участь в експерименті);

3) об'єкт психологічного дослідження є одночасно суб'єктом, що активно реагує на всі впливи, і тим самим впливає на хід експерименту.

Зважаючи на активність самого об'єкта психодіагностичного дослідження, слід зазначити, що до більш надійних методів відносяться:

- природні експерименти, коли випробувані не інформовані про те, що вони є об'єктом маніпуляцій;

- приховані спостереження, коли спостережуваний не знає, що його поведінка реєструється;

- анонімні випробування.

У процесі діагностики здійснюється спостереження за невербальними проявами випробуваного, зокрема фіксації піддаються:

1. Паралінгвістичні та екстралінгвістичні ознаки.
2. Оптико-кінетичні ознаки.
3. Міжособистісний простір.
4. Візуальний контакт.
5. Мимовільні психофізіологічні реакції.

2.2. Діагностика психодинамічних особливостей та функціональних станів.

У диференціальній психофізіології виділяють такі сторони психіки:

- змістовну (соціалізовані характеристики);
- формально-динамічну (особливості психічного складу та поведінки).

На сьогодні відомі наступні основні властивості нервової системи.

Сила нервової системи (протилежний полюс – слабкість нервової системи) виражається в ступені витривалості, працездатності нервової системи, її стійкості до різного роду перешкод.

Рухливість нервової системи (протилежний полюс – інертність) характеризується швидкістю зміни нервових процесів, а також швидкістю їхнього перебігу.

Лабільність нервової системи (протилежний полюс – мала лабільність, або, як і в другому випадку, інертність) виражається в швидкості виникнення і зникнення нервових процесів.

Динамічність (протилежний полюс – мала динамічність) полягає в швидкості утворення тимчасових нервових зв'язків.

Активованість – це врівноваженість процесів збудження і гальмування; вона визначає загальний тонус нервової системи: висока

активованість –переважання збудження, низька – переважання гальмування.

Істотне значення для діагностики основних властивостей вищої нервової системи (ВНС) мають два моменти:

1) Кожна властивість нервової системи як генотипічна ознака має не один прояв, а широкий їх спектр.

2) По відношенню до ВНС непридатний «оціночний підхід» (хороші і погані, корисні і шкідливі).

У свою чергу поняття *функціональний стан* було введено в науковий обіг, насамперед, для характеристики стану людини, пов'язаного з виконанням певної діяльності та відокремлення від різних станів, які до виконання діяльності відношення не мають. Так, наприклад, при сильному стомленні людина переживає почуття втоми, млявості, безсилля, а ситуації монотонії породжують переживання нудьги, апатії, сонливості. У станах підвищеної емоційної напруженості провідними є почуття тривоги, нервозності, переживання небезпеки і страху. Загалом, функціональному стану притаманні наступні особливості.

1. Він є складною системною реакцією індивіда, результатом взаємодії різних елементарних структур. Так, наприклад, для деяких видів стомлення характерні абсолютно певні зрушення в діяльності серцево-судинної системи.

2. Функціональний стан – сформована реакція. Одним із найбільш важливих моментів при цьому є наявність комплексу причин, що визначають специфічність стану в конкретній ситуації. Так, для станів стомлення первинне значення мають фактори тривалості дії та виду навантаження. А розвиток емоційної напруженості визначається, головним чином, підвищеною значущістю виконуваної діяльності, її відповідальністю, складністю, мірою підготовленості людини та іншими соціально-психологічними чинниками.

3. На функціональний стан у кожному конкретному випадку впливають умови, в яких зазначені чинники мають місце. По-перше, специфічність

впливу опосередкується індивідуальними особливостями людини. По-друге, формування нового стану значною мірою визначається особливостями попереднього в часі стану і задає можливі напрями його розвитку. Так, наприклад, безпосередньо на тлі початкового стану монотонії при зміні характеру діяльності може формуватися стан оптимальної працездатності. За наявності вираженого стомлення без необхідного періоду відпочинку така можливість в принципі виключена.

Загалом виділяють Специфічні види функціональних станів:

1. Стани активації та рівні пильнування.
2. Динаміка працездатності та стан стомлення.
3. Напруженість.
4. Стрес (фізіологічний чи психологічний)

Основними критеріями при вимірі функціональних станів є:

стабільність – для досліджень, на підставі яких будується тривалий прогноз. Природно, що психолог, який висловлює судження про певну ознаку, що може на довгі роки зумовити долю піддослідних, має бути цілком упевнений в тому, що ознака ця характеризується високою стабільністю;

динамічність – для досліджень в умовах діяльності, що змінюються; при необхідності встановлення моментів перебудови (ломки) взаємодії, що склалася, або переходу до іншого способу функціонування.

До психологічних методів діагностики відносяться:

а) *Психометричні тести* (наприклад, коректурна проба Бурдона, таблиці Шульте для дослідження уваги, комбінаційний метод Еббінгауза, метод парних асоціацій, методики безперервного рахунку Крепеліна, тощо).

б) *Методики суб'єктивної оцінки* (наприклад, опитувальники).

Загалом опитувальники відносять до групи методів, спрямованих на виявлення якісно різноманітних переживань таких станів, які з більшою або меншою легкістю можуть бути усвідомлені людиною. Виділені ознаки входять до складу опитувальника у вигляді розгорнутих словесних формулювань, що мають запитальну або стверджувальну форми. Кількісна

оцінка або визначення міри вираженості кожної ознаки не є основною метою подібних досліджень. Характеристика стану людини будується на основі загального числа відмічених симптомів та аналізі їх якісної своєрідності. Прикладом може бути опитувальник для діагностики стомлення С. Кашиваги

«Слабка активація»	«Слабка мотивація»
Не хочеться ходити	Помилки в роботі
Голос, що зривається	Уникнення погляду
Не готовий до роботи	Утруднення в спілкуванні
Запалі щоки	Повільність
Уникнення розмов	Сонливість
Похмурість	Стурбованість іншими справами
Мляві очі	Бліде обличчя
Дратівливість	Задерев'янілість
Апатичність	Тремтіння пальців
Млявість	Нездатність сконцентрувати увагу і слухати

Методики суб'єктивного шкалювання стану передбачають співвіднесення своїх відчуттів з низкою ознак, формулювання кожної з яких максимально стисло. Вони представлені, як правило, або парою полярних ознак («втомився – не втомився», «бадьорий – в'ялий»), або окремим коротким твердженням («втомився», «слабкість», «відпочив»). Передбачається, що людина здатна оцінити міру вираженості кожного симптому, співвідносячи інтенсивність внутрішнього переживання з заданою оціночною шкалою. У більшості випадків ці методики є модифікаціями методу семантичного диференціалу Ч. Осгуда.

Сюди можна віднести й тест диференційованої самооцінки стомлення, запропонований В. Доскіним, який ґрунтується на попередньому виділенні основних компонентів функціонального стану. Вважається, що він всебічно характеризується за допомогою трьох категорій ознак: самопочуття, активності і настрою (скорочено – САН). У оригінальному варіанті тесту кожна з них представлена десятьма полярними ознаками, міра вираженості яких встановлюється за семибальною шкалою. У людини, яка відпочила, всі

три категорії ознак оцінюються близькими цифрами. По мірі наростання стомлення зростає їх дивергенція за рахунок більшого зниження показників самопочуття і активності в порівнянні з суб'єктивною оцінкою настрою.

2.3. Психодіагностика здібностей.

Проблема діагностики здібностей – одна з найбільш дискусійних, адже інтелект сам по собі включає ряд відносно незалежних здібностей, таких, як вербальні, математичні, просторові, мнемічні і знаходиться в певній залежності від рівня розвитку спеціальних здібностей. Тому, розглядаючи методи вивчення розумової сфери, слід зазначити, що розумовий розвиток – це характеристика способів, форм і змісту мислення людини, яка визначається сукупністю знань, умінь і набором розумових дій у відповідності до вікових особливостей. У свою чергу інтелект – це комплексне утворення, що сприяє успішному засвоєнню знань. Доречно зазначити, що неможна ототожнювати поняття «рівень розумового розвитку», «інтелект» і «навчання», тому й діагностика цих психологічних феноменів має бути різною.

До основних принципів, якими керуються при створенні психодіагностичного інструментарію здібностей, слід віднести:

- 1) вікові норми розвитку з урахуванням соціалізації та умов життя;
- 2) основними показниками розумового розвитку виступають характеристики пізнавальних дій (перцептивних і інтелектуальних);
- 3) виявлення рівня розумового розвитку поєднує якісну характеристику способів вирішення діагностичних завдань і кількісну оцінку, що відображає результат їх вирішення;
- 4) діагностичні завдання для кожної вікової групи представлені в доступній формі, включені в характерні види розумової діяльності.

На теперішній час найбільш якісно себе зарекомендував тест структури інтелекту Р.Амтхауера створений в 1953 р. (остання редакція – 1973 р.) для осіб у від 13 до 61 року для діагностування рівня загальних здібностей у

зв'язку з професійною психодіагностикою. Він тривалий час успішно застосовувався фахівцями психологічної служби при відборі абітурієнтів до ВНЗ МВС України, і, зокрема у Національній академії внутрішніх справ широко використовувався починаючи з 1996 року. Він містить такі субтести: Логічний відбір, Визначення загальних рис, Аналогії (аналіз комбінаторних здібностей), Класифікація (оцінка здатності виносити судження, узагальнювати), Розвиток практичного математичного мислення, Числові ряди (аналіз індуктивного мислення), 2 субтеста Дослідження просторової уяви (комбінаторних здібностей), Зосередження уваги і в пам'яті. Час проведення дослідження – 90 хвилин.

Разом із тим, інтелект сам по собі включає ряд відносно незалежних здібностей, таких, як вербальні, математичні, просторові, мнемічні і знаходиться в певній залежності від рівня розвитку спеціальних здібностей.

У психології під здібностями розуміються 1) природжені здібності індивіда, що фатально визначають усі майбутні досягнення суб'єкта (capacity), 2) набуті навички і уміння (ability), 3) природна здатність набувати відносно загальні або спеціальні знання і уміння (aptitude).

Б.М. Теплов у понятті «здібність» виділяє три основні ознаки:

- по-перше, під здібностями розуміються індивідуально-психологічні здібності, що відрізняють одну людину від іншої;
- по-друге, здібностями називають лише ті, які мають відношення до успішності виконання певних видів діяльності;
- по-третє, поняття «здібність» не зводиться до тих знань, навичок або умінь, які вже вироблені у цієї людини.

Прийнято виділяти: 1) загальні здібності, які забезпечують оволодіння різними видами знань і умінь, які людина реалізує у багатьох видах діяльності; 2) спеціальні здібності розглядаються стосовно окремих, спеціальних областей діяльності, що виражається в їх класифікації за її видами (математичні, літературні, художні тощо).

Критерії оцінки вираженості здібностей: 1) результативність

діяльності, 2) швидкість і успішність оволодіння необхідними знаннями і навичками, 3) оригінальність і самобутність виконання роботи, 4) міра подолання несприятливих умов середовища.

Діагностують чотири групи здібностей: сенсорні, моторні, технічні і професійні.

Моторні здібності. У 1955 р. в США з'явилася шкала діагностики моторного розвитку дітей тесту Лінкольна-Озерецького. Найбільш поширеними тестами здібностей є: Тест спритності пальців О'Коннора, Тест спритності Стромберга, Тест ручної спритності Пурдье, Міннесотський тест швидкості маніпулювання, Тест маніпулювання з дрібними предметами Крауфорда.

Слід виділяти чинники моторного розвитку: 1) точність виконання рухів, 2) орієнтація (здатність знаходити правильну відповідь на різноманітні стимули в умовах високої швидкості їх пред'явлення), 3) координація, 4) час реакції, 5) швидкість руху руки, 6) оцінка контролю (уміння контролювати зміну швидкості і напрямку руху об'єктів), 7) ручна спритність, 8) пальцева моторика, 9) твердість руки, 10) швидкість руху зап'ястка і пальців.

Сенсорні здібності. Однією з сфер застосування є діагностика профпридатності та клінічне тестування, спрямоване на виявлення дефектів в розвитку тих або інших сенсорних функцій. Стандартизовані методи створені, переважно, для вивчення особливостей слуху і зору.

Для виміру гостроти зору використовується таблиця Снеллена (з зображенням букв, що поступово зменшуються) та метод Орто-Рейтера.

Для виміру здібностей слухового сприйняття використовуються методи діагностики гостроти слуху (чи вимір абсолютних порогів), виділення сигналів з шумового фону, а також тести на розрізнення гучності, висоти, тембру звуків. Тест музичної обдарованості Сिशора (складається з серії завдань на вивчення сприйняття сили звуку, інтенсивності, тембру).

Технічні здібності. Л. Терстон розглядає технічні здібності як загальні розумові (просторові уявлення, комбінаторні здібності тощо). Технічні

здібності – це здатність сприймати просторові моделі, порівнювати їх одна з одною, знаходити однакові й різні (збирання технічних пристроїв з окремих деталей).

Найбільш популярні тести: Тест Беннета на технічне розуміння, Тест технічного розуміння Пурдье, Міннесотський тест на сприйняття простору (розрізані фігури), Тест просторових взаємозв'язків та ін.

Професійні здібності. До цієї групи включені художні, музичні, артистичні, конторські та інші здібності.

Батарея ДАТ (Тест диференціальних здібностей) 1947 р., оновлена у 1973 р. створювалася з метою професійної орієнтації учнів.

1. Словесне мислення. Пошук подвійних аналогій.
2. Числові (рахункові) здібності. Пропонуються математичні завдання.
3. Абстрактне мислення. Серії фігур завдання розташовані в певній послідовності. Піддослідний повинен продовжити серію, вибравши відповідну фігуру з 5 запропонованих.

4-й і 5-й субтести перевіряють технічне мислення і просторові уявлення: вимагається виконати завдання на розуміння зображених на малюнках технічних ситуацій і уявне складання геометричних розгорток в певні фігури.

6. Швидкість і точність сприйняття. Дано декілька комбінацій символів, одна з яких виділена. Піддослідний повинен знайти і відмітити таку ж на бланку відповідей.

7-й і 8-й субтести вимірюють здібності правильно користуватися правописом і будувати речення («Використання мови»).

Загальний час, необхідний для проведення дослідження, перевищує 5 год., тому його виконання рекомендується розбивати на два етапи.

Батарея загальних здібностей (скорочено GATB) розроблена в 40-х рр. службою зайнятості США і призначений для професійного відбору та комплектування вакантних робочих місць. Включає 12 субтестів, що вимірюють 9 здібностей:

1. Діагностика загальних розумових здібностей містить 3 субтести (запас слів, математичне мислення, просторове сприйняття в тривимірному просторі).

2. Вербальні здібності (словниковий запас) діагностуються визначенням синонімів і антонімів.

3. Числові здібності містять 2 субтести на обчислення і математичне мислення.

4. Просторове сприйняття аналізується за допомогою геометричних розгорток.

5. Сприйняття форми містить 2 субтести, в яких піддослідний зіставляє різні інструменти і геометричні форми.

6. Швидкість сприйняття представлений парами слів, ідентичність яких необхідно встановити.

7. Моторна координація – робляться позначки олівцем в серії квадратів.

8. Ручна спритність (пальцева моторика) – вивчається за допомогою спеціального пристосування (4 субтести).

На виконання всієї батареї потрібно близько 2,5 год.

Діагностика цих ракурсів особистості безпосередньо пов'язана із визначенням професійної придатності.

Професійна придатність – це сукупність психологічних і психофізіологічних особливостей особистості, необхідних і достатніх для досягнення нею, за наявності спеціальних знань, умінь і навичок, достатньої ефективності праці. Основою професійно важливих якостей являються спеціальні здібності.

Однією з перших теорій професійного вибору стала трьохфакторна модель профорієнтації американського вченого Ф. Парсонса, основні положення якої він сформулював у 1908 р. Головна ідея полягала у трьох фазах профорієнтації:

- перша включає вивчення психічних і особистісних особливостей

претендента на професію;

- друга полягає у вивченні вимог професії і їхнього формулювання в психологічних термінах;

- третя має на увазі зіставлення цих двох рядів чинників та прийняття рішення про рекомендовану професію, що відбувається на основі встановлення відповідності особливостей людини вимогам професії.

Щоб з'ясувати переважний розвиток деяких здібностей для вибору професії, можна використовувати наявні в арсеналі практичних психологів тести. Так, наприклад, тест Р. Амтхауера дозволяє отримати «тестовий профіль» за трьома параметрами – вираженості гуманітарних, математичних і технічних здібностей. Шкільний тест розумового розвитку (ШТРР) допомагає визначити вираженість здібностей до суспільно-гуманітарної, фізико-математичної і природничонаукової областей діяльності. Конкретні методики, що обговорювалися вище, дозволяють виявити рівні розвитку сенсорних, моторних та інших здібностей.

2.4. Методи стандартизованих психологічних опитувальників.

Особистісні опитувальники – класичний зразок суб'єктивного діагностичного підходу. Опитування – один з найменш надійних способів одержання знання про особистість, і через це цілком зрозуміло давнє прагнення дослідників до його об'єктивації.

Прототипом сучасних особистісних опитувальників вважається розроблений Р. Вудвортсом (Woodworth, 1917) «Бланк даних про особистість», для скринінгу тих, хто призивається на військову службу (питання стосувалися відхилень у поведженні на основі вивчення автором невротичної симптоматики). За минулі десятиліття опитувальники одержали найбільшого поширення в діагностичних дослідженнях в усьому світі.

Особистісні опитувальники зовні являють собою різної величини переліки питань або тверджень, на які обстежуваний повинен відповідати у відповідності із запропонованою йому інструкцією. Безліч особистісних

опитувальників, розроблених до теперішнього часу, по діагностичному спрямуванню можна підрозділити на:

- опитувальники особистості (наприклад, опитувальники Р. Кеттелла);
- опитувальники типологічні (наприклад, опитувальники Г. Айзенка);
- опитувальники мотивів (наприклад, опитувальники А. Едвардса);
- опитувальники інтересів (наприклад, опитувальники Г. Кюдера);
- опитувальники цінностей (наприклад опитувальники Д. Супера);
- опитувальники установок (наприклад, шкала Л. Терстоуна)

Відповідно до принципу, покладеного в основу конструювання, потрібно розрізняти:

- опитувальники факторні, для конструювання яких використовується фактурований аналіз (наприклад, опитувальник Р. Кеттелла);
- опитувальники емпіричні, які створюються на основі критеріально-ключового принципу (наприклад, ММРІ).

Нарешті, всі особистісні опитувальники можуть бути розділені на ті, які призначені для виміру:

- однієї якості (властивості) – одномірні;
- декількох якостей (властивостей) – багатомірні.

В опитувальниках найпоширеніші наступні форми тверджень.

1. Питання, що передбачають відповіді типу «так-ні».
2. Питання з відповідями типу: «так», «щось середнє», «ні».
3. Питання, що передбачають відповіді типу «правда-неправда», або так звані альтернативні завдання.
4. Питання, що передбачають відповіді типу «подобається-не подобається» (одне слово або фраза).
5. Питання, що передбачають відповіді по рейтингових шкалах. До питань додаються шкали: скажімо, 7-бальна із крайніми значеннями «завжди» і «ніколи».
6. Питання, що передбачають відповіді, що є варіантами «так – складно відповісти – ні». Це можуть бути такі відповіді, як «звичайно – іноді –

ніколи», «згодний – не впевнений – згодний» і т.п.

7. Питання, що передбачають відповіді на основі вибору з декількох запропонованих обстежуваному розгорнутих висловлень: а), б), в) тощо.

Одержувані за допомогою особистісних опитувальників дані приводяться у вигляді особистісних оцінок, які в багатомірних шкалах, як правило, перетворюються в різного типу стандартизовані показники.

- Умовні одиниці (Стени, станайни, Т-бали).

- Сирі бали.

- Відсотки.

Доречно зазначити, що саме вимір у відсотковому еквіваленті є найбільш ефективним, адже усуває необхідність використання складних таблиць або формул перерахунку сирих балів в умовні одиниці. При цьому відсоткові значення так-само дозволяють порівнювати різновеликі шкали між собою.

У контексті викладеного, слід торкнутися проблеми вірогідності особистісних опитувальників, адже існує низка факторів, що детермінують відповіді на питання:

I. Фальсифікація й установки на відповіді.

а) Фальсифікація:

1. Симуляція;

2. Дисимуляція;

3. Агравация.

б) Установки на відповіді:

1. Установка до вибору «соціально позитивної» відповіді, тієї відповіді, що пропонується суспільними або груповими нормами, у яких соціально схвалювані певні відповіді.

2. Установка на згоду – це тенденція погоджуватися із твердженнями або відповідати на питання тільки «так» незалежно від їхнього змісту. Установка на згоду проявляється, коли питання неоднозначні, невизначені.

3. Установка на непевні відповіді. Ці відповіді іноді називають

відповідями середньої категорії типу «не знаю».

4. Установка на «крайні» відповіді при використанні багатоеlementної рейтингової шкали (наприклад, оцінити від 0 до 7), за якою пропонується дати відповідь на кожне завдання.

5. Установка на незвичайні відповіді або тенденції обстежуваного внаслідок наявного відхилення надавати незагальноприйнятні, незвичайні відповіді.

II. Розуміння питань і мінливість відповідей. Під труднощами питань розуміється як складність оцінки себе (своєї особистості) стосовно передбачуваної психологічної риси (амбдекс). Мінливість відповідей відповідно пов'язана:

- з неясністю питання;
- з труднощами питання;
- з нерішучістю випробуваного (нерішучість розуміється як відсутність чіткої, однозначної думки по визначенню межі питання).

III. Психометричний парадокс визначається:

- виразністю риси в обстежуваного,
- значенням, що надається питанню,
- ступенем легкості прийняття рішення про відповідь.

2.5. Проективні методи.

У вітчизняній психодіагностиці перші згадки про проективні методики (тоді було прийняте написання «прожективні» тести) з'являються наприкінці 1960-х рр. Але джерела проективної техніки варто шукати в дослідженнях Ф. Гальтона, у яких вивчався асоціативний процес. Гальтон першим переконується у тому, що так звані вільні асоціації такими не є, а визначаються минулим досвідом особистості. К.Г. Юнг, звернувшись до асоціацій, створює тест, що дозволяє актуалізувати сховані переживання – комплекси особистості. Він вважав, що галюцинації, ілюзії й інші симптоми раннього слабоумства (*dementia praecox*) викликані активністю

комплексу, чия динамічна сила походить від сильних емоцій, пов'язаних з ним. Юнг підготував список з 100 слів (наприклад, «хворий», «гордий», «сердитий», «сумний») і уважно стежив за поведінкою людей, коли вони намагались відповісти іншим словом на кожне із запропонованих. Звичайно, в цих досвідах інтервал між словом-стимулом і відповіддю вимірювали секундоміром. В 1905 р. Юнгу здавалося, що блокування відповідей, незвичайні відповіді, а також затримка відповіді понад 2 секунди вказують на те, що ми маємо справу з підсвідомим комплексом.

Наприкінці XIX – початку XX ст., прагнучи досліджувати уяву, Е. Рибоков у Росії, А. Біне у Франції, а також інші психологи експериментували з аморфними кольоровими та монохромними чорнильними плямами, які нагадували людей, тварин, різні події життя.

Всі ці дослідження варто вважати передісторією проєктивної техніки, хоча іноді й можна прочитати про те, що перший проєктивний тест був розроблений уже К. Г. Юнгом. Перша проєктивна методика, тобто та, яка ґрунтувалася на відповідній теоретичній концепції – психологічній концепції проєкції, з'явилася в 1938 р. і належить американському психологові Генрі Мюррею, автору знаменитого тесту тематичної апперцепції (ТАТ). Методики, що з'явилися раніше, а до них належить й опублікований в 1922 р. найвідоміший у світі тест Роршаха, були осмислені з позицій проєктивного підходу, сформульованого пізніше.

За З.Фрейдом проєкція – це захисний механізм, що використовується несвідомою сферою «Я», за допомогою якого внутрішні імпульси та почуття, неприйнятні у цілому для особистості, приписуються зовнішньому об'єкту й тоді проникають у знання, як змінене сприйняття зовнішнього світу

Виходячи зі сказаного, Беллак на основі роботи з ТАТ думає, що використання терміну «проєкція» недоречно, і пропонує термін «аперцепція» - як значима інтерпретація організмом сприйнятого.

Загальними для всіх проєктивних методик є наступні ознаки:

- 1) невизначеність, неоднозначність використовуваних стимулів;

- 2) відсутність обмежень у виборі відповіді;
- 3) відсутність оцінки відповідей випробуваних як «правильних» і «помилкових».

Класифікація проєктивних методик:

1. Конститутивні. Випробуваному пропонується аморфний матеріал, якому він повинен надати зміст. Вважається, що в процесі інтерпретації зображень чи надання їм змісту, випробуваний проєктує свої внутрішні установки, прагнення та очікування на тестовий матеріал.

2. Конструктивні. Пропонуються оформлені деталі (фігурки людей і тварин, моделі їхніх жител та ін.), з яких потрібно створити осмислене ціле та пояснити його. Сценотест, наприклад, складається з мініатюрних людських фігур, фігурок тварин, дерев і предметів повсякденного життя. Випробувані, зазвичай діти та підлітки, створюють різні сцени зі свого життя (або задані їм експериментатором).

3. Інтерпретативні. Необхідно витлумачити, інтерпретувати яку-небудь подію чи ситуацію. Тест тематичної апперцепції – гарна ілюстрація цього виду методик.

4. Катартичні. Пропонується здійснення ігрової діяльності в особливо організованих умовах. Наприклад, психодрама.

5. Рефрактивні. Особистісні особливості, приховані мотиви дослідник прагне діагностувати за тими мимовільними змінами, які вносяться в загальноприйняті засоби комунікації, наприклад мова, почерк.

6. Експресивні. Здійснення випробуванням образотворчої діяльності, малюнок на вільну або задану тему, наприклад «Будинок – дерево – людина».

7. Імпресивні. Грунтуються на вивченні результатів вибору стимулів з ряду запропонованих. Випробуваний вибирає найбільш бажані стимули. Наприклад, тест Люшера.

8. Адитивні. У цих методиках від обстежуваного потрібне завершення пропозиції, що має початок, розповіді або історії. Наприклад, пропонується серія незакінчених пропозицій типу: «Майбутнє здається мені...», «Думаю, що

справжній друг...» і т.п.

Гештальт-принципи перцептивної організації представлені у законах:

1. Закон задовільного продовження. Те, що відбувається під час акту сприйняття структурування стимулу, усуває його аморфність. Випробовуваний, прагнучи погодити форму стимулу з формою добре знайомого предмета, може, наприклад, як би «згладжувати» стимул, відкидаючи дрібні деталі.

2. Закон подібності. Подібні стимули викликають перцептивні процеси, які призводять до об'єднання або групування їх (стимулів) в акті сприйняття.

3. Закон цілісності. «Неповні» стимули породжують перцептивні процеси, що спонукають до створення цілого. Так, наприклад, відбувається утворення єдиного образу при сприйнятті роршаховських стимулів, що мають розриви в контурі.

4. Закон близькості. Формування образів відбувається між близькими один до одного структурними компонентами проективного стимулу. Цей принцип, у сполученні із принципом симетрії, дозволяє виділити в стимулах методики Роршаха головні деталі. Виникають труднощі в отриманні відповідей, що охоплюють все зображення в тому випадку, коли воно складається з безлічі розірваних деталей.

5. Закон симетрії. Симетричні компоненти проективного стимулу допомагають перцептивному угрупованню.

За Дж. Брунером процес сприйняття складається із трьох етапів:

1) сприйняття починається з деякого очікування або гіпотези (готовність до сприйняття);

2) прийом інформації із середовища;

3) процес перевірки або підтвердження (інформація або підтверджує гіпотезу, або виявляється їй невідповідною).

Механізми селективного сприйняття.

- Механізм резонансу – стимули, що відповідають потребам, цінностям особистості, сприймаються точніше та швидше, ніж ті, які їм не

відповідають.

- Механізм захисту – стимули, що несуть потенційно загрозову «Я» інформацію, упізнаються гірше, піддаються більшому перекручуванню.

- Механізми сенсильності – стимули, що загрожують цілісності індивідуума, що можуть привести до розладу психічного функціонування, упізнаються раніше за всіх інших.

2.6. Методи діагностики міжособистих відносин.

Систематика методик психодіагностичної оцінки міжособистісних відносин можлива на різних підставах:

а) на підставі об'єкта (діагностика відносин між групами, внутрішньогрупових процесів, діадних відносин, тощо);

б) на підставі завдань, що розв'язуються обстеженням (виявлення групової згуртованості, сумісності, тощо)

в) на підставі особливостей використовуваних методик (опитувальники, проєктивні методики, соціометрія, тощо);

г) на підставі вихідної точки відліку діагностики міжособистісних відносин (методики суб'єктивних переваг, методики виявлення суб'єктивного відбиття міжособистісних відносин, тощо).

Діагностика міжособистісних відносин на основі суб'єктивних переваг. Традиційна методика цієї групи – соціометричний тест, запропонований Дж. Морено (1934). Основна суть цієї методики – суб'єктивні особистісні переваги (вибори) членів групи по певних сферах (наприклад, робота, відпочинок і т.д.). На основі отриманого членом групи числа суб'єктивних виборів визначається індивідуальний статус індивіда (лідер, ізольований, знедолений), структура міжособистісних відносин, згуртованість групи, тощо.

Слід зазначити, що, як свідчить досвід, не варто пропонувати досліджуванім робити негативний вибір («Кого б я не хотів ...»), адже

це може викликати відчуття удаваного сорому чи побоювання. Окрім того, це вдвічі ускладнює процедуру опрацювання результатів. Разом із тим, аналізуючи позитивні вибори, ми так само можемо виявити аутсайдера через мінімальну кількість одержаних виборів.

При діагностиці внутрішньогрупових взаємин варто аналізувати співвідношення формальних та неформальних стосунків у підрозділі. Таке співвідношення ділової та емоційної структур багато в чому визначає рівень розвитку колективу, ефективність діяльності, міру впливу на особистість. Реально можливі три варіанти такого співвідношення:

— обидві системи відносин не суперечать, а взаємно доповнюють одна одну, неформальні відносини сприяють досягненню цілей офіційної структури;

— офіційна та неофіційна системи відносин розвиваються і функціонують відносно самостійно, незалежно одна від одної;

— між обома системами існують істотні суперечності і неофіційна структура заважає реалізації цілей офіційної структури.

2.7. Біографічний метод.

Біографічний метод це збирання та аналіз даних про життєвий шлях людини як особистості та суб'єкта діяльності (аналіз людської документації, свідчень сучасників, продуктів діяльності тощо). Біографічний метод має своїм предметом життєвий шлях та особистість як суб'єкт життєдіяльності та життєтворчості.

Усвідомлення життя відбувається у формі переробки власного минулого та накопичення життєвого досвіду, як планування майбутнього, як співвіднесення планів і програм з результатами й досягненнями – із власними внутрішніми потенціалами та домаганнями, бажаннями і прагненнями. Процеси усвідомлення та побудови власної життєвої стратегії становлять внутрішнє життя, неочевидний бік життєвого шляху.

Найбільш важливим і специфічним є поняття «подія життя», як факт

життя (переломний момент), що має істотні наслідки для його подальшого ходу, та кладе початок новому способу життя, перебудові внутрішнього світу й соціальної поведінки особистості.

Реконструкція минулого – це не просте відтворення, але побудова картини життя. Характер обставин конкретних часу та місця життя фіксує поняття «хронотопа» (біографічного хронотопа), який містить відбір фактів, які вважаються більше значущими (ситуації, яскраві події й враження). Історична ретроспектива життєвого шляху міняється із часом. У пам'яті особистості змінюється масштаб подій, переосмислюється їхнє значення. Зміна концепції життєвого шляху відбиває об'єктивну зміну значимості факторів біографії: деякі з них перекриваються впливом більш пізніх подій, створюється нова структура генетичних зв'язків.

Джерелом біографічної інформації є всякий предмет, документ, текст людини, що свідчать про якусь подію.

Групи джерел:

- 1) автобіографічні джерела;
- 2) продукти її діяльності тощо;
- 3) офіційні документи про особистість;
- 4) свідчення тих, хто особисто знав і спостерігав досліджувану людину в різних ситуаціях і періодах її життя.

Автобіографічні джерела.

а) Щоденники. Оцінюючи надійність щоденників, треба враховувати, що людині важко описати об'єктивно свої переживання. В глибині душі багато авторів побоюються або сподіваються на те, що їхні щоденникові записи будуть прочитані сторонніми.

б) Листування.

в) Автобіографія.

г) Біографічне інтерв'ю (бесіда) дослідник спрямовує бесіду в потрібне русло, уточнює неясні деталі, до певної міри стежить за правдивістю спогадів (наприклад, зіставляючи факти), за емоційними реакціями в ході розповіді,

які свідчать про значимості окремих подій. Бесіди проводяться в кілька прийомів (приблизно по півтори години). При їхньому проведенні керуються загальними правилами інтерв'ювання та використовують прийоми довірчого спілкування на основі знайомства з особистою справою чи автобіографією досліджуваного, уточнюючи та доповнюючи картину подій.

Пункти плану автобіографічного інтерв'ю:

1. Характеристика батьківської родини (дохід, рівень життя, житлові умови, рівень освіти членів родини. Психологічна атмосфера, взаємини в родині. Основні події сімейного життя).

2. Спілкування (характеристика друзів, значимих інших).

3. Організації та групи (участь у різних організаціях, групах, події з життя міста, країни, світу, які запам'яталися).

4. Характеристика навчальної діяльності (улюблені та нелюбимі предмети. Рівень успішності. Ставлення до навчальних дисциплін. Знайомство з науковою, науково-популярною й довідковою літературою).

5. Інтереси і захоплення.

6. Історія вибору спеціальності (період проб до остаточного вибору; джерела інформації про професію, детермінанти остаточного вибору фаху).

7. Хід фізичного розвитку (перенесені захворювання, загальний стан здоров'я в різні періоди життя).

д) *Біографічні анкети*, опитувальники для масових обстежень, у яких відбиті значущі об'єктивні факти життєвого шляху по лінії соціалізації.

Розділи біографічної анкети:

1. Етапи соціалізації: дитячий садок – школа – вуз – робота;

2. Суспільна діяльність і членство в організаціях;

3. Середовище розвитку: місця проживання, навчання, подорожі;

4. Інтереси, хобі та улюблені заняття;

5. Хвороби, перенесені в різні вікові періоди.

е) Продукти діяльності як аналіз здобутків.

ж) Показання свідків.

з) Офіційні біографічні документи: свідоцтво про народження, освіту, шлюб, документи про урядові нагороди та інші заохочення, довідки про доходи та склад родини, особові листки кадрових служб і характеристики з місць навчання або роботи. Відомості з офіційних документів розглядаються як об'єктивні та достовірні. В офіційних документах немає інформації про внутрішній світ людини, але містяться точні дати. Сам досліджуваний при написанні автобіографії має потребу в опорі на точні відомості, тому офіційні документи сприяють впорядкуванню спогадів і стимулюють їхній процес.

3. Діагностика особистісних детермінант ефективної професіоналізації працівника ОВС

Виходячи з того, що в сучасній юридичній психології психологічне забезпечення розуміється як система організаційних та психологічних заходів, спрямованих на удосконалення роботи з кадрами та підвищення ефективності професійної діяльності особового складу ОВС, стає зрозумілим пріоритетне значення вдосконалення системи професійно-психологічного відбору. Адже на підставі такого відбору, в процесі подальшої підготовки та набуття досвіду практичної діяльності, можливо сформувати професійно значущі якості, що забезпечили б швидку адаптацію працівника та формування стійких знань, вмінь і навичок підтримання психологічної готовності до дій у психологічно напружених умовах.

Зрозумілим є той факт, що на професійну адаптованість впливає не лише професійна досвідченість чи рівень підготовленості, але й наявність певних особистісних якостей. Як нами зазначалося, такі інтегративні системоутворюючі риси можуть визначати як здатність особи адаптуватися та ефективно функціонувати в складних умовах службової діяльності, так і

навпаки – стати протипоказанням до служби. Таким чином, наступним ракурсом розгляду проблеми особистості правоохоронця в структурі службової діяльності є врахування особистісних детермінант професійної адаптації в системі психологічного забезпечення проходження служби.

У вітчизняній школі юридичної психології під системою психологічного забезпечення розуміється сукупна узгоджена діяльність спеціальних підрозділів психологічного забезпечення, науково-дослідних установ, навчальних закладів та практичних органів МВС України, спрямована на підвищення ефективності їх оперативно-службової діяльності шляхом цілеспрямованого використання науково обґрунтованих форм, методів і засобів професійної психології. Дане забезпечення включає такі напрями: професійно-психологічний відбір, професійно-психологічна підготовка, психологічне супроводження проходження служби та психологічна підтримка службових заходів. Професійно-психологічний відбір є першою та найширшою сферою, в якій особистісні характеристики людини стають безпосереднім та основним об'єктом дослідження.

Проблема відбору осіб до правоохоронних органів має таку ж давню історію, як і сама поява в суспільстві спеціалізованих формувань, покликаних захистити громадян від злочинних зазіхань. Тому за всіх часів критеріями добору до правоохоронних органів держави служили конкретні вікові, фізичні і особистісні характеристики кандидатів на службу. Вже з 40-х років ХХ ст. методики психологічного і психофізіологічного професійного відбору стали широко використовуватися для комплектації службовців поліції. На сьогодні професійний відбір поліцейських у зарубіжних країнах здійснюється за двома напрямками: по-перше, оцінюються здібності кандидата, новобранця до навчального процесу та засвоєння навичок професійної праці; по-друге, враховуються особистісні чинники, від яких залежать особливості його поведінки в психологічно напружених та екстремальних умовах.

Відповідно до наказу МВС України від 24.07.2004 р. №842, з метою забезпечення об'єктивності, неупередженості та незалежності висновків

щодо кандидата професійно-психологічний відбір проводиться в два етапи. Попередня оцінка соціально-психологічних властивостей кандидатів на першому етапі здійснюється працівниками кадрового апарату та психологами Центрів практичної психології УМВС, ГУ МВС України. Соціально-психологічне вивчення має передувати професійно-психологічному відбору, адже його метою є аналіз умов і динаміки становлення особистості, що дозволяє:

1) виявити соціальні чинники, що зумовили формування та закріплення тих індивідуальних особливостей, які є професійно значущими для формування професійної адаптованості до служби;

2) виділити в службовій і позаслужбовій активності особи конкретні прояви, що свідчать про стійкість певних мотивів, інтересів, ціннісних орієнтацій та інших особистісних якостей.

На другому етапі забезпечується психологічне і психофізіологічне обстеження кандидатів у Центрах психіатричної допомоги та професійно-психологічного відбору МВС України. Підсумкова оцінка результатів професійно-психологічного відбору здійснюється на підставі всебічного аналізу і узагальнення всіх матеріалів соціально-психологічного вивчення, психологічного та психофізіологічного обстеження кандидата. При цьому дані професійно-психологічного відбору враховуються поряд із станом здоров'я, фізичного розвитку, рівнем загальноосвітньої та фізичної підготовки та іншими даними, що дозволяють дати всебічну оцінку особистості кандидата на службу (навчання). Така всебічність відбору базується на структурному підході до вивчення здібностей, виявлення складної індивідуальної структури особистісних якостей, ступінь відповідності якої вимогам правоохоронної діяльності й визначає професійну придатність кандидата.

Так, упродовж 2011 р. Центрами психіатричної допомоги та професійного психофізіологічного відбору МВС України обстежено майже 56 тис. осіб, із них – 13,2 тис. кандидатів на службу в міліції та 6,6 тис. –

абітурієнтів. Понад 1,3 тис. осіб не пройшли крізь «сито» професійно-психологічного відбору і на службу до міліції не потрапили.

Для розв'язання даного завдання необхідно звернутися до основної мети професійного відбору, якою є виявлення придатності людини до правоохоронної діяльності, внаслідок чого перевага надається тим претендентам, які мають більш високий рівень задатків та властивостей професійно значущих якостей, що сприятиме їх успішній адаптації.

Для розробки шляхів, методів і засобів формування особистості професіонала необхідно мати, насамперед, інструментарій для визначення рівня розвитку комплексу визначальних психологічних рис та якостей, які виступають детермінантами його професійної адаптації. Проведена за допомогою такого інструментарію психодіагностика дозволяє визначати ступінь готовності конкретного кандидата до адаптації в специфічних умовах оперативно-службової діяльності. Тобто, даний інструментарій має бути зорієнтований на цільовий спеціалізований професійний відбір, виходячи з особистісних характеристик кандидата.

Перелік визначених професійно значущих якостей є визначальним в системі професійно-психологічного забезпечення оперативно-службової діяльності працівників ОВС, адже конструктивні якості обумовлюють професійну адаптованість правоохоронця, а тому вони мають враховуватися як на етапі професійно-психологічного відбору кандидатів на службу, так і при психологічному супроводженні проходження служби. Якщо ж працівнику притаманні деструктивні тенденції, це свідчить про протипоказання до служби.

Згідно Методичних рекомендацій «Про порядок професійно-психологічного відбору в ОВС» від 18.04.2012 р. №6/2/1 – 2144, кандидатам на службу пропонується, окрім співбесіди, пройти обстеження за наступними методиками: «Прості аналогії», «Числові ряди», «Рівень загальної обізнаності», «Незакінчені речення», «Я в екстремальній ситуації» (проективна малюнкова методика), опитувальник Р. Кеттелла (187 запитань).

Додатково фахівці використовують колірний тест М. Люшера. З цього переліку ми бачимо, що основний акцент робиться на визначенні розумових здібностей кандидата. Такий підхід не є вірним, адже розумові здібності кандидатів визначаються при проходженні психофізіологічного дослідження ВЛК за методикою прогресивних матриць Р. Равена. Психолог повинен, насамперед, виявити наявність задатків професійно значущих якостей або ж протипоказань до служби. Іншими словами, сукупність професійно значущих якостей, без яких неможлива адаптація до умов діяльності психологами встановлюється не на стадії відбору кандидата, а вже після зарахування на службу чи навчання. Між тим, саме ці параметри особистості, які визначають успішність адаптації особистості до умов проходження служби, потребують першочергового з'ясування на етапі професійно-психологічного відбору.

Проведена за допомогою відповідного інструментарію психодіагностика дозволить визначати ступінь готовності конкретної особи до служби на основі виявлення:

- а) задатків професійно значущих якостей, що визначають конструктивну динаміку адаптації особистості до умов діяльності;
- б) протипоказань, що можуть призводити до виникнення деструктивних явищ професійної дезадаптації.

Звісно, що коли ми вирішуємо перше завдання, то не йдеться про діагностику професійно значущих якостей, адже їх у кандидата не може бути через те, що він ще не адаптувався в діяльності та не набув відповідного досвіду, який, у свою чергу, вплинув би на формування особистості. При первинній діагностиці слід зосередитися тільки на виявленні задатків. Таким чином, доцільно орієнтуватися не на конкретизований «коридор» припустимих значень, а на вектор їх спрямованості. Наприклад, за шкалою А опитувальника Р. Кеттелла кандидат повинен мати показник у діапазоні 7 – 9 балів. Звісно, цей «коридор» був визначений на основі вивчення працівників, які мають достатню професійну адаптацію і необхідний рівень розвитку професійно значущих якостей. Однак не можна очікувати того ж самого від

кандидата на службу, тому при прогнозі його потенційної придатності слід зосереджуватися лише на наявності необхідного вектору розвитку даної якості. Відповідно, за шкалою А опитувальника Р. Кеттелла достатньо виявити вектор у бік відкритості (будь-яке перевищення 6 балів).

Що ж стосується реалізації другого завдання, то психолог повинен з'ясувати наявність особистісних якостей, які заважали б професійній адаптації кандидата. Професійна дезадаптація може визначатися:

- відсутністю задатків професійно значущих якостей;
- наявністю в психологічному профілі особистості показників вразливості щодо виникнення професійної деформації;
- наявністю в психологічному профілі рис, що визначають піддатність особи деструктивним психічним станам на тлі професійної дезадаптації.

Подібні методики повинні бути не тільки простими у застосуванні та в опрацюванні результатів, але й достатньо надійними та інформативними з точки зору надання позитивного чи негативного прогнозу. Звісно, що певна база психодіагностичних методик вже є в арсеналі практичних психологів, але сучасні умови професійної діяльності висувають нові вимоги до визначення психологічної адаптивності та готовності до служби. Як свідчить досвід, традиційні психодіагностичні методики є досить тривалими у часі та складними в обробці й аналізі. Також, всі вони потребують достатнього професійного рівня практичного психолога. Все це не дозволяє використовувати їх швидко та якісно, тому виникає нагальна потреба розробки психодіагностичних методик, спеціалізованих до конкретних умов діяльності, причому таких, які виявляли б як позитивний, так і негативний вектори спрямованості розвитку особистісних якостей.

Виходячи з викладеного, нами пропонується авторський опитувальник «Діагностика професійно значущих якостей працівника ОВС», який дозволяє встановлювати провідні показники професійної адаптивності особистості. Для її створення визначений певний психологічний профіль та коло ключових індивідуально-психологічних якостей, які при одному векторі

розвитку сприяють професійній адаптації, а при протилежному – становлять ризик виникнення дезадаптивних тенденцій. Так, в структурі особистості працівника ОВС професійно-значущими якостями, які визначають психологічну адаптивність до умов діяльності, є:

1) нервово-психічна стійкість, що сприяє сумлінності при виконанні службових обов'язків та загальній стресостійкості.

2) емоційна стійкість безпосередньо вказує на силу, витримку, спокій, розважливність, об'єктивність, реалістичність, постійність інтересів;

3) сміливість, детермінована нервово-психічною стійкістю та високою адаптивністю, набуває змісту соціальної рішучості, витривалості, готовності до ризику та активності.

4) нормативність поведінки вказує на силу характеру, наполегливість, відповідальність та впевненість. Поведінка визначається зорієнтованістю особи на дотримання та захист соціальних норм.

5) довіра, що необхідна для розуміння об'єктів взаємодії, але не набуває беззастережної (віктимної) форми, оскільки визначається високою адаптивністю на тлі нервово-психічної стійкості.

6) впевненість у собі та гіпертимність свідчать про здатність активно втручатися в несприятливі ситуації, не застрягати на проблемних чи конфліктних аспектах соціальної взаємодії, наполегливо досягати поставленої мети, навіть попри засудження з позицій побутової моралі, бути енергійним та рішучим при вирішенні поставлених завдань;

7) певний консерватизм є проявом стійкості поглядів та ціннісних орієнтацій.

8) комунікативність та екстравертованість детермінують готовність до активної соціальної взаємодії, що є невід'ємною складовою соціономічної сутності правоохоронної діяльності.

9) самоконтроль сприяє вольовій саморегуляції та здібності долати несприятливі суб'єктивні стани, що виникають у психологічно напружених умовах правоохоронної діяльності.

10) впевненість у собі виявляє самоповагу, ставлення до себе як до впевненої, самостійної, вольової та надійної людини, яка знає собі ціну та адекватно оцінює свої можливості.

11) інтернальність (самокерівництво) відображає уявлення особистості про себе як основне джерело власної активності та результатів досягнень. Внутрішній стрижень дозволяє самостійно координувати та спрямовувати свою активність.

12) демонстроване самовідношення характеризує уявлення суб'єкта про здатність викликати повагу в інших людей, що надає впевненості у соціальній взаємодії.

13) самоприйняття є важливим компонентом гармонійного ставлення до самого себе і ознакою низької внутрішньої напруженості та конфліктності. Особа знаходиться у згоді зі своїм внутрішнім світом, адекватно оцінюючи власні позитивні сторони та недоліки.

14) низькі прояви внутрішньоособистісної конфліктності вказують на відсутність деструктивних внутрішніх дисонансів між реальними та ідеальними образами себе або ж своїми бажаннями та можливостями.

15) несхильність до непродуктивних самозвинувачень (чи почуття провини) проявляється у готовності активно шукати проблему та вирішувати її замість виправдання невдач власною недосконалістю.

16) агресивність, вбираючи в себе інтернальність, екстраверсію та впевненість на тлі нервово-психічної стійкості та адаптивності, дозволяє ефективно протидіяти злочинним посяганням та долати опір з боку кримінального середовища;

17) ворожість – протипоказання до служби, адже є сукупністю негативних психологічних установок, що зумовлюють деформацію когнітивного компонента особистості у бік упереджено підозрілого та негативного ставлення до оточуючого світу, яке й визначає готовність до деструктивних форм прояву агресії. І якщо певний рівень агресивності має підтримуватися на оптимальному рівні, то при зростанні ворожості

агресивність набуває гіпертрофованого вигляду генералізованої готовності актуалізувати руйнівну поведінку.

Узагальнюючи одержані результати, можна стверджувати, що після визначення рівня загальної соціальної адаптивності (наприклад, за методикою «Адаптивність» МЛЮ-АМ Маклакова-Чермяніна, або СПА Роджерса-Даймонда) доцільним є встановлення кола професійно значущих якостей. Відповідно, психодіагностичні методики професійно-психологічного відбору повинні бути спрямовані на встановлення рівня розвитку саме цих якостей. Для реалізації даного завдання нами створений опитувальник «Діагностика професійно значущих якостей працівника ОВС».

Після обрання базових шкал, що відображають вектор розвитку особистісних якостей, проведена їх уніфікація заради створення оптимального психодіагностичного опитувальника. Для цього нами:

- 1) створені шкали з 10-ти запитань, які якнайкраще презентують досліджувану рису особистості.

- 2) для спрощення процедури обробки запитання сформульовані таким чином, щоб при підрахунку враховувалися тільки позитивні відповіді;

- 3) відповіді обмежуються варіантами «так» або «ні», що нівелює потенційні коливання респондента;

- 4) всі питання сформульовані таким чином, що зростання кількості позитивних відповідей («так») визначає зниження професійно значущої якості, аж до дезадаптивних її проявів. Це дозволяє уніфікувати обрахування та стандартизувати інтерпретацію векторів за всіма шкалами, коли мінімальні бали визначають спрямованість вектору у бік професійно значущих характеристик, а максимальні – у бік дезадаптації. Окрім того, така ж інтерпретація одержаних балів наявна в методиках «Адаптивність» МЛЮ-АМ та «Прогноз», що дозволяє стандартизувати порівняння та співвіднесення результатів за принципом «мінімум – адаптація», «максимум – дезадаптація».

Опитувальник «Діагностика професійно значущих якостей працівника ОВС» (див. Додаток А) складається з 180 запитань, що належать до 18

визначених нами шкал (по 10 запитань за кожною шкалою). Питання за основними шкалами сформульовані на основі адаптації відповідних стверджень опитувальників Р. Кеттелла (повний варіант), МДС та А. Басса – А. Дарки. Кожна позитивна відповідь оцінюється в 1 бал. Методика зорієнтована на швидке визначення наявності або відсутності психологічної адаптованості до умов службової діяльності.

Загалом «ключ» відповідей набув наступного вигляду (див. таб. 1. Додатку А). Для зручності оцінювання результатів слід використовувати спеціальний бланк, за допомогою якого можна швидко встановити, достатній чи недостатній рівень розвиненості тієї чи іншої професійно значущої якості, що визначає психологічну адаптивність до служби (див. таб. 2. Додатку А)

Для інтерпретації одержаних результатів нами пропонується схема оцінювання, легкодоступна для використання та розуміння, навіть, ще недосвідченим психологам. Згідно з нею особи, які набрали менше половини позитивних відповідей (1-5 балів) за кожною з базових шкал, мають підґрунтя психологічної адаптованості до службової діяльності. Якщо показник певної шкали подолав середнє значення (тобто потрапив у діапазон 6-10 бали), то саме на цей аспект особистості кандидата чи працівника необхідно звернути увагу в процесі формування у нього психологічної готовності до служби. Адже саме тут може приховуватися перепона на шляху до розвитку психологічної готовності, причому тим більша, чим більший бал. Якщо ж таких шкал (з результатами понад половину) декілька, це вказує на відсутність професійної адаптивності та потребує або відмови кандидату у зарахуванні на службу (навчання), або, якщо йдеться про вже діючого працівника, – термінової посиленої уваги з метою індивідуалізації професійно-психологічного супроводження, з посиленням акценту саме на «проблемних» рисах конкретного співробітника. Така позиція зумовлена тим, що визначені нами провідні якості у їхньому високому баловому прояві свідчать про наявність підґрунтя розвитку деструктивних психічних станів.

На основі проведеної валадізації та перевірки надійності розробленого

опитувальника, слід вважати, що його перевагами є компактність, незначний час для обстеження, простота в обробці одержаних результатів та достатня інформативність. Безумовно, така методика не замінить багатовимірного психологічного вивчення, але для професійно-психологічного відбору в комплектуючих підрозділах її слід вважати корисною та ефективною.

Отже, проаналізувавши провідні професійно-значущі риси психологічної адаптивності працівника ОВС до службової діяльності, можна дійти таких висновків:

1) при відборі найбільш придатних кандидатів на службу слід орієнтуватися на визначення системоутворюючих якостей;

2) при організації професійно-психологічної підготовки з метою формування психологічної адаптивності до виконання службових обов'язків, необхідно особливу увагу приділяти формуванню та розвитку саме зазначених якостей;

3) при здійсненні психологічного супроводження проходження служби доцільно постійно відстежувати та коректувати зазначені якості, адже саме їхня деформація може призводити до деструктивних змін особистості працівника ОВС.

4. Діагностика психологічної готовності працівника ОВС до професійної діяльності.

Як нами зазначалося вище, в ризиконебезпечних умовах службової діяльності на працівника міліції чиниться значний деструктивний психологічний вплив, який може призвести до погіршення ефективності вирішення службових завдань. Окрім того, ймовірним є виникнення внутрішньоособистісних конфліктів, спричинених невідповідністю об'єктивних вимог службової діяльності та суб'єктивних можливостей працівника в даний момент. Саме тому одні й ті ж ситуації для різних

працівників можуть мати різний ступінь екстремальності. Більше того, одні й ті ж ситуації для одного й того ж працівника можуть змінювати ступінь екстремальності внаслідок позитивної чи негативної динаміки його психологічної усталеності.

Тому базовим чинником успішної діяльності працівників ОВС в умовах значних психологічних та фізичних перевантажень є відсутність у них психологічних протипоказань. З цього випливає, що для вирішення ризиконебезпечних задач повинні добиратися особи, які пройшли попереднє психодіагностичне обстеження (індивідуальні особливості психодинаміки, рівень фрустраційної толерантності, схильність до ризику, стратегії мотивації тощо). На основі такого відбору в процесі подальшої професійної підготовки можливо сформувати стійкі вміння і навички підтримання психологічної готовності до дій у психологічно напружених умовах службової діяльності.

Безумовно, на психологічну готовність впливає не лише рівень професійної підготовки, але й наявність певних особистісних рис. Такі риси можуть визначати як здатність особи ефективно функціонувати в екстремальних умовах службової діяльності, так і навпаки – стати жорстким протипоказанням до умов несення служби.

Тому, при діагностиці психологічної готовності до діяльності у ризиконебезпечних ситуаціях працівників ОВС слід враховувати такий чинник, як необхідність враховувати сукупність факторів, починаючи від ситуативного функціонального стану, і закінчуючи комплексом особистісних якостей, які визначають здатність ефективно адаптуватися до екстремальних умов діяльності. Такий інструментарій повинен бути зорієнтований на цільовий спеціалізований професійний відбір до даного виду правоохоронної діяльності чи конкретного оперативного-службового заходу.

Такі методики вже є в арсеналі практичних психологів, але сучасні умови службової діяльності висувають нові вимоги до визначення психологічної готовності. Як свідчить досвід, наявні психодіагностичні методики або тривалі в часі, або досить складні в обробці та аналізі. Окрім

того, всі вони потребують достатнього професійного рівня фахівця-психолога, який здійснює діагностику. Все це не дозволяє використовувати їх будь-де і будь-коли за необхідністю. Тому виникає нагальна потреба впровадження психодіагностичних експрес-методик, спеціалізованих до конкретних умов службової діяльності у ризиконебезпечних умовах. Такі експрес-методики повинні, з одного боку, бути простими для застосування та в обробці результатів, а з іншого – достатньо надійними та інформативними. В такому разі вони можуть бути впроваджені для використання не лише фахівцями-психологами, але й командирами міліцейських підрозділів для швидкої діагностики психологічної готовності до виконання службових обов'язків по охороні громадського порядку або здійснення відбору осіб, найбільш придатних до певного заходу.

До таких методик експрес-діагностики варто віднести розроблену та впроваджену методику діагностики психологічної готовності (ДПГ) Каверіна О.В.-Александрова Д.О (Див. Додаток Б). Методика складається з 64 запитань, зорієнтованих на швидке визначення наявності або відсутності психологічної готовності до виконання обов'язків у ризиконебезпечних ситуаціях. Для інтерпретації одержаних результатів нами пропонується схема оцінювання, доступна для використання та розуміння не лише психологам, але й командирам міліцейських підрозділів. Згідно цієї схеми особи, які набрали більше половини балів (5-8 балів) по кожній із базових шкал, мають підґрунтя психологічної готовності до охорони громадського порядку. Якщо показник певної шкали не подолав середнього значення (тобто потрапив у діапазон 1-4 бали), то саме на цей аспект особистості працівника необхідно звернути увагу в процесі формування у нього психологічної готовності. Адже саме тут може приховуватися перепона на шляху до розвитку психологічної готовності, причому тим більша, чим нижчий бал. Якщо ж таких шкал (з результатами менше половини) декілька, це вказує на відсутність психологічної готовності та потребує термінової посиленої уваги з метою індивідуалізації професійно-психологічної підготовки, з посиленням акценту

саме на «проблемних» рисах конкретного співробітника.

Так само ефективним методом експрес-діагностики може бути методика діагностики піддатності екстремум станам Андросюка В.Г., яка складається з 40 питань, спрямованих на швидку діагностику піддатності особистості стресу, фрустрації, кризі та внутрішньоособистісному конфлікту.

Окрім зазначених методик, які спеціалізовано розроблялися під потреби діяльності працівників ОВС, доцільно застосовувати методику САН (самопочуття, активність, настрої), спрямовану на визначення конкретно ситуативного функціонального стану; Методику діагностики ступеня готовності до ризику Шуберта; Шкалу тривожності Дж. Тейлора; особистісну шкалу тривожності, адаптовану Немчіним Т.А.; Тест самооцінки стресостійкості особистості; Методику діагностики нервово-психічної стійкості та готовності до діяльності у екстремальних умовах «Прогноз»; Методику визначення стресостійкості Холмса-Раге.

Всі ці методики є досить короткими та містять від 25 до 50 запитань, і тому, зважаючи на особливості ризиконебезпечної діяльності можуть використовуватися як окремо, так і батареино.

У процесі ж професійно-психологічного супроводження, на основі аналізу професійної діяльності правоохоронця, в структурі особистості працівника ОВС найбільш суттєвого значення має вивчення рис за наступними вимірами:

- а) індивідуально-психологічним та психофізіологічним;
- б) соціально-психологічним;
- в) діяльністним.

Відтак, для визначення індивідуально-психологічних детермінант ефективної діяльності слід обирати:

- для дослідження пізнавального компонента – загальний рівень розвитку пізнавальної сфери особистості;
- для дослідження комунікативного компонента – рівень розвитку комунікативності;

- для дослідження конструктивного компонента – рівень розвитку здатності до абстрагування, узагальнення, побудови умовиводів та комбінаторного мислення;

- для дослідження організаційного компонента – рівень розвитку інтернальності особистості.

Аналіз структури особистості правоохоронця необхідно здійснювати на загальнопсихологічних засадах детермінізму у руслі особистісного підходу, з урахуванням специфіки правоохоронної діяльності. Сам детермінізм передбачає два ракурси дослідження:

а) роль психологічних якостей, що визначають адаптацію до професії в ході інтеріоризації відповідних відносин притаманних діяльності;

б) вплив умов діяльності на подальші трансформації особистості правоохоронця.

Для проведення основних психодіагностичних досліджень в процесі психологічного супроводження доцільно, окрім традиційних методик, на кшталт методики Р.Кеттелла, використовувати й менш поширені, але при цьому, не менш ефективні, зокрема (Див. Додаток В):

1) *Методика діагностики ступеня задоволеності основних потреб (за А. Маслоу)* Методологічною базою дослідження є концепція ієрархії потреб А. Маслоу та структурний підхід до вивчення мотивації соціальної активності молоді О. Соколової. З метою визначення того, які потреби працівник намагається реалізувати у службовій діяльності може бути використана дану методику діагностики ступеня задоволення основних потреб В. Скворцова, яку ще називають методом парних виборів. Методика ґрунтується на теорії мотивації А. Маслоу, однак автор замінив базові потреби за А. Маслоу на матеріальні, оскільки матеріальні ресурси є одним із найважливіших засобів реалізації базових потреб у сучасному суспільстві.

Методика передбачає визначення п'яти груп основних потреб:

1. Матеріальні потреби – відображають прагнення людини добре заробляти, забезпечити собі матеріальний комфорт.

2. Потреби в безпеці – прагнення до зміцнення свого становища, почуття захищеності, стабільності, бажання уникати неприємностей.

3. Соціальні потреби – бажання мати добрі стосунки з іншими, мати добрих друзів, своє коло спілкування, належати до певної групи.

4. Потреби у визнанні – прагнення добитись визнання і поваги інших, підвищувати свій рівень майстерності і компетентності, досягати успіхів, забезпечити собі впливове становище в суспільстві

5. Потреби в самоактуалізації – прагнення людини якомога повніше розвивати свої здібності та вміння, реалізувати себе в певній справі

Методика складається з 15 тверджень, які необхідно оцінити, попарно порівнюючи їх між собою. Після підрахунку частоти виборів по кожній з позицій, визначається ступінь задоволеності п'яти головних потреб:

- 1) матеріальні потреби;
- 2) потреби в безпеці;
- 3) соціальні (міжособистісні) потреби;
- 4) потреби у визнанні;
- 5) потреби в самовираженні.

За аналізом отриманих даних можна визначити потреби, які мають 3 ступені вираження (за числовим показником): задоволення, часткового незадоволення та повного незадоволення.

2) Діагностика схильності до екстремум-станів – опитувальник В.Г. Андросюка, орієнтований на виявлення піддатності працівників ОВС конкретним екстремум-станам в напружених ситуаціях, що й призводить до формування непродуктивних компенсаторних механізмів та визначає ступінь психологічної готовності до умов оперативно-службової діяльності:

1) схильність до стресів (шкала S) – загальних станів напруженості, супроводжуваних фізіологічними зрушеннями, за умов відсутності вироблених актуальних вироблених актуальних реакцій на подразники;

2) схильність до фрустрацій (шкала F) – стани напруженості, пов'язані з необхідністю подолання реальних або уявних перешкод для досягнення

мети;

3) схильність до особистісних конфліктів (шкала С) – стани напруженості, що виникають при одночасній актуалізації декількох значущих мотивів поведінки, невизначеності ситуації прийняття рішення;

4) схильність до особистісних криз (шкала CR) – стани напруженості, що призводять до радикальних змін особистості, психічного зламу чи появи особистісних новоутворень;

5) адекватність самооцінки (шкала L) – “ego”-оцінювання; соціальна та особистісна ідентифікація, рівень домагань та самоствердження.

Сутність методики полягає у визначенні ступеня згоди з відповідними 40 ствердженнями, які вимагають альтернативної згоди (“так – ні”).

Нормою по кожній шкалі є результати у межах від 0 до 4 балів; наявність тенденції до певного екстремум-стану – 5-7 балів; наявність критичного загострення – 8-10 балів.

3) Методика Басса-Дарки. Для діагностики готовності до агресивних реакцій рекомендовано використовувати адаптований варіант опитувальника Басса-Дарки. Він містить 75 питань, відповіді на які розподіляються по 8 шкалам:

- Фізична агресія - використання фізичної сили проти іншої особи.
- Непряма агресія, обхідним шляхом направлена на іншу особу або ні на кого не спрямована.
- Дратівливість - готовність до прояву негативних почуттів при найменшому порушенні (запальність, грубість).
- Негативізм - опозиційна манера в поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти сталих звичаїв і законів.
- Образливість - заздрість і ненависть до оточуючих за дійсні і вигадані дії.
- Підозрлість - в діапазоні від недовіри і обережності по відношенню до людей до переконання в тому, що інші люди планують і приносять шкоду.

— Вербальна агресія - вираз негативних почуттів як через форму (крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (прокляття, погрози).

— Почуття провини - висловлює можливе переконання суб'єкта в тому, що він є поганою людиною, що надходить зло, а також відчуваються їм докори сумління.

А. Басс, сприйняв ряд положень своїх попередників та розділив поняття агресії і ворожості і визначив останню як реакцію, розвиваючу негативні почуття і негативні оцінки людей і подій. Тому, за показниками зазначених базових шкал вираховуються індекси загальної агресивності та ворожості.

Індекс агресивності представлений середнім значенням показників фізичної, вербальної та непрямой агресії.

Індекс ворожості виражений середніми значеннями показників підозрілості та дратівливості.

4) Методика на визначення схильності до поведінки, що відхиляється (СОП А.Н. Орел). Так як одним з напрямів психологічного супроводження є профілактика девіантної поведінки серед особового складу, варто використовувати методику діагностики схильності до поведінки, що відхиляється А. Н. Орла (російською – СОП).

Методика діагностики схильності до поведінки, що відхиляється А. Н. Орла є стандартизованим тест-опитувальником, призначеним для вимірювання готовності (схильності) людини до реалізації різних форм девіантної поведінки. Вона містить сукупність спеціалізованих психодіагностичних шкал, зорієнтованих на вимірювання схильності до кожної форми девіації.

Шкали опитувальника поділяються на змістовні і службову. Змістовні шкали спрямовані на вимірювання психологічного змісту комплексу пов'язаних між собою форм девіантної поведінки, тобто соціальних і особистісних установок, що стоять за цими поведінковими проявами. До змістовних шкал відносяться:

1. Шкала схильності до подолання норм і правил;
2. Шкала схильності до адиктивної поведінки;
3. Шкала схильності до самоушкоджувальної і саморуйнуючої поведінки;
4. Шкала схильності до агресії і насильства;
5. Шкала схильності до втрати вольового контролю емоційних реакцій;
6. Шкала схильності до делінквентної поведінки

Службова шкала призначена для вимірювання схильності випробовуваного давати про себе соціально-схвалювану інформацію, оцінки достовірності результатів опитувальника в цілому, а також для корекції результатів за змістовними шкалами залежно від того наскільки виражена установка випробовуваного на соціально-бажані відповіді.

Для спрощення опрацювання результатів методики слід результати кожної з шкал переводити у відсотки відносно загальної кількості відповідей по відповідній шкалі, які й беруться за 100%. Нормою по кожній шкалі є результати у межах від 0% до 40%; наявність тенденції до певної форми девіації – 41% - 66%; наявність критичного загострення – 67% -100%.

5) *Діагностика внутрішньокolleктивних відносин та чинників соціально-психологічного клімату* (Див. Додаток В), орієнтована на виявлення взаємин у підрозділах, які дозволяють оцінювати як будь-якого окремого працівника, так і начальника даного колективу. Дана методика є модифікацією широко застосовуваних методів вивчення соціально-психологічного клімату, та його чинників. При дослідженні окремої особистості, наприклад, керівника, бажано доповнити дану батарею ще й методикою діагностики міжособистісних відносин Т.Лірі.

б) *Стандартизований опитувальник виявлення невротичності А.Кокошкарвої*. Такий вибір зумовлений тим, що внутрішньоособистісні проблеми, які виникають в умовах занурення у професійну діяльність та не

знаходять свого розв'язання, зумовлюють виникнення невротичних реакцій, що зумовлюють формування непродуктивних компенсаторних механізмів.

Цей опитувальник був створений на основі редукції тесту «ОНТЛО» (Опитувальник невротичних тенденцій та особистісних особливостей), який використовується за рішенням МОЗ СРСР з 1975 р. Дана методика дозволяє на основі аналізу відповідей на 83 запитання визначити рівень таких показників:

Л – шкала «брехні»;

Ве – вегетативні розлади: суб'єктивні скарги демонструють наявність вегетативних розладів та схильність до порушення психосоматичної регуляції;

Нс – неврастенія: гіперстеничні та астеничні прояви;

Пс – психастенія: риси тривожності та невпевненості;

І – істерія: містить ознаки істеричного неврозу та істеричної акцентуації;

Іх – іпохондрія: виявляє захисні реакції за типом «втеча у хворобу»;

Д – депресія: загальні прояви невротичної депресії;

Дрп – дереалізація та деперсоналізація: елементарні форми порушення сенсорного синтезу при неврозах та афективна відчуженість від реальності.

7) Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда. Опитувальник складається з 101 висловлювання про людину, її спосіб життя: переживання, думки, звички, стиль поведінки. В ньому містяться 6 інтегративних показників (адаптивність, самоприйняття, інтернальність, домінантності, прийняття інших та емоційна комфортність).

Адаптація — пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, рольова пластичність поведінки, інтеграція особистості у соціальне оточення, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища, форм соціальної взаємодії. Адаптація пов'язана з прийняттям індивідом різних соціальних ролей,

адекватним відображенням себе і своїх соціальних зв'язків. Порушенням адаптації вважають асоціальну поведінку, та інші форми девіацій.

Самоприйняття – це позитивне ставлення до себе, прийняття себе таким, яким є при збереженій критичності. Самоприйняття розуміється як стиль ставлення до себе чи загальна життєва установка, що виникає на основі зіставленню образу «Я», суб'єкта по відношенню, до ідеального образу «Я». Самоприйняття не є самовдоволеність, а основа для саморозвитку, самоактуалізації, самовдосконалення. Всі люди мають потребу у позитивному образі «Я», негативне ж ставлення до себе, неприйняття власного «Я» завжди переживається хворобливо та призводить до внутрішньоособистісних конфліктів.

Сприйняття інших, в даному випадку розуміється як поняття толерантності (від лат. *tolerantia* – терпіння) – у загальному значенні здатність приймати щось, не схвалюючи це. На індивідуальному рівні – це здатність сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також – особливості поведінки та способу життя інших.

Емоціональна комфортність розуміється як психологічний комфорт (затишок) – психоемоційний стан з позитивним забарвленням, відчуття суб'єктивного благополуччя, можливість реалізувати свої бажання і потреби, а також адекватне усвідомлення себе в контексті сьогодення.

Інтернальність людини полягає в тому, що вона вважає: все, що з нею трапляється, залежить від її особистих якостей (компетентність, цілеспрямованість, здібності тощо), є закономірним результатом її власної діяльності. Інтерналів характеризує також емоційна стабільність, моральна нормативність, ініціативна самостійність, товарицькість та сильна воля.

Домінування розуміється як прагнення влади. Домінування–підпорядкування виявляються тоді, коли втілюються в певних соціально визначених статусах учасників взаємодії, тобто коли за певними нормами й правилами, писаними чи неписаними, один суб'єкт керує діями іншого суб'єкта, впливає на нього, а цей інший має обов'язок підкорятися

розпорядженням першого. У такому вигляді домінантність досить виразно проявляє соціальну активність та самоствердження індивіда.

Для спрощення опрацювання результатів методики слід результати кожної з шкал переводити у відсотки відносно загальної кількості відповідей по відповідній шкалі, які й беруться за 100%. Низькі значення розташовані у інтервалі від 0% до 33%; нормою по кожній шкалі є результати у межах 34% - 66%; загострення певної форми соціальної поведінки – 67% -100%.

8) Тест К. Томаса (адаптований варіант Н. В. Гришиної) розкриває поведінку людей у конфліктних ситуаціях. На думку Томаса, вивчаючи конфліктне спілкування, потрібно сконцентрувати увагу на таких аспектах: які форми поведінки в конфліктних ситуаціях характерні для людей, які з них конструктивні, а які деструктивні, яким чином можна стимулювати конструктивну поведінку тощо. Для опису стилів поведінки в конфлікті Томас застосовує двопараметричну модель, що зорієнтована на:

- задоволення власних інтересів;
- задоволення інтересів опонентів.

Орієнтуючись на ці параметри, Томас описує такі стилі поведінки особистості в конфлікті:

- суперництво (конкуренція) як намагання задовольнити власні інтереси за рахунок інших;
- пристосування як жертвування власними інтересами на користь іншого;
- компроміс як прагнення частково задовольнити як свої домагання, так і прагнення опонента;
- уникнення як відмова від власних інтересів і від захисту інтересів іншої людини;
- співпраця, яка є пошуком альтернативи, прагненням максимально врахувати як власні інтереси, так і інтереси партнера.

Опитувальник Томаса, описує кожен з п'яти перерахованих стилів. У різних сполученнях вони згруповані у 30 пар, у кожній з яких респондент має

вибрати те судження, що найбільш типове для характеристики його поведінки. Користуючись ключем, підраховується кількість відповідей, які збіглися по кожному розділу (суперництво, співпраця, компроміс, уникнення, пристосування). Стиль поведінки визначається співвідношенням цих п'яти аспектів типової поведінки особистості в конфлікті.

9) Методика Т. Лірі призначена для дослідження уявлень про себе в системі міжособистісних стосунків. За допомогою даної методики виявляється домінуючий тип відносин до людей у власній самооцінці. Опитувальник складає 128 оціночних суджень. Методика побудована так що судження спрямовані на виявлені певного будь типу відносин розміщені не підряд, а наступним чином: вони групуються по 4 і повторюються через рівну кількість понять. При обрахунку підраховується кількість відносин кожного типу. Є чотири ступеня проявлення відношення 0-4- низька, 5-8- помірна (адаптивна поведінка), 9-12 – висока, 13-16 – екстремальна (екстремальна поведінка до патології). Максимальна кількість балів 16. Різні напрями діагностики дозволяють виявити типи особистості, а також співставляти дані за окремими аспектами. В нашому випадку використовується Я-реальне та Я-ідеальне працівника ОВС, а також розбіжності між ними за кожною шкалою на предмет виявлення можливих внутрішньоособистісних дисонансів.

Методика пропонує респонденту визначити ті твердження, які відповідають його уявленню про себе. В результаті проводиться підрахунок балів по кожній октанті за допомогою спеціального ключа. Отримані бали переносяться на так звану дискограму, яка призначена для індивідуальної характеристики особи яка тестується. Але, виходячи з того, що нам потрібна лише загальна характеристика вибірки дискограму ми не використовували.

Ця методика має вісім октантів які характеризують собою типи відношення до оточуючих. А саме:

- 1 – домінування, владність - деспотичність;
- 2 - впевненість у собі - самовпевненість - самозакоханість;
- 3 - вимогливість - непримиренність - жорстокість;

- 4 - скептицизм - упертість - негативізм;
- 5 - поступливість - лагідність - пасивне підкорення;
- 6 - довірливість - слухняність - залежність;
- 7 - добросердечність - несаможестивність - надмірний конформізм;
- 8 - готовність прийти на допомогу - безкорисливість - жертвовність.

Відповідно до восьми октантів виділяють вісім типів відносин до оточуючих:

- I - тип – авторитарний;
- II - тип – егоїстичний;
- III - тип - агресивний;
- IV - тип - підозрілий;
- V - тип - підлеглий;
- VI - тип - залежний;
- VII - тип - дружелюбний;
- VIII - тип – альтруїстичний.

10) Багатомірний опитувальник дослідження самоствавлення (російською мовою МИС) створена С. Р. Панталеєвим в 1989 році. Одним з розробників методики - Століним - було прийнято розуміння самоствавлення в контексті уявлень про сенс «Я». Сенс «Я» передбачає певну мову його вираження, а ця «мова» може володіти деякою специфікою як для різних індивідів, так і для різних соціальних груп чи інших соціальних спільнот. Причому такі прояви є досить широким, тому що у зв'язку з суперечливістю буття і боротьбою мотивів суб'єкт повинен відчувати досить широку гаму почуттів і переживань на свою адресу.

МИС містить 110 тверджень розподілених по 9 шкалам, і в результаті обробки даних одержуються результати за наступними параметрами:

- 1) щирість;
- 2) самовпевненість;
- 3) самокерування;
- 4) самовідношення ;

- 5) самоцінність;
- 6) само прийняття;
- 7) прив'язаність до себе;
- 8) внутрішньоособистісна конфліктність;
- 9) самозвинувачення.

Методика призначена для поглибленого вивчення сфери самосвідомості особистості, що включає різні (когнітивні, динамічні, інтегральні) аспекти. Особливості внутрішньої динаміки самосвідомості, структура і специфіка ставлення особистості до власного «Я» надають регулюючий вплив практично на всі аспекти поведінки особистості, відіграючи найважливішу роль у встановленні міжособистісних відносин, у постановці та досягненні цілей, в способах вирішення кризових ситуацій та в адекватній включеності суб'єкта у різні форми соціальної взаємодії.

Для спрощення опрацювання результатів методики слід результати кожної з шкал переводити у відсотки відносно загальної кількості відповідей по відповідній шкалі, які й беруться за 100%. Занижені значення розташовані у інтервалі від 0% до 33%; нормою по кожній шкалі є результати у межах 34% - 66%; наявність загострення певної форми ставлення до себе – 67% - 100%.

11) Багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність" (МЛО-АМ) А.Г. Маклакова та С.В. Чермянина також є поширеною методикою діагностики компонентів соціальної адаптивності. МЛО-АМ містить 165 питань і має наступні шкали: адаптивні особливості, нервово-психічна стійкість, комунікативні особливості, моральна нормативність. Слід зазначити, що за даною методикою результати оцінюються у зворотному порядку, тобто, чим менший бал, тим більш розвинена відповідна характеристика.

Моральна нормативність, сила та стійкість ВНД, достатня орієнтованість на загальноприйнятні норми поведінки у поєднанні з розвинутими комунікативними здібностями дійсно створює той комплекс

специфічної адаптивності, що дозволяє успішно орієнтуватись особистості працівника ОВС у психологічно напружених ситуаціях та вказують на його професійну адаптованість до умов правоохоронної діяльності.

Для спрощення опрацювання результатів методики слід результати кожної з шкал переводити у відсотки відносно загальної кількості відповідей по відповідній шкалі, які й беруться за 100%. Нормою по кожній шкалі є результати у межах від 0% до 40%; наявність тенденції до недостатнього рівня розвитку якості – 41% - 66%; наявність критичного значення нерозвиненості якості – 67% -100%.

12) Оцінка рівня нервово-психічної стійкості (методика "Прогноз" за В.А. Бодровим). Методика призначена для початкового орієнтовного виявлення осіб з ознаками нервово-психічної нестійкості. Вона дозволяє виявити окремі початкові симптоми порушень особистості, а також оцінити вірогідність їх розвитку й прояву в поведінці та діяльності людини.

Методика має 84 запитання, на кожне з яких обстежуваний дає відповідь "так" або "ні". Результати відображаються кількісними показниками (в балах), на основі яких робиться висновок щодо рівня нервово-психічної стійкості. Аналіз відповідей дозволяє уточнити окремі біографічні відомості, особливості поведінки та стану психічної діяльності людини в різних ситуаціях.

Разом із тим, дану методику застосовувати не завжди доцільно через її занадто малу інформативність, особливо у тих випадках, якщо паралельно використовується методика «Адаптивність» МЛЮ-АМ, яка у собі також має шкалу Нервово-психічної стійкості.

13) Методика діагностики комунікативних та організаційних здібностей «КОЗ-2» За даною методикою досить швидко та успішно можна дослідити рівні комунікативних і організаторських здібностей в залежності від набраних балів за цими параметрами. Методика містить 40 питань. Максимальна кількість балів окремо за кожним параметром – 20. Підраховуються бали окремо за комунікативними та окремо за

організаторськими здібностями за допомогою ключа.

За кожну відповідь «так» чи «ні» для висловлювань, які співпадають із зазначеними в ключі окремо за відповідними здібностями, зараховується один бал. Експериментально встановлено п'ять рівнів комунікативних і організаторських здібностей.

Випробувані, що одержали оцінку 1-4 бали, характеризуються низьким рівнем прояву комунікативних і організаторських здібностей.

Ті, хто набрав 5-8 балів, мають комунікативні та організаторські здібності на рівні нижче середнього. Вони не прагнуть до спілкування, надають перевагу проводити час наодинці з собою. У новій компанії чи колективі відчувають себе скуто. Відчувають труднощі при встановленні контактів з людьми. Не відстоюють своєї думки, важко переживають образи. Рідко проявляють ініціативу, уникають прийняття самостійних рішень.

Для випробуваних, які набрали 9-12 балів, характерний середній рівень прояву комунікативних і організаторських здібностей. Вони прагнуть контактів з людьми, відстоюють своє, однак потенціал їх здібностей не відзначається високою стійкістю. Потрібна подальша виховна робота з формування й розвитку цих якостей особистості.

Оцінка 13-16 балів свідчить про високий рівень прояву комунікативних і організаторських здібностей випробуваних. Вони не губляться у новій обстановці, прагнуть розширити коло своїх знайомих, допомагають близьким і друзям, проявляють ініціативу в спілкуванні, здатні приймати рішення в складних, нестандартних ситуаціях.

Вищий рівень комунікативних і організаторських здібностей (17-20 балів) у випробуваних свідчить про сформовану потребу в комунікативній і організаторській діяльності. Вони швидко орієнтуються у складних ситуаціях. Невимушено поведуться в новому колективі. Ініціативні. Приймають самостійні рішення. Відстоюють власну думку та досягають прийняття своїх рішень. Люблять організовувати ігри, різноманітні заходи. Наполегливі та захоплені діяльністю.

14) Методика діагностики професійної деформації «ОПД» (В.С.Медведєв). Профілактична робота повинна враховувати, а корекційна – безпосередньо спиратися на достовірну психологічну діагностику професійної деформації. Найбільш виразно професійна деформація проявляється у окремих аспектах службової діяльності, взаємостосунках із безпосереднім соціальним оточенням (колеги, друзі, члени сім'ї), ставленні працівника до самого себе.

Основними показниками професійної деформації є:

1. Упереджене ставлення до громадянина, громадян, що виступають об'єктами службової діяльності працівника. В його основі лежить специфічний професійний стереотип, який характеризується переважанням негативного змісту та емоційного забарвлення, стійкістю, спрощенням.

2. Довільно-суб'єктивне тлумачення регламентації власної діяльності та поведінки громадян. Таке тлумачення полягає в тому, що працівник вважає припустимим і навіть доцільним порушувати службові норми, вимоги, дисципліну для досягнення офіційного результату чи у власних інтересах та провокувати на це громадян.

3. Виконання професійної ролі в цілому, окремих її елементів поза службою, коли в цьому немає об'єктивної необхідності. Перш за все, це стосується стилю службового спілкування, недоречного вживання професійного жаргону, гумору тощо.

4. Професійне огрублення особистості працівника. Воно полягає у постійній, надмірній зацікавленості службовими справами, бажанні подовше перебувати на роботі, соціо-професійній ізоляції.

5. Зміни в образі "Я". Такі зміни полягають у стійкому завищенні професійної самооцінки, поблажливості у оцінці колег, неадекватному реагуванні на контроль і критику в свою адресу, переконаності у власній безпомилковості.

Зміни професійно важливих та особистих якостей працівника, його ставлення до оточуючих і самого себе набувають певних зовнішніх проявів.

Їх наявність та постійність (стабільність) дозволяють виділяти у професійній деформації початковий, середній, глибинний рівні. Виявлення професійної деформації за сутністю є психологічною діагностикою, що включає основну та допоміжну процедури. Основна процедура здійснюється за допомогою опитника “ОПД” (розробник В.С.Медведєв). Пропонуються 30 тверджень, які пов’язані з професійною діяльністю. Кожне з них слід оцінити у варіанті “Завжди”, “Часто”, “Інколи”, “Майже ніколи” у балах від 0 до 3.

Додатковою процедурою є діагностика на девіацій та вигоряння працівника. Періодичність проведення основної та додаткової процедур складає:

1 – первинна діагностика та для осіб із відсутньою деформацією чи її початковим рівнем: 1 раз на рік;

2 – для осіб із середнім рівнем деформації: 1 раз на півроку;

3 – для осіб із глибинним рівнем деформації: 1 раз на чотири місяці.

При проведенні діагностики доцільно враховувати загальну ймовірність виникнення професійної деформації в залежності від тривалості служби в ОВС. Її динаміка виглядає наступним чином:

- до 5 років служби: ймовірність незначна, найчастіше виникає початковий рівень, переломним періодом є 3-4 рік служби;

- 6-10 років: переважно середня ймовірність, виникає середній рівень, початковий та середній рівні розповсюджені приблизно однаково;

- 11-15 років: ймовірність дуже висока, виникає глибинний рівень;

- більше 15 років: ймовірність дуже висока чи деформація неминуча.

Дана динаміка встановлена за відсутності проведення профілактичних та корекційних заходів щодо професійної деформації.

+ + +

Зазначені методики, окрім відносно простої процедури проведення та обробки даних, мають перевагу у тому, що вони й раніше досить широко використовувались для психологічного вивчення різних категорій працівників ОВС, що дозволяє бути впевненим у їхній надійності.

ВИСНОВКИ

Професійно-психологічна психодіагностика – це комплекс заходів, що забезпечує визначення відповідності індивідуально-психологічних властивостей особистості вимогам професійної діяльності і спрямований на підвищення якості комплектування та психологічного супроводження практичних підрозділів МВС України. Відповідно до реалій, доцільно розглядати специфічні особливості і вимоги певних видів діяльності ОВС, знання яких дозволить здійснювати оптимальний відбір і розстановку кадрів органів внутрішніх справ, діагностувати і прогнозувати ступінь готовності спеціаліста до певного виду діяльності.

Загальна оцінка результатів психодіагностики здійснюється на основі аналізу і узагальнення всіх матеріалів соціально-психологічного вивчення, психологічного та психофізіологічного обстеження кандидата. Дані психодіагностики необхідно враховувати поряд зі станом здоров'я, фізичного розвитку, рівнем загальноосвітньої та фізичної підготовки і іншими показниками, які дозволяють дати всебічну оцінку особистості співробітника ОВС. Вони також є основою подальшого психологічного супроводження проходження служби працівником.

Індивідуально-психологічному дослідженню повинне передувати соціально-психологічне вивчення особистості, метою якого є аналіз умов і динаміки її становлення в період, що передував залученню до виконання службових обов'язків. Таке вивчення дозволяє:

- 1) виявити соціальні передумови, що сприяли формуванню і закріпленню тих індивідуальних особливостей, які є професійно значущими для формування професійної готовності до несення служби;

2) виділити в службовій і громадській діяльності особи конкретні прояви, що свідчать про стійкість певних інтересів, ціннісних орієнтацій та інших особистісних якостей, які необхідно враховувати.

Для розробки шляхів, методів і засобів формування психологічної готовності в процесі психологічного супроводження проходження служби, ми повинні мати, насамперед, інструментарій для з'ясування рівня розвитку комплексу визначальних психологічних рис та якостей. Проведена за його допомогою психодіагностика дозволить визначати ступінь готовності конкретного працівника чи курсанта до службової діяльності. Іншими словами, такий діагностичний інструментарій повинен бути зорієнтований на цільовий спеціалізований професійний відбір до даного виду правоохоронної діяльності чи конкретного оперативно-службового заходу.

Якостями, що необхідні для формування психологічної готовності, є: емоційна стійкість, нормативність поведінки, сміливість, відкритість, практичність, впевненість тощо. Тому психодіагностичні методики професійного супроводження повинні бути спрямовані на встановлення рівня розвитку саме цих якостей. Такі методики вже є в арсеналі практичних психологів, але сучасні умови службової діяльності висувають нові вимоги до визначення психологічної готовності. Для чого фахівцям психологам необхідно постійно розширювати коло діагностичного інструментарію та власну професійну компетентність.

**Методика діагностики професійно значущих якостей правоохоронця
«Діагностика професійно значущих якостей працівника ОВС»**

Інструкція:

Вам пропонується оцінити наведені твердження за принципом «згоден-незгоден». Якщо Ви згодні, ставте біля номера відповідного твердження знак плюс «+», якщо незгодні, - знак мінус «-».

1. Я не завжди відчуваю в собі достатньо сил та впевненості, щоб подолати життєві труднощі
2. Мені більш до вподоби спокійна музика, аніж ритмічна:
3. При спілкуванні в групі людей я намагаюсь залишатися осторонь
4. Мені важко спілкуватися із самозакоханими людьми, особливо якщо вони занадто демонструють свою зверхність та пихатість
5. Час від часу у мене виникає відчуття невизначеної небезпеки або раптового страху без реальних підстав
6. В своїх рішеннях я керуюся більше серцем, аніж розумом
7. У розмові я прагну одразу ж висловлювати свою думку, не витрачаючи зайвий час на її формулювання
8. У мене не завжди достатньо впевненості та енергії щоб втілити у життя всі задуми
9. Те, що зі мною трапляється найчастіше є збігом зовнішніх обставин
10. Думаю, що не всі мої знайомі ставляться до мене з симпатією
11. Я вважаю, що себе жаліти – це завжди ознака слабкості
12. У мене часто виникає відчуття, що мені неприємно про щось подумки з собою розмовляти
13. Коли я намагаюсь оцінити себе, то перш за все бачу власні недоліки
14. Іноді мені важко справлятися з бажанням фізично покарати когось
15. Якщо я не схвалюю вчинки інших людей, то одразу висловлюю це
16. Іноді можу попліткувати про людей, які мені не подобаються
17. Нажаль, досить часто одержую не те, чого заслужив насправді
18. Знаю, що за моєю спиною люди обговорюють мене та мої вчинки
19. Я відчуваю певне побоювання при виді хижих тварин, навіть якщо вони знаходяться у міцних клітках (в зоопарку чи цирку)
20. Не всі мої знайомі вважають мене цікавим співрозмовником
21. Я завжди відчуваю себе некомфортно, якщо раптово опиняюсь у центрі уваги людей
22. Я можу погодитися на керівну посаду лише за умови, якщо буду впевнений, що мої розпорядження будуть точно виконуватися
23. Я відчуваю сильне приниження, якщо мене критикують в присутності інших людей
24. За гроші зовсім не все можна купити
25. Іноді мені важко перед дзеркалом одразу розібратися, де у мене права, а

де ліва сторона

26. Думаю, що не завжди можу знайти спільну мову з розумною та освіченою людиною
27. Не завжди впевнений, що у внутрішніх роздумах здатен знайти єдине вірне рішення
28. Є люди, яким я не до вподоби
29. Досить часто я не схвалюю власні вчинки та бажання
30. Після певної невдачі я не можу зрозуміти, як міг з самого початку сподіватися на успіх
31. Буває, що я гостро ненавиджу себе за щось
32. Думаю, що при необхідності можу вдарити людину
33. Часто не погоджуюсь з думками інших
34. Впевнений, що можна звести рахунки з кривдником, не вдаючись до сили
35. Люди майже завжди вміють використати сприятливі обставини для своєї вигоди
36. Мене насторожують люди, які ставляться до мене більш дружньо, ніж я того очікую
37. Іноді я довго не можу заснути, якщо думки не виходять з голови
38. Мені не подобається часто відвідувати видовищні заходи (концерти, спортивні змагання тощо)
39. Зазвичай я мовчу в присутності старших за віком, досвідом чи статусом
40. Я дратуюсь, якщо хтось сердиться на мене
41. Якщо мене викликає начальник, то зазвичай мені здається, що це пов'язано з якимись моїми недоліками у роботі
42. В наш час краще бути ідеалістичним романтиком та оптимістом
43. Я не завжди підтримую порядок в своїй кімнаті, намагаючись щоб всі речі лежали на своїх місцях
44. Я ще не зовсім готовий сказати, що поважаю себе
45. Я не вдаюся до самокритики у разі невдачі чи неприємності
46. Я часто залишаюсь незрозумілим для оточуючих у важливих для мене питаннях
47. Мій внутрішній голос досить часто підказує мені те, з чим важко погодитись
48. Іноді я сам себе не зовсім розумію
49. Якщо я й відчуваю докору, то перш за все до самого себе
50. Якщо хтось вдарить мене, то я зможу захистити себе
51. Не можу стриматися від спору, якщо люди незгодні зі мною
52. Думаю, що покарати кривдника можна й хитрістю
53. Мене засмучує що моя доля складається менш успішно, ніж у інших
54. Впевнений, що люди часто пліткують про мене
55. Знайомі доволі часто підводять чи розчаровують мене
56. Я б хотів опинитися у такому місці де б мене не турбували знайомі та оточуючі зайвою балаканиною
57. Мені важко виступати перед великою кількістю людей
58. Побачивши несправедливість, я не можу стримати себе та залишитись

осторонь

59. В мене доволі часто буває бажання взагалі нікого не бачити
60. При читанні книги я не завжди звертаю увагу, що автор намагається мене у чомусь переконувати
61. Я не завжди відчуваю себе зрілою особистістю
62. Я не впевнений, що в самому собі маю надійного радника
63. Здійснення моїх планів часто залежить від везіння
64. Думаю, що інші люди в цілому ще недостатньо високо оцінюють мене
65. Моє ставлення до самого себе навряд чи з впевненістю можна назвати дружнім
66. Порою мені буває досить неприємно спілкуватися з самим собою
67. Досить часто я сам до себе відчуваю гостре роздратування
68. Хто ображає мене чи моїх близьких, наражається на бійку
69. Завжди рішуче висловлюю своє прагнення щоб люди поважали мої права
70. Коли мене все дратує хочеться розбити щось, що потрапить під руку
71. Насправді, мене досить легко образити
72. Думаю, що деякі люди недолюблюють мене
73. Часто деякі люди ігнорують чи уникають мене без видимих причин
74. У колективних заходах я, за можливості, намагаюсь уникати брати активну участь
75. Коли я знаходжуся в великій групі людей, то я намагаюсь більше слухати, аніж говорити самому
76. Мені хочеться зробити все навпаки, якщо хтось намагається мною командувати
77. Інколи мені кажуть, що в моєму голосі та поведінці занадто проявляється збудженість
78. В юнацтві, якщо моя думка не співпадала з позицією батьків, я залишався при своїх переконаннях
79. При виконанні завдань я не завжди приділяю уваги всім дрібницям та обставинам
80. Не впевнений, що на мене завжди можна покластися у серйозних та відповідальних справах
81. Мені досить складно не сумувати через неприємні дрібниці
82. Мне здається, що деякі люди можуть думати про мене погано
83. Мої недоліки, нажаль, поки що перевищують мої переваги
84. Часто мої внутрішні міркування перериваються думкою, що кінець-кінцем все одно буде не так, як я хочу
85. У мені ще багато такого, що навряд чи може викликати симпатію
86. Люди, що постійно дратують вас, мають бути рішучо покарані
87. Іноді, коли злось, можу досить різко висловитися
88. Якщо мене хтось образить, я не стану відразу влаштовувати бійку, а знайду інший спосіб помститися
89. Інколи я відчуваю образу, хоча й розумію, що людина не бажала цього
90. Багато хто заздрить мені та намагається якось заважати моїм планам
91. Ставлення до мене людей часто не відповідає моїм добрим намірам

92. Бути обережним та не сподіватися на везіння вірніше, аніж постійно очікувати змін на краще
93. Мені досить важко вступати в контакт з людьми під час масових заходів
94. Начальник або мої близькі часто необґрунтовано критикують мене
95. Я розстроююсь, якщо мої знайомі недостатньо зі мною спілкуються чи демонструють свою неприязнь
96. Я б хотів мати роботу, в якій успіх би залежав від моїх здібностей продемонструвати людям мої можливості
97. У мене бувають такі періоди, коли мені важко позбавитися відчуття жалю до себе
98. Поки що я не готовий сказати, що моя доля у моїх власних руках
99. Я не повною мірою уявляю, що мене очікує у майбутньому
100. Я часто відчуваю нестачу у близьких та розуміючих мене людях
101. Мені не подобається іронізувати над самим собою
102. Я часто, але досить безуспішно намагаюся змінити щось у собі
103. У мене бувають такі моменти, коли я розумію, що мене є за що ненавидіти
104. Можу постояти за себе та відбити нападника
105. Якщо хтось дратує мене, то я готовий висказати йому все, що про нього думаю
106. Іноді я можу досить жорстко пошуткувати
107. Хоча я й не показую цього зовні, але іноді відчуваю заздрість
108. Іноді мені здається, що наді мною насміхаються
109. Коли люди поводяться некоректно, я роблю їм зауваження
110. Мені не подобається влаштовувати ризиковані пригоди заради гострих відчуттів чи веселощів
111. Я не відчуваю достатніх талантів необхідних для того щоб переконувати людей чи змінювати їхню точку зору
112. Якщо я впевнений, що людина поводить себе несправедливо чи егоїстично, то я завжди вказую їй на це
113. Я дещо соромлюся, коли мене при всіх хвалять або кажуть мені компліменти
114. Не варто приділяти уваги збереженню зайвих традицій
115. Іноді відчуття заздрощів впливає на мої вчинки та поведінку
116. Моя думка не завжди має достатню вагу в очах оточуючих
117. Життя зробило мене таким, яким я є
118. В моїй особистості, мабуть є щось таке, що може викликати у інших людей неприязнь
119. Не варто проявляти поблажливість до власних слабостей
120. У мене часто виникає відчуття, що насправді я не такий, яким себе уявляю
121. Якщо бути відвертим, то іноді я буваю досить нестерпним
122. Якщо хтось мене розізлить, то я можу й вдарити
123. Коли на мене кричать, то я також підвищую голос у відповідь
124. Людину, яка мене дратує я можу висміяти перед іншими

125. В глибині душі я досить ранима людина
126. Краще ніколи не довіряти людям без крайньої необхідності
127. Мене дратує, якщо хтось голосними розмовами заважає мені слухати музику
128. Мені більше подобається проводити вільний час за улюбленим заняттям, аніж веселитись у шумній компанії
129. Я не вважаю себе комунікабельною та балакучою людиною
130. Іноді я можу сказати якусь дурницю заради жарту, або щоб здивувати людей та подивитися на їхню
131. Я часто відчуваю, начебто мені загрожує якесь покарання, навіть якщо я нічого поганого не зробив
132. Якщо при обговоренні якогось питання серед учасників виникає спор, то мені цікавіше побачити яка з сторін переможе, аніж як вони приміряться
133. Я не вірю, що начальник може прикриватися своїм статусом і вимагати виконання своїх розпоряджень, якщо він неправий
134. В складних ситуаціях я очікую, доки проблеми не вирішаться самі по собі
135. Думка оточуючих про мене не завжди співпадає з моєю власною
136. Багато моїх знайомих часто не сприймають мене достатньо серйозно
137. Навряд чи можна сказати, що я подобаюсь собі
138. Щось заважає мені зрозуміти себе по-справжньому
139. У мене в житті нерідко бувають моменти, коли я з неприємністю розчаровуюсь у собі
140. Дерусь не ріже і не частіше за інших
141. Сварюся тільки від злости
142. Краще зробити так, щоб від людини, яка мене дратує, відвернулися всі її знайомі, аніж йти на відкритий конфлікт
143. Іноді я відчуваю, що життя поступає зі мною несправедливо
144. Завжди думаю про те, які ж саме приховані причини спонукають людей робити щось приємне для мене
145. Мені важко продовжувати зосереджено працювати через гомін оточуючих людей
146. Мене вважають спокійною та неквапливою людиною
147. Під час спілкування я намагаюся тримати свої переживання та думки при собі
148. Мені неприємно, коли моє влучне висловлювання залишається без уваги співрозмовників і я намагаюсь повторити його
149. Мене вважають хоч і наполегливою, але, все ж таки, не дуже успішною людиною
150. Я вважаю, що суспільство повинно оновлюватися та позбавлятися традиційних звичок та сталих стереотипів
151. Мені до вподоби йти своїм шляхом, аніж діяти у відповідності до сталих правил
152. В глибині душі я відчуваю, що не є достатньо надійною людиною
153. До мене не завжди ставляться так, як я того насправді заслуговую

154. Нажаль, багато людей не поділяють моїх поглядів на життя
155. Близькі люди інколи мене переоцінюють
156. Я часто відчуваю, що не здатен впливати на те, що відбувається зі мною
157. Деся у глибині душі я вважаю себе слабаком
158. Якщо заради захисту своїх прав варто застосувати силу, я застосовую її
159. Часто просто погрожую людям, не збираючись насправді здійснювати цих погроз
160. Бувало, що кривднику я давав влучне прізвисько, яким виставляв його перед всіма на посміховисько
161. Завжди намагаюся приховувати своє негативне ставлення до когось
162. Раніш думав, що більшість людей, все ж таки, говорять правду, однак тепер я в це не вірю
163. У мене часто бувають такі сновидіння, що заважають мені спокійно спати
164. Мені подобається робота розмірена та стабільна, в якій відсутні несподіванки та ризик
165. Мені не дуже подобається, коли інші дивляться як я працюю
166. Мені не подобається, що позаочі мене без причини критикують
167. Мене дратує, якщо люди користуються моїм добрим ставленням до них у власних інтересах
168. Думаю, що в сучасному світі важливіше вирішувати питання перебудови світових відносин, аніж проблеми збереження моралі
169. Коли я намагаюсь когось переконати, то висовую всі доступні аргументи, не переймаючись без крайньої необхідності у їхній ретельній перевірці
170. Я уникаю стикатися із труднощами та проблемами
171. В мене ще нема впевненості, що у житті я на своєму місці
172. Сумніваюсь, що можу викликати симпатію у більшості оточуючих
173. У мені не можуть мирно уживатися мої недоліки з моїми перевагами
174. Нажаль, мені досить часто приходится виправдовуватися перед самим собою
175. Мої думки про себе більшою мірою зводяться до неприємних самозвинувачень через власні вади та помилки
176. Знаю таких людей, які можуть довести мене до бійки
177. В суперечці часто підвищую голос
178. Коли щось трапляється не по-моєму, я відчуваю гнів і бажання щось розтрошити
179. Мені не подобається, коли наді мною шуткують
180. Здогадуюсь, що є люди, які б хотіли нашкодити мені

Таблиця 1

**Відповіді опитувальника
«Діагностики професійно значущих якостей працівника ОВС»**

№	Конструктивні якості	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Σ
1	Емоційна стійкість	1	19	37	55	73	91	109	127	145	163	
2	Екстраверсія	2	20	38	56	74	92	110	128	146	164	
3	Сміливість	3	21	39	57	75	93	111	129	147	165	
4	Довіра	4	22	40	58	76	94	112	130	148	166	
5	Гіпертипія	5	23	41	59	77	95	113	131	149	167	
6	Консерватизм	6	24	42	60	78	96	114	132	150	168	
7	Самоконтроль	7	25	43	61	79	97	115	133	151	169	
8	Самовпевненість	8	26	44	62	80	98	116	134	152	170	
9	Інтернальність	9	27	45	63	81	99	117	135	153	171	
10	«Я-ставлення»	10	28	46	64	82	100	118	136	154	172	
11	Прийняття себе	11	29	47	65	83	101	119	137	155	173	
12	Внутрішньоособистісна конфліктність	12	30	48	66	84	102	120	138	156	174	
13	Самозвинувачення	13	31	49	67	85	103	121	139	157	175	
14	Фізична агресія	14	32	50	68	86	104	122	140	158	176	
15	Вербальна агресія	15	33	51	69	87	105	123	141	159	177	
16	Непряма агресія	16	34	52	70	88	106	124	142	160	178	
17	Образливість	17	35	53	71	89	107	125	143	161	179	
18	Підозрілість	18	36	54	72	90	108	126	144	162	180	

Таблиця 2

Бланк оцінювання ступеня сформованості професійно значущих якостей

№	Конструктивні якості	Бал										Деструктивні якості
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
1	Емоційна стійкість	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Емоційна нестійкість
2	Екстраверсія	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Інтроверсія
3	Сміливість	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Боязкість
4	Довіра	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Недовірчість
5	Гіпертипія	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Тривожність
6	Консерватизм	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Радикалізм
7	Високий самоконтроль	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Низький самоконтроль
8	Самовпевненість	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Невпевненість
9	Інтернальність	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Екстернальність
10	Високе соціальне «Я-ставлення»	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Низьке соціальне я-ставлення
11	Прийняття себе	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Неприйняття себе
12	Низька внутрішньоособистісна конфліктність	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Висока внутрішньоособистісна конфліктність
13	Несхильність до самозвинувачення	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Схильність до самозвинувачення
14	Низька фізична агресія	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Висока фізична агресія
15	Низька вербальна агресія	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Висока вербальна агресія
16	Низька непряма агресія	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Висока непряма агресія
17	Низька образливість	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Висока образливість
18	Низька підозрілість	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Висока підозрілість

Таблиця 3

Бланк відповідей

№	№	№	№	№	№	№	№	№	№	№	№	№	№	№	№	Σ
1	19	37	55	73	91	109	127	145	163							
2	20	38	56	74	92	110	128	146	164							
3	21	39	57	75	93	111	129	147	165							
4	22	40	58	76	94	112	130	148	166							
5	23	41	59	77	95	113	131	149	167							
6	24	42	60	78	96	114	132	150	168							
7	25	43	61	79	97	115	133	151	169							
8	26	44	62	80	98	116	134	152	170							
9	27	45	63	81	99	117	135	153	171							
10	28	46	64	82	100	118	136	154	172							
11	29	47	65	83	101	119	137	155	173							
12	30	48	66	84	102	120	138	156	174							
13	31	49	67	85	103	121	139	157	175							
14	32	50	68	86	104	122	140	158	176							
15	33	51	69	87	105	123	141	159	177							
16	34	52	70	88	106	124	142	160	178							
17	35	53	71	89	107	125	143	161	179							
18	36	54	72	90	108	126	144	162	180							

Таблиця 4

Бланк ключа

№	Конструктивні якості	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Деструктивні якості
1	емоційна стійкість	1	19	37	55	73	91	109	127	145	163	емоційна нестійкість
2	експресивність (екстраверсія)	2	20	38	56	74	92	110	128	146	164	Стриманість (інтроверсія)
3	сміливість	3	21	39	57	75	93	111	129	147	165	боязкість
4	довіра	4	22	40	58	76	94	112	130	148	166	недовірчість
5	гіпертимія	5	23	41	59	77	95	113	131	149	167	тривожність
6	консерватизм	6	24	42	60	78	96	114	132	150	168	радикалізм
7	високий самоконтроль	7	25	43	61	79	97	115	133	151	169	низький самоконтроль
8	Самовпевненість	8	26	44	62	80	98	116	134	152	170	непевненість
9	Інтернальність	9	27	45	63	81	99	117	135	153	171	екстернальність
10	високе соціальне я-ставлення	10	28	46	64	82	100	118	136	154	172	низьке соціальне я-ставлення
11	прийняття себе	11	29	47	65	83	101	119	137	155	173	неприйняття себе
12	низька внутрішньоособистісна конфліктність	12	30	48	66	84	102	120	138	156	174	висока внутрішньоособистісна конфліктність
13	несхильність до самозвинувачення	13	31	49	67	85	103	121	139	157	175	схильність до самозвинувачення
14	низька фізична агресія	14	32	50	68	86	104	122	140	158	176	висока фізична агресія
15	низька вербальна агресія	15	33	51	69	87	105	123	141	159	177	висока вербальна агресія
16	низька непрямая агресія	16	34	52	70	88	106	124	142	160	178	висока непрямая агресія
17	низька образливість	17	35	53	71	89	107	125	143	161	179	висока образливість
18	низька підозрілість	18	36	54	72	90	108	126	144	162	180	висока підозрілість

Експрес-опитувальник ДПГ „Діагностика психологічної готовності (до охорони громадського порядку)”

1. Коли я лягаю спати, то зазвичай засинаю швидко.
2. Мені важливо, щоб у всьому, що мене оточує, був порядок.
3. Більшість людей, з якими я буваю разом у компанії, безсумнівно, раді мене бачити.
4. Я завжди помічаю, що те, що люди роблять, зазвичай не схоже на те, що вони потім про це розповідають.
5. Читаючи про будь-яку подію, я завжди цікавлюся усіма подробицями.
6. Якщо хтось мене образить, я можу досить швидко забути про це.
7. Коли я щось планую, то прагну робити все самостійно, не звертаючись за допомогою.
8. Я думаю, що моя пам'ять зараз краща, ніж була раніше
9. У мене завжди вистачає енергії, коли мені це необхідно.
10. Я вважаю, що будь-яку роботу обов'язково слід виконувати однаково старанно.
11. Мені часто доводиться долати відчуття сором'язливості.
12. Якщо мій знайомий обманює мене в дрібницях, то я скоріше зроблю вигляд, начебто не помічаю цього, аніж стану його викривати.
13. Мені більше подобаються люди з простими практичними поглядами на життя, ніж мрійники.
14. Часто мене бентежать мої колишні помилки та вчинки.
15. Мені подобаються товариські відкриті люди.
16. Інколи, хоча й не надовго, я відчував роздратованість стосовно моїх батьків.
17. Мене постійно дратує все, що відволікає мою увагу.
18. Люди повинні все-таки більше дотримуватися моральних норм та принципів, аніж вони роблять зараз.
19. Мені говорили, що в ранньому віці я був жвавою та активною дитиною.
20. Я вважаю, що більшість свідків все-таки говорять правду, навіть, якщо це важко для них.
21. Іноді я не наважуюсь реалізувати власні задуми лише тому, що сумніваюся в їх здійсненні.
22. Я ніколи не відчував себе настільки нещасним, щоб хотілося б плакати.
23. Мені більше сподобався б активний відпочинок в компанії, аніж усамітнення на дачі.
24. Мені зазвичай важко визнавати власну неправоту.
25. У мене часто не виходить те, що я беруся робити.
26. Мені більше до вподоби проста, але надійна людина, ніж розумна, проте слабка.
27. Зазвичай я швидко приймаю рішення, без зайвих вагань.
28. Мені часто говорять, що зі мною досить важко співпрацювати.

29. Мені до вподоби спілкуватися з людьми витонченими, аніж з відвертими та прямолінійними.
30. Якщо на мою репліку співрозмовник одразу ж не відповідає, то я відчуваю, що сказав якусь дурницю.
31. Я не боюся брати на себе відповідальність, виконуючи доручення разом із колективом.
32. Я ніколи не передавав плітки.
33. Інколи в мене бувають нетривалі приступи запаморочення без будь-якої причини.
34. Якщо я опинився в компанії, то намагаюся відразу ж активно включитися в спілкування.
35. Я висловлюю власну позицію, незважаючи на те, скільки людей можуть її почути.
36. Мені не важко утримати себе від втручання у справи моїх знайомих.
37. Мені більше подобається чітка регламентована робота, аніж така, що вимагає постійної творчості.
38. Якщо я бачу свого доброго знайомого не в гуморі, то мені здається, начебто я його чимось міг образити.
39. Мені подобається ділитися зі знайомими свіжими новинами та цікавими ситуаціями
40. Я ніколи не брав чужу річ без відома хазяїна, навіть дрібницю.
41. Я часто відчуваю нудьгу.
42. У вільний час я краще займусь чимось цікавим для мене, аніж стану витратити час на пусті балачки.
43. Зазвичай я досить сторожко ставлюся до нових знайомств та стосунків.
44. В більшості випадків я підозрюю, що мої друзі можуть виявитися зовсім не друзями за моєю спиною.
45. Помічаю, що навіть драматичні події мого життя вже через рік майже не залишають болісних спогадів.
46. В мене є безпідставні страхи стосовно деяких тварин або певних речей.
47. Мені більше подобаються командні види ігор, аніж коли кожен грає сам за себе.
48. Мені легше не рахуватися з думками інших, аніж відмовлятися від своїх.
49. В мене часто бувають сновидіння, які заважають мені спати.
50. В своїх вчинках я намагаюся дотримуватися загальноприйнятих норм поведінки.
51. Мені заважає, коли на мене дивляться під час роботи.
52. Якщо я бачу негарний вчинок людини, то завжди вказую на це.
53. Слід бути обережним у спілкуванні з незнайомцями, адже вони можуть бути небезпечними.
54. Часто мені здається, що мене очікує покарання, навіть якщо я нічого поганого не зробив.
55. При плануванні чогось я завжди готовий звернутися за порадою до інших людей.
56. Інколи я вводив людей в оману заради власних інтересів.

57. Якщо я ненавмисно повівся некоректно стосовно когось, то мені досить важко забути про це.
58. Я досить вимоглива людина і намагаюся, щоби все робилося правильно, як слід.
59. Я енергійна та активна людина, і не люблю тинятися без діла.
60. Я не особливо переймаюся, якщо моє влучне висловлювання залишається без уваги оточуючих.
61. Певні речі настільки мене дратують, що я намагаюся навіть не обговорювати цих тем.
62. Якщо хтось користувався моїм добрим ставленням в своїх інтересах, то мене це не особливо хвилює, і я цим не переймаюся.
63. Я легше засвоюю інформацію в ході її обговорення, аніж вивчаючи її самотійно.
64. Я завжди уважно слухаю співрозмовника, ким би він не був.

Ключ обробки результатів

	НАЗВА	БАЛ							
		1+	9 +	17 -	25 -	33 -	41 -	49 -	57 -
C	Емоційна стійкість	1+	9 +	17 -	25 -	33 -	41 -	49 -	57 -
G	Нормативність поведінки	2+	10+	18+	26+	34 +	42+	50+	58+
H	Сміливість	3+	11 -	19+	27+	35+	43 -	51 -	59+
L	Відкритість	4 -	12+	20+	28 -	36+	44 -	52 -	60+
M	Практичність	5+	13+	21 -	29 -	37+	45+	53+	61+
O	Впевненість	6+	14 -	22+	30 -	38+	46 -	54 -	62+
Q2	Конформність	7 -	15+	23+	31+	39+	47+	55+	63+
MD	Достовірність	8 -	16+	24+	32 -	40 -	48+	56+	64 -

Бланк оцінки ступеня сформованості психологічної готовності до експрес-опитувальника „Діагностики психологічної готовності до охорони громадського порядку”

	НАЗВА	БАЛ								НАЗВА
		1	2	3	4	5	6	7	8	
C	Емоційна нестійкість	1	2	3	4	5	6	7	8	Емоційна стійкість
G	Непостійність поведінки	1	2	3	4	5	6	7	8	Нормативність поведінки
H	Боягузливість	1	2	3	4	5	6	7	8	Сміливість
L	Егоцентризм	1	2	3	4	5	6	7	8	Відкритість
M	Мрійність	1	2	3	4	5	6	7	8	Практичність
O	Невпевненість	1	2	3	4	5	6	7	8	Впевненість
Q2	Нонконформізм	1	2	3	4	5	6	7	8	Конформність
MD	Недостовірність	1	2	3	4	5	6	7	8	Достовірність

Діагностика внутрішньокolleктивних відносин та чинників соціально-психологічного клімату

1.

Шановний колего! Оцініть, будь-ласка, Ваше ставлення до колег по підрозділу у якому Ви працюєте. Для цього навпроти кожного прізвища у кожному стовпчику поставте знак:

“+”, якщо Ваша відповідь – «так»,

“-“, якщо Ваша відповідь – «ні»,

“0”, якщо Ваша відповідь – «нейтрально».

П.І.Б.	Користується у Вас авторитетом	Викликає симпатію, як людина	Звернеться за порадою по роботі	Поділиться особистими переживаннями та турботами	Хочете підтримувати дружні стосунки	Обрали б для спільного виконання небезпечного відповідального завдання	Обрали б на посаду керівника
1. (П.І.Б. безпосереднього керівника)							
2.							
3.							
4.							
5.							
6.							
7.							
8.							
9.							
10.							
11.							
12.							
13.							
14.							
15.							
16.							
17.							
18.							
19.							
20.							
21.							
22.							
23.							
24.							
25.							
26.							
27.							
28.							
29.							
30.							

2.

Як, на Вашу думку, за останній рік змінилась діяльність Вашого підрозділу?:

Покращилась	Залишилась без змін	Погіршилась

3.

Оцініть особисті якості безпосереднього керівника

	Якості	Володіє даною якістю	Не володіє даною якістю
1	Загальна культура поведінки		
2	Професійний досвід		
3	Наполегливість		
4	Самокритичність		
5	Вміння розподіляти роботу		
6	Вміння контролювати роботу		
7	Вміння організувати роботу		
8	Вміння відстоювати інтереси підпорядкованого колективу		
9	Авторитетність		
10	Ініціативність		
11	Принциповість		
12	Вимогливість до себе		
13	Вимогливість до інших		
14	Розважливість		
15	Цілеспрямованість		
16	Далекоглядність та обачливість		
17	Доброзичливість		
18	Товариськість та відкритість		
19	Тактовність		
20	Ввічливість		
21	Здатність до порозуміння		
22	Справедливість		
23	Турбота о підлеглих		
24	Працьовитість		
25	Продуктивність		
26	Дисциплінованість		
27	Добросовісність		

4.

Інструкція. Перед Вами дві колонки із протилежними за змістом судженнями щодо психологічного клімату Вашого підрозділу. У лівому стовпчику наведені проблемні ознаки Вашого колективу, а у правому – позитивні ознаки колективу. Між судженнями наведена семибальна шкала. Чим ближче відносно середини до лівого або правого судження у кожній парі Ви поставите позначку (наприклад, обведете відповідну цифру кружечком), тим більш вираженою є дана ознака у Вашому колективі.

Ознака психологічного клімату	Оцінка ознаки									Ознака психологічного клімату
Пригнічені та песимістичні настрої у колективі	0	1	2	3	4	5	6	7	Позитивні та оптимістичні настрої у колективі	
Конфліктність у стосунках, агресія та антипатія	0	1	2	3	4	5	6	7	Доброзичливі дружні відносини	
Мікрогрупи у колективі конфліктують між собою	0	1	2	3	4	5	6	7	Взаєморозуміння між мікрогрупами колективу	
Колеги уникають більш тісного спілкування та не бажають брати участь у спільних заходах	0	1	2	3	4	5	6	7	Колегам подобається бути разом як у спільній праці, так і у вільний час	
Байдуже, а інколи й негативне ставлення до успіхів чи проблем своїх колег	0	1	2	3	4	5	6	7	Проблеми та успіхи колег завжди знаходять підтримку з боку колективу	
Критичні зауваження носять характер явних образ	0	1	2	3	4	5	6	7	Зауваження сприймаються адекватно і спрямовані на допомогу одне-одного	
У колективі нетерпиме ставлення до думок інших колег	0	1	2	3	4	5	6	7	У колективі поважне ставлення до позицій колег	
У складних ситуаціях колектив розгублюється, загострюються конфлікти та суперечки	0	1	2	3	4	5	6	7	У складних ситуаціях колектив об'єднується та підтримує кожного	
Проблеми колективу байдужі для його членів	0	1	2	3	4	5	6	7	Проблеми колективу сприймаються його членами як власні	
Новачки не відчують підтримки з боку колективу	0	1	2	3	4	5	6	7	Новачки у колективі відчують підтримку та доброзичливість	
Кожен член колективу занурений лише у власні інтереси, а проблеми колективу нікого не хвилюють	0	1	2	3	4	5	6	7	Члени колективу готові активно співпрацювати заради спільної мети	
Колектив розподілений на «привілейованих» та «знехтуваних»	0	1	2	3	4	5	6	7	У колективі справедливе ставлення до всіх членів на основі взаємодопомоги та підтримки	
Досягнення та позитивні оцінки колективу керівництвом залишають його членів байдужими	0	1	2	3	4	5	6	7	У колективі є відчуття гордості за досягнення та позитивні оцінки підрозділу керівництвом	

5.

(Методика Т.Лірі)

Оцініть, будь-ласка, особистісні якості Вашого безпосереднього керівника.

Поставте знак «+», якщо названа риса притаманна йому, або знак «-», якщо дана риса не є йому притаманною.

МЕТОДИКА К.У. ТОМАСА «СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ЛЮДИНИ У КОНФЛІКТНІЙ СИТУАЦІЇ» (АДАПТАЦІЯ Н.В.ГРІШИНОЇ)

Сфера застосування. Методика використовується як діагностичний інструмент при аналізі діяльності людини в умовах конфлікту. Дозволяє виявляти основні стратегії поведінки людини в умовах конфлікту. Опитувальник дозволяє продіагностувати для кожної людини свій власний стиль вирішення конфліктів.

Методика використовується для:

- професійного відбору кадрів;
- дослідження типологічних особливостей поведінки людини у конфліктній ситуації;
- дослідженні професійної придатності особистості.

Методика використовується у межах дослідження проблем психології праці, організаційної психології, психології управління. Може використовуватися як емпірична частина експериментального дослідження.

Уникнення – це стратегія поведінки, в якій відсутня готовність до кооперації та тенденції до досягнення власних цілей. Особистість такого типу не приймає участь у конфліктній ситуації, намагається усіляко вийти з неї, застосовуючи ряд поведінкових стратегій для цього: відмова від боротьби за ресурс, уникнення особи з якою є постійний конфлікт, тощо.

Суперництво – це стратегія поведінки, за якої людина прагне досягти власні інтереси за рахунок інших. У ситуації суперництва людина здатна використовувати різні засоби для досягнення власної цілі: обман, зловживання владою, використання інших.

Пристосування – це стратегія за використання якої людина нівелює власні інтереси задля інших. Ця стратегія може використовуватися у ситуації знецінення людиною джерела конфлікту, або в умовах коли людина реально суперничати не може.

Компроміс – стратегія укладання угоди завдяки двосторонньому та вимушеному розумінні не лише власних інтересів, але й інтересів інших.

Співробітництво – це стратегія за якої учасники ситуації знаходять альтернативи, що повністю задовольняють інтереси двох сторін.

Опитувальник складається з 30 тверджень, що попарно згруповані у різних комбінаціях. У кожній з комбінацій досліджуваному дається можливість обирати між двома твердженнями, що є типовими для характеристики його поведінки.

Текст опитувальника

1	А	Інколи я даю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення дискусійного питання.
	Б	Замість того, щоб обговорювати те, у чому ми розходимося, я намагаюся звернути увагу на те, з чим ми погоджуємося
2	А	Я прагну знайти компромісне рішення
	Б	Я намагаюся налагодити справу із урахуванням інтересів іншого та моїх власних
3	А	Зазвичай я наполегливо прагну досягти свого
	Б	Я прагну заспокоїти іншого і зберегти наші відносини
4	А	Я прагну знайти компромісне рішення
	Б	Деколи я жертвую власними інтересами задля інтересів іншої людини
5	А	Налагоджуючи суперечливу ситуацію, я увесь час намагаюся знайти підтримку у іншого
	Б	Я прагну зробити усе, щоб уникнути зайвої напруженості
6	А	Я прагну уникнути неприємностей для себе
	Б	Я прагну цілеспрямовано досягти свого
7	А	Я прагну відкласти рішення суперечливого питання з тим, щоб з часом до нього повернутись
	Б	Я допускаю за можливе в дечому уступити, щоб добитися свого у головному
8	А	Переважно я наполегливо прагну досягати свого
	Б	Я найперше прагну чітко визначити, в чому полягають усі заторкнуті інтереси та питання.
9	А	Думаю, що не завжди потрібно хвилюватися з приводу розбіжностей, що з'являться
	Б	Я докладую зусилля, щоб досягти свого
10	А	Я завжди прагну досягати власні прагнення
	Б	Я прагну віднайти компромісні рішення
11	А	Я намагаюся чітко визначити, в чому полягають усі заторкнуті інтереси та питання
	Б	Я прагну заспокоїти опонента і зберегти наші відносини
12	А	Загалом я уникаю позиції, яка може викликати суперечку
	Б	Я даю можливість іншому у деяких питаннях залишитись при

		свої думці, якщо він також іде мені на зустріч	
13	А	Я пропоную нейтральну позицію	
	Б	Я наполягаю, щоб було по-моєму	
14	А	Я повідомляю іншому власну точку зору й цікавлюсь його думкою	
	Б	Я пробую довести іншому логіку та переваги моїх поглядів	
15	А	Я прагну заспокоїти іншого і загалом зберегти відносини	
	Б	Я прагну зробити усе необхідне, щоб запобігти напруженості	
16	А	Я прагну не зачіпати почуттів іншого	
	Б	Я намагаюсь переконати іншого у перспективах моєї позиції	
17	А	Переважно я наполегливо намагаюся досягти свого	
	Б	Я прагну зробити усе, щоб уникнути зайвої напруженості	
18	А	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість наполягти на своєму	
	Б	Я даю можливість іншому у деяких питаннях залишитись при свої думці, якщо він також іде мені на зустріч	
19	А	Я найперше прагну чітко вияснити те, в чому полягають усі заторкнуті інтереси та питання	
	Б	Я прагну відкласти рішення спірного питання для того, щоб з часом вирішити його остаточно	
20	А	Я намагаюся відразу подолати наші розбіжності	
	Б	Я прагну знайти краще співвідношення втрат і здобутків для нас обох	
21	А	В процесі ведення переговорів я намагаюся бути уважним до побажань іншого	
	Б	Я завжди схильюся до відвертого обговорення проблеми	
22	А	Я намагаюся знайти позицію, що є середньою між моєю і точкою зору іншої людини	
	Б	Я відстоюю власні бажання	
23	А	Здебільшого, я переймаюся тим, щоб задовольнити бажання кожного з нас	
	Б	Деколи я надаю можливість іншим взяти на себе відповідальність за вирішення спірного питання	
24	А	Якщо позиція другого видається йому виваженою, я намагатимусь піти йому на зустріч	

	Б	Я намагатимусь переконати іншого прийти до компромісного рішення	
25	А	Я пробую довести іншому логіку й переваги моїх поглядів	
	Б	В процесі ведення переговорів, я прагну бути уважним до побажань іншого	
26	А	Зазвичай надаю перевагу нейтральній позиції	
	Б	Майже завжди переймаюсь тим, аби задовольнити бажання кожного з нас	
27	А	Переважно я уникаю позиції, яка може викликати суперечки	
	Б	Якщо це зробить іншого щасливим, я дам йому можливість настояти на своєму	
28	А	Переважно я наполегливо прагну добитися свого	
	Б	Залагоджуючи ситуацію, здебільшого я намагаюсь знайти підтримку у іншого	
29	А	Я пропоную нейтральну позицію	
	Б	Думаю, що не завжди потрібно хвилюватися з приводу розбіжностей, що з'являються	
30	А	Я прагну не зачіпати почуттів іншого	
	Б	Я завжди займаю таку позицію у дискусійному питанні, щоб ми спільно з іншою зацікавленою людиною могли досягти успіху	

Особливості інтерпретації.

Обробка результатів дослідження за опитувальником К.Томаса поводить за допомогою ключа. За кожен відповідь нараховується 1 бал до кожної зі шкал.

1. Суперництво: 3А, 6Б, 8А, 9Б, 10А, 13Б, 14Б, 16Б, 17А, 22Б, 25А, 28А.
2. Співробітництво: 2Б, 5А, 8Б, 11А, 14А, 19А, 20А, 21Б, 23Б, 26Б, 28Б, 30Б.
3. Компромід: 2А, 4А, 7Б, 10Б, 12Б, 13А, 18Б, 22А, 23А, 24Б, 26А, 29А.
4. Уникнення: 1А, 5Б, 6А, 7А, 9А, 12А, 15Б, 17Б, 19Б, 20Б, 27А, 29Б.
5. Пристосування: 1Б, 3Б, 4Б, 11Б, 15А, 16А, 18А, 21А, 24А, 25Б, 27Б, 30А.

Діагностичні можливості та обмеження.

До діагностичних обмежень опитувальника можна віднести використання її для дослідження конфліктогенної поведінки – причин виникнення конфлікту. Опитувальник дозволяє вивчати стратегію поведінки людини у конфліктній ситуації. Опитувальник не може використовуватися для дослідження конфліктності як особистісної характеристики.

Методика дозволяє робити висновки про схильність людини до певної стратегії у конфліктній поведінці.

Піддатність екстремум-станам нервово-психічної напруженості (В.Г.Андросюк)

Визначаються домінуючі стани нервово-психічної напруженості (стрес, фрустрація, внутрішньоособистісний конфлікт, особистісна криза), зумовлені впливом індивідуально-психологічних характеристик особистості.

Стрес – нервово-психічне перенапруження, викликане несподіваним чи надсильним подразником, адекватна реакція на який раніше не була сформована.

Фрустрація – емоційний стан, що виникає внаслідок реальної чи уявної перепони, яка перешкоджає досягненню особистісно значимої мети.

Внутрішньоособистісний конфлікт – емоційна напруженість, що виникає внаслідок актуалізації альтернативних тенденцій (мотивів, цінностей, інтересів) в свідомості та поведінці.

Особистісна криза – стан психічної напруженості, який зумовлений неможливістю вирішення проблеми конкретною особистістю і викликає перебудову усієї її психологічної структури.

Завдання: Визначте згоду чи незгоду («Так» чи «Ні») з наведеними нижче твердженнями.

1. В напружених ситуаціях Ви відчуваєте неможливість діяти відразу, Вам потрібен час на роздуми.

2. Необхідність вибору рішення в умовах дефіциту часу викликає у Вас роздратування.

3. В гострих ситуаціях Ви намагаєтесь перш за все визначити перешкоду, яка заважає досягненню бажаного.

4. В напружених ситуаціях у Вас прискорюється пульс, з'являється потіння.

5. Ви вважаєте, що при необхідності рішучих змін у власній долі треба змінювати ситуацію, залишаючись самим собою.

6. Ви вважаєте, що найголовніше в напруженій ситуації – вірно оцінити власні дії.

7. При вирішенні гострих ситуацій Ви орієнтуєтесь лише на власні цінності та норми поведінки.

8. Необхідність чітко визначити свою позицію в гострому конфлікті близьких Вам людей викликає у Вас труднощі.

9. Ви переконані, що здійснення життєво важливого вчинку всупереч обставинам рішуче змінює людину.

10. При зіткненні з суттєвими перешкодами Ви не в змозі реально оцінити обстановку.

11. Наражаючись на необхідність змінити свою долю Ви також в чомусь змінитесь.

12. Ви не завжди погоджуєтесь з єдиною думкою близьких Вам людей про щось в складній ситуації.

13. Перешкода, яка виникла зненацька і заважає досягненню мети, викликає у Вас агресивне до неї ставлення.

14. При неочікуваних погрожуючих змінах обстановки Ви відчуваєте сухість у роті, дрижання кінцівок від хвилювання.
15. Бар'єри, які виникають на Вашому життєвому шляху, пов'язані з несприятливим перебігом подій та обставин.
16. При досягненні своєї мети в гострій ситуації Ви не розмірковуєте щодо можливих докорів сумління.
17. В життєво складних ситуаціях у Вас змінюється голос (висота, тембр, тон), виникають труднощі у висловленні думок.
18. В небезпечних для життя ситуаціях поведінка людей визначається інстинктом самозбереження.
19. Ви вважаєте, що неможливість подолання труднощів та перешкод пов'язана з Вашим невмінням та нездатністю.
20. Навіть в кризовій життєвій ситуації Ви не йдете на поступки щодо власних принципів та переконань.
21. У Вас виникають труднощі в загальній орієнтації та оцінці ситуації, яка раптово змінюється.
22. Найбільше роздратування та негативні емоції у Вас викликають раптові труднощі та перешкоди.
23. В екстремальних ситуаціях Ви, перш за все, орієнтуєтесь на прийняття правильного власного рішення.
24. В ризикових ситуаціях Ви дієте швидко, не думаючи про можливі наслідки.
25. Ви ні перед чим не зупинитесь, якщо для досягнення життєво важливої мети будуть сприятливі зовнішні обставини.
26. При гострому розвитку ситуації у Вас виникають побоювання щодо власного життя та здоров'я.
27. В гостроконфліктній ситуації Ви реально оцінюєте події та обставини.
28. Рішуче змінити своє життя та долю Вам заважають внутрішні протиріччя.
29. Раптово виникла перешкода зазвичай заважає Вам приймати правильне рішення щодо невідкладних дій.
30. В принципі, при певному перебігу обставин кожна людина здатна на злочин.
31. Навіть в гострій ситуації Ви не зупинитесь перед тим, щоб висловити людині все, що Ви про неї думаєте.
32. При зіткненні з нездоланими бар'єрами Ви відчуваєте нетерплячку та небажання поступатись.
33. Ви переконані, що навіть після життєвих криз людина повинна зберегти свої особисті якості незмінними.
34. Навіть при несприятливому розвитку ситуації Ви намагаєтесь досягти бажаного.
35. Ваші внутрішні протиріччя часто призводять до загострення обстановки.

36. Після напружених подій Ви ще тривалий час переживаєте неприємні фізичні та емоційні стани.

37. Для досягнення бажаної мети та подолання труднощів Ви можете відмовитись від власних цінностей та принципів.

38. Ви вважаєте, що нездатність людей розібратись у власних бажаннях та почуттях призводить до конфліктних ситуацій.

39. Навіть життєво важливий конфлікт не є перешкодою для досягнення Вами бажаної мети.

40. Будь-яка напружена ситуація викликає у Вас відчуття перешкоди, бар'єру для досягнення мети.

Обробка даних та інтерпретація результатів: Обраховується сума балів за окремими шкалами згідно наведеного нижче ключа.

Ключ:

Шкала «S» (піддатність стресам): 1,4,7,14,17,21,24,26,34,36.

Шкала «F» (піддатність фрустраціям): 3,10,13,15,19,22,29,32,37,40.

Шкала «C» (піддатність конфліктам): 2,6,8,12,16,23,27,31,35,38.

Шкала «CR» (піддатність кризам): 5,9,11,18,20,25,28,30,33,39.

Багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність" (МЛЮ-АМ) А.Г. Маклакова та С.В. Чермянина

1. Буває, що я серджусь.
2. Звичайно вранці я прокидаюсь свіжим та відпочившим.
3. Зараз я приблизно такий саме працездатний, як і завжди.
4. Доля, певно, несправедлива до мене.
5. Проблеми з травленням у мене бувають дуже рідко.
6. Часом мені дуже хотілося покинути свій дім.
7. Часом у мене бувають напади сміху чи плачу, з якими я невзможу упоратися.
8. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.
9. Вважаю, що якщо хтось вчинив мені зло, то я повинен відповісти йому тим самим.
10. Іноді мені у голову приходять такі недобрі думки, що краще про них нікому не розповідати.
11. Мені буває важко зосередитися на певному завданні чи роботі.
12. У мене часто бувають дивні та незвичайні переживання.
13. У мене були відсутні неприємності через мою поведінку.
14. В дитинстві я інколи брав чужі речі без дозволу.
15. Буває, що у мене виникає бажання ламати та трощити все навколо.
16. Бувало, що я цілими днями чи навіть тижнями нічого не міг робити, тому що ніяк не міг примусити себе взятися за роботу.
17. Сон у мене переривчастий і неспокійний.
18. Моя сім'я ставиться несхвально до тієї професії, яку я обрав.
19. Бували випадки, коли я не дотримувався обіцянок.
20. Голова в мене болить часто.
21. Раз на тиждень або частіше я без усіякої видимої причини раптом відчуваю жар в усьому тілі.
22. Було б добре, якби більшість законів скасували.
23. Стан мого здоров'я не гірший, ніж у більшості моїх знайомих.
24. Зустрічаючи на вулиці своїх знайомих, з якими я давно не бачився, я волію проходити повз, якщо вони зі мною не заговорюють першими.
25. Більшості людей, які мене знають, я подобаюсь.
26. Я людина товариська.
27. Іноді я так наполягаю на своєму, що людям вривається терпець.
28. Більшість часу настрій у мене пригнічений.
29. Зараз мені важко сподіватися, що я чогось досягну у житті.
30. У мене недостатньо впевненості в собі.
31. Іноді я кажу неправду.
32. Зазвичай я бачу позитивний бік життя.
33. Я вважаю, що більшість людей здатні збрехати заради кар'єри.
34. Я охоче беру участь у зборах та інших громадських заходах.
35. Я сварюся з членами моєї сім'ї дуже рідко.

36. Іноді я відчуваю сильне бажання порушити правила пристойної поведінки.
37. Найбільш важка боротьба для мене — це боротьба з самим собою.
38. М'язові судоми чи посіпування в мене бувають вкрай рідко (чи майже не бувають).
39. Я досить байдужий щодо свого майбутнього.
40. Іноді, коли я себе погано почуваю, я буваю дратівливим.
41. Часто в мене таке відчуття, що я вчинив щось невірне або погане.
42. Деякі люди до того люблять командувати, що мене так і тягне зробити все наперекір, навіть якщо я знаю, що вони праві.
43. Я часто вважаю своїм обов'язком відстоювати те, що я вважаю справедливим.
44. Моє мовлення зараз таке ж саме, як і завжди.
45. Я вважаю, що моє сімейне життя не гірше ніж у більшості моїх знайомих.
46. Я відчуваю роздратованість, коли мене критикують чи сварять.
47. Іноді у мене буває відчуття, що я можу заподіяти ушкодження собі чи комусь іншому.
48. Моя поведінка значною мірою визначається звичаями тих, хто мене оточує.
49. В дитинстві у мене була компанія, у якій всі підтримували один одного.
50. Іноді мені так і кортить з кимось затіяти бійку.
51. Бувало, що я говорив про речі, в яких не розбираюся.
52. Зазвичай я засинаю спокійно, і мене не бентежать ніякі думки.
53. Останні кілька років я почуваюся добре.
54. У мене ніколи не бувало ні нападів, ні судом.
55. Зараз моя вага є постійною (я не худну та не повнішаю).
56. Я вважаю, що мене часто карали несправедливо.
57. Я легко засмучуюсь.
58. Я мало втомлююсь.
59. Я був би досить спокійним, якби в когось із моєї сім'ї виникли неприємності через порушення закону.
60. З моїм розумом коїться щось недобре.
61. Щоби приховати свій смуток, я маю докласти великих зусиль.
62. Напади запаморочення у мене бувають дуже рідко (чи майже не бувають).
63. Мене бентежать сексуальні питання.
64. Мені важко підтримувати розмову з людьми, з якими я щойно познайомився.
65. Коли я намагаюся щось зробити, то часто помічаю, що в мене тремтять руки.
66. Мої рухи такі ж спритні, як і раніше.
67. Більшість часу я відчуваю загальну слабкість.
68. Іноді від збентеження я сильно пітнію, і мене це дуже дратує.
69. Буває, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
70. Думаю, що я людина приречена.

71. Бували випадки, коли мені складно стриматися, щоби чогось не поцупити, наприклад, у крамниці.
72. Я зловживав спиртними напоями.
73. У мене часто виникає відчуття занепокоєння.
74. Мені хотілося б бути членом декількох гуртків або компаній.
75. Я рідко задихаюся і в мене не буває сильного серцебиття.
76. Все своє життя я суворо дотримуюсь принципів, які засновані на почутті обов'язку.
77. Траплялося, що я діяв комусь всупереч просто через принцип, а не тому, що справа дійсно була важливою.
78. Якщо мені не загрожує штраф, і машин поблизу немає, я можу перейти вулицю де мені зручно, а не там, де належно.
79. Я завжди був незалежним і вільним від контролю з боку сім'ї.
80. У мене бували періоди такого сильного занепокоєння, що я навіть не міг всидіти на місці.
81. Часто мої вчинки неправильно тлумачаться іншими людьми.
82. Мої батьки або інші члени сім'ї є занадто прискіпливими до мене.
83. Мене хвилює, що хтось керує моїми думками.
84. Люди зазвичай байдужі моєї долі.
85. Мені подобається бути в компанії, де всі шуткують один над одним.
86. У школі я засвоював матеріал повільніше, ніж інші.
87. Я цілком впевнений у собі.
88. Найбільш безпечно нікому не довіряти.
89. Раз на тиждень або частіше я буваю дуже збудженим і схвилюваним.
90. Коли я буваю в компанії, мені важко знайти цікаву тему для розмови.
91. Мені легко примусити інших людей боятися себе, і я іноді роблю це заради жарту.
92. У грі я прагну завжди вигравати.
93. Неварто засуджувати людину, яка обманула того, хто сам дозволяє себе обманювати.
94. Хтось намагається впливати на мої думки.
95. Я щодня випиваю багато води.
96. Найщасливішим я буваю насамоті.
97. Я обурююсь кожного разу, коли дізнаюся, що злочинець з якоїсь причини залишився безкарним.
98. У моєму житті був один або кілька випадків, коли я відчував, що хтось за допомогою гіпнозу примушує мене здійснювати ті чи інші вчинки.
99. Я рідко починаю розмову з людьми першим.
100. У мене ніколи не було суперечностей із законом.
101. Мені приємно мати серед своїх знайомих поважних людей, адже це додає мені ваги у власних очах.
102. Іноді без усілякої причини у мене зненацька наступають періоди незвичайної веселості.
103. Життя для мене майже завжди пов'язане з напруженням.
104. У школі мені було дуже важко виступати перед класом.

105. Люди проявляють по відношенню до мене стільки співчуття та симпатії, наскільки я заслуговую.
106. Я відмовляюся грати у деякі ігри, тому що у мене це погано виходить.
107. Мені здається, що я заводжу друзів із такою ж легкістю, як і інші.
108. Мені приємно, коли навколо мене багато різних людей.
109. Мені зазвичай щастить.
110. Мене легко збентежити.
111. Дехто з членів моєї родини здійснював вчинки, які мене лякали.
112. Іноді у мене бувають напади сміху чи плачу, з якими я ніяк не можу впоратися.
113. Мені буває важко стати до виконання нового завдання чи почати нову справу.
114. Я в житті досягнув би значно більшого, якби люди не були налаштовані проти мене.
115. Мені здається, що мене ніхто не розуміє.
116. Серед моїх знайомих є люди, які мені не подобаються.
117. Мені легко уривається терпець із людьми.
118. Часто в новій обстановці я відчуваю тривогу.
119. Часто мені хочеться покинути все або зникнути.
120. Іноді я буваю такий збуджений, що мені важко заснути.
121. Часто я переходжу на інший бік вулиці, щоби уникнути зустрічі з тим, кого я побачив.
122. Бувало, що я кидав справу, яку розпочав, через те, що боявся, що не впораюсь із нею.
123. Майже кожного дня трапляється щось, що лякає мене.
124. Навіть серед людей я відчуваю себе самотнім.
125. Я впевнений, що існує лише єдине правильне розуміння сенсу життя.
126. У гостях я частіше сиджу осторонь і розмовляю з кимось одним, аніж беру участь у спільних розвагах.
127. Мені часто говорять, що я запальний.
128. Буває, що я з ким-небудь пліткую.
129. Часто мені буває неприємно, коли я намагаюсь застерегти когось від помилок, а мене розуміють неправильно.
130. Я часто звертаюся до людей за порадою.
131. Часто я відчуваю, що мені все байдуже.
132. Мене достатньо складно вивести з себе.
133. Коли я намагаюся вказати людям на їхні помилки, вони часто розуміють мене неправильно.
134. Зазвичай я спокійний і мене нелегко вивести зі стану душевної рівноваги.
135. Мені здається, що заслуговую на суворе покарання за свої проступки.
136. Мені властиво так сильно перейматися через свої розчарування, що я не можу примусити себе не думати про них.
137. Часом мені здається, що я ні до чого не придатний.
138. Бувало, що при обговоренні деяких питань я, особливо не

- замислюючись, погоджувався з думкою інших.
139. Мене досить турбують можливі негаразди.
 140. Мої переконання та погляди непорушні.
 141. Я думаю, що можна, не порушуючи закону, спробувати знайти у ньому лазівку.
 142. Є люди, які мені настільки неприємні, що я радію глибоко в душі, коли вони отримують за щось наганяй.
 143. У мене бували періоди, коли я через хвилювання втрачав сон.
 144. Я відвідую різноманітні громадські заходи, тому що це дозволяє бути серед людей.
 145. Можна пробачити людям порушення правил, які вони вважають нерозумними.
 146. У мене є погані звички, які є настільки сильними, що боротися з ними безглуздо.
 147. Я охоче знайомлюся з новими людьми.
 148. Буває, що непристойний жарт викликає у мене сміх.
 149. Якщо справа у мене іде погано, мені одразу хочеться її кинути.
 150. Я надаю перевагу діяти згідно з власними планами, а не за вказівками інших.
 151. Оточуючі повинні знати мою позицію.
 152. Якщо я поганої думки про людину або зневажаю її, то не намагаюсь приховати це від неї.
 153. Я людина нервова та легко збудлива.
 154. Все у мене виходить не так, як треба.
 155. Майбутнє здається мені безнадійним.
 156. Люди досить легко можуть змінити мою думку, навіть якщо до цього вона здавалася мені остаточною.
 157. Кілька разів на тиждень у мене буває відчуття, що має відбутися щось страшне.
 158. Частіше за все я почуваю себе стомленим.
 159. Я люблю бути на вечорах і просто в компаніях.
 160. Я намагаюсь уникати конфліктів.
 161. Мене часто дратує, що я забуваю, куди кладу речі.
 162. Пригодницькі оповідання мені подобаються більше, ніж романтичні.
 163. Я легко можу відмовитися від власних намірів, якщо оточуючі вважають, що робити цього не варто.
 164. Нерозумно засуджувати людей, які прагнуть взяти від життя все, що можуть.
 165. Мені байдуже, що про мене думають інші.

Ключ до к шкал

Шкала «Достовірність»: рахують відповіді «Ні» – 1, 10, 19, 31, 51, 69, 78, 92, 101, 116, 128, 138, 148.

Шкала «Адаптивний потенціал». Всього 152 питання (які беруться за 100%).
«Так» – 4, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 27, 28, 29, 30, 33, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 46, 47, 50, 56, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 75, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 102, 103, 104, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 129, 131, 133, 135, 136, 137, 139, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162, 164, 165.
«Ні» – 2, 3, 5, 13, 23, 25, 26, 32, 34, 35, 38, 44, 45, 48, 49, 52, 53, 54, 55, 58, 62, 66, 74, 76, 85, 87, 97, 100, 105, 107, 127, 130, 132, 134, 140, 144, 147, 159, 160, 163.

Шкала «Нервово-психічна стійкість». Всього 96 питань (які беруться за 100%).
«Так» – 4, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 28, 29, 30, 37, 39, 40, 41, 47, 57, 60, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 73, 75, 80, 82, 83, 84, 86, 89, 94, 95, 96, 98, 102, 103, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 117, 118, 119, 120, 122, 123, 124, 129, 131, 135, 136, 137, 139, 143, 146, 149, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 161, 162.
«Ні» – 2, 3, 5, 23, 25, 32, 38, 44, 45, 49, 52, 53, 54, 55, 58, 62, 66, 87, 105, 127, 132, 134, 140.

Шкала «Комунікативний потенціал». Всього 31 питання (які беруться за 100%).
«Так» – 9, 24, 27, 33, 46, 61, 64, 81, 88, 90, 99, 104, 106, 114, 121, 126, 133, 142, 151, 152.
«Ні» – 26, 34, 35, 48, 74, 85, 107, 130, 144, 147, 159.

Шкала «Моральна нормативність поведінки». Всього 24 питання (які беруться за 100%).
«Так» – 14, 22, 36, 42, 50, 56, 59, 72, 77, 79, 91, 93, 125, 141, 145, 150, 164, 165.
«Ні» – 13, 76, 97, 100, 160, 163.

Методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда.

Тест складається з тверджень, на які піддослідний повинен відповісти «так» або «ні».

1. Відчуваю незручність, коли вступаю з кимось у розмову.
2. Немаю бажання розкриватися перед іншими.
3. В усьому люблю змагання та конкуренцію.
4. Висуваю до себе високі вимоги.
5. Часто сварю себе за зроблене.
6. Часто почуваю себе приниженим.
7. Сумніваюся, що можу подобатися комусь з осіб протилежної статі.
8. Я завжди виконую свої обіцянки.
9. У мене теплі та добрі стосунки з оточуючими.
10. Я людина стримана, замкнута, тримаюся осторонь від інших.
11. У своїх невдачах звинувачую себе.
12. Я людина відповідальна, на мене можна покластися.
13. Відчуваю, що невзможі хоча б щось змінити і всі зусилля марні.
14. Багато на що дивлюся очима однолітків.
15. Приймаю в цілому ті правила та вимоги, яких слід дотримуватись.
16. Власних переконань і правил мені не вистачає.
17. Люблю мріяти – іноді прямо серед білого дня. Складно повертаюся від мрій до дійсності.
18. Я завжди готовий до захисту та навіть нападу: «застрягаю» на переживанні образ, подумки перебираючи способи помсти.
19. Вмію керувати собою та власними вчинками, примушувати себе; самоконтроль для мене не є проблемою.
20. У мене часто псується настрій: знаходить пригнічення, хандра.
21. Все, що стосується інших, мене не бентежить, я зосереджений на собі.
22. Люди зазвичай мені подобаються.
23. Не соромлюся своїх почуттів і відкрито їх виявляю.
24. Серед великого скупчення людей мені буває трохи самотньо.
25. Зараз мені дуже не по собі. Хочеться все кинути і кудись сховатися.
26. З оточуючими зазвичай ладнаю легко.
27. Складніше за все мені боротися з самим собою.
28. Мене насторожує невинувато доброзичливе ставлення оточуючих.
29. В душі я оптиміст, вірю в краще.
30. Я людина неподатлива, вперта, таких називають складними.
31. До людей я критичний і засуджую їх, якщо вони на те заслуговують.
32. Звичайно почуваю себе не лідером, а підлеглим, тому іноді не вдається мислити та діяти самостійно.
33. Більшість моїх знайомих добре до мене ставляться.
34. Іноді у мене бувають такі думки, якими не хотілося б ні з ким ділитися.
35. Я людина привабливої зовнішності.

36. Часто почуваю себе безпомічним, потребую того, щоби хтось був поруч.
37. Приймавши рішення, дотримуюся його.
38. Приймаючи, здавалося б самостійні рішення, не можу звільнитися від впливу інших людей.
39. Відчуваю почуття провини, навіть якщо звинувачувати себе ніби то нема в чому.
40. Відчуваю неприязнь до того, що мене оточує.
41. Загалом я усім задоволений.
42. Часто буваю вибитий із колії: не можу зібратися, взяти себе в руки, організувати себе.
43. Почуваю млявість: все, що раніше турбувало, стало раптом байдуже.
44. Зазвичай я врівноважений та спокійний.
45. Розсердившись, нерідко вихожу із себе.
46. Часто почуваю себе ображеним.
47. Я людина поривчаста, нетерпляча, часто не вистачає стриманості.
48. Буває, що я пліткую.
49. Не дуже довіряю своїм почуттям, адже іноді вони підводять.
50. Мені досить складно бути самим собою.
51. На першому місці у мене розум, а не почуття, тому, перш ніж щось зробити, думаю.
52. Те, що відбувається зі мною, тлумачу на свій розсуд, і здатний навігадувати зайве.
53. Я людина терпима до людей і приймаю кожного таким, який він є.
54. Намагаюся не думати про свої проблеми.
55. Вважаю себе цікавою людиною – привабливою як особистість, помітною.
56. Я людина досить сором'язлива і легко ніяковію.
57. Обов'язково треба нагадувати, підштовхувати, щоби я довів справу до кінця.
58. В душі відчуваю перевагу над іншими.
59. Нема нічого, у чому я проявив би себе, виявив свою індивідуальність.
60. Боюся того, що подумують про мене інші.
61. Я честолюбний, небайдужий до успіху, похвали: у тому, що для мене є суттєвим, намагаюся бути серед кращих.
62. Нажаль, я людина, в якій ще багато негативних недоліків та вад.
63. Я людина діяльна, енергійна, повна ініціатив.
64. Часто пасую перед труднощами та ситуаціями, що загрожують ускладненнями.
65. Я себе просто недостатньо ціную.
66. За натурою я ватажок і вмію впливати на інших.
67. Ставлюся до себе в цілому добре.
68. Я людина напориста, мені завжди важливо наполягти на своєму.
69. Не люблю, коли з кимось псуються відносини, особливо якщо розбіжності загрожують стати явними.

70. Довго не можу прийняти рішення, а потім сумніваються в його правильності.
71. Часто перебуваю у розгубленості.
72. Загалом я адоволений собою.
73. Мені здається, що я невдачливий.
74. Я людина приємна і викликаю прихильність до себе.
75. Обличчям, можливо, я і не дуже гарний, але можу подобатися як людина та особистість.
76. Зневажаю осіб протилежної статі та намагаюся не зв'язуватися з ними.
77. Коли треба щось зробити, мене охоплює страх: а раптом не впораюся, а раптом не вдасться?
78. У мене легко, спокійно на душі, нема нічого, що сильно хвилювало би.
79. Вмію наполегливо працювати.
80. Відчуваю, що дорослішаю: змінююся сам і моє ставлення до навколишнього світу.
81. Трапляється, що я говорю про те, на чому не зовсім знаюся.
82. Завжди говорю лише правду.
83. Зазвичай я стривожений, занепокоєний, напружений.
84. Щоби мене примусити щось зробити, треба як слід наполегти, і тоді можу поступитися.
85. Відчуваю невпевненість у собі.
86. Обставини часто змушують мене захищати себе, виправдовуватись і обґрунтовувати власні вчинки.
87. Я людина поступлива, податлива та м'яка у стосунках із іншими.
88. Я людина тямуща, люблю розмірковувати.
89. Іноді люблю похвалитися.
90. Приймаю рішення, і одразу ж їх змінюю. Зневажаю себе за це, але зробити з собою нічого не можу.
91. Намагаюся спиратися на свої сили, не розраховуючи на чийсь допис.
92. Я ніколи не спізнююся.
93. Часто переживаю відчуття скутості та внутрішньої несвободи.
94. Я вирізняюся серед інших.
95. Нажаль, я не дуже надійний товариш і не в усьому на мене можна покластися.
96. У собі мене все зрозуміло.
97. Я комунікабельна та відкрита людина, і легко зходжуся з людьми.
98. Мої сили та здібності повною мірою відповідають тим задачам, які я вирішую.
99. Часто я недостатньо себе ціную, тому, нажаль, ніхто серйозно мене не сприймає.
100. Мене бентежить, що особи протилежної статі занадто займають мої думки.
101. Усі свої звички я вважаю добрими.

Ключ до шкал методики:

1. Адаптивність. Всього 68 питань (які беруться за 100%).
«Так» 4, 5, 9, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 72, 74, 75, 78, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98
«Ні» 2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 77

2. Прийняття себе. Всього 18 питань (які беруться за 100%).
«Так» 33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96
«Ні» 7, 59, 62, 65, 90, 95, 99

3. Прийняття інших. Всього 13 питань (які беруться за 100%).
«Так» 9, 14, 22, 26, 53, 97
«Ні» 2, 10, 21, 28, 40, 60, 76

4. Емоційний комфорт. Всього 14 питань (які беруться за 100%).
«Так» 23, 29, 30, 41, 44, 47, 78
«Ні» 6, 42, 43, 49, 50, 83, 85

5. Інтернальність (внутрішній локус контролю). Всього 22 питання (які беруться за 100%).
«Так» 4, 5, 11, 12, 19, 27, 37, 51, 63, 68, 79, 91, 98, 13
«Ні» 25, 36, 52, 57, 70, 71, 73, 77

6. Домінантність. Всього 9 питань (які беруться за 100%).
«Так» 58, 61, 66
«Ні» 16, 32, 38, 69, 84, 87

Додаткові шкали:

Ескапізм (схильність до втечі). Всього 5 питань (які беруться за 100%).
«Так» 17, 18, 54, 64, 86

Адекватність самооцінки (шкала щирості). Норма 0-5 балів.
«Так» 8, 82, 92, 101
«Ні» 34, 45, 48, 81, 89.

Тест діагностики форм агресії Басса-Дарки

Тест складається з 75 тверджень, на які піддослідний повинен відповісти «так» або «ні».

1. Часом я не можу подолати бажання завдати іншим шкоду.
2. Іноді пліткую про людей, яких не люблю.
3. Я легко дратуюсь, але й швидко заспокоююсь.
4. Якщо мене не попросять по-доброму, я не виконаю прохання.
5. Я не завжди отримую те, на що я заслуговую.
6. Знаю, що люди обговорюють мене за моєю спиною.
7. Якщо я не схвалюю поведінку інших, я даю їм це відчуття.
8. Коли мені траплялось обманути когось, то я відчував болісні докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатний вдарити людину.
10. Я ніколи не дратуюся настільки, щоби кидатися речами.
11. Я завжди поблажливий до чужих недоліків.
12. Якщо мені не подобається певне правило, я можу проігнорувати його.
13. Інші вміють майже завжди користуватися сприятливими обставинами на свою користь.
14. Я тримаюся насторожі з людьми, які ставляться до мене більш дружньо, ніж я очікував.
15. Я часто буваю незгодним з іншими.
16. Іноді мені на думку спадають ідеї, яких я соромлюся.
17. Якщо хтось першим вдарить мене, я не відповім йому.
18. Коли я дратуюсь, можу грюкнути дверима.
19. Я значно більш дратівлива людина, аніж здається зовні.
20. Якщо хтось самовпевнено уявляє себе великим начальником, я завжди чиню йому наперекір.
21. Мене дещо засмучує моя доля.
22. Я здогадуюсь, що багато хто з людей не любить мене.
23. Я не можу втриматись від суперечки, якщо інші не згодні зі мною.
24. Люди, що ухиляються від роботи, мають відчувати почуття провини.
25. Той, хто ображає мене і мою сім'ю, запрошується на неприємності.
26. Я не здатний на грубі жарти.
27. Мене охоплює лють, коли з мене сміються.
28. Коли люди вдають із себе начальників, я роблю все, щоби вони не зазнавалися.
29. Майже щотижня я бачу когось, хто мені не подобається.
30. Досить багато людей заздять мені.
31. Я вимогаю, щоби люди поважали мене.
32. Мене пригнічує те, що я мало роблю для своїх батьків.
33. Люди, які постійно вивовчать вас, варті того, стоять того, щоби їх поставити на місце.
34. Я ніколи не буваю похмурим від злості.
35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я вартий, я не засмучуюсь.
36. Якщо хтось дратує мене, я не звертаю на це уваги.

37. Хоча я не виказую цього, мене іноді охоплює заздрість.
38. Іноді мені здається, що з мене глузують.
39. Навіть якщо я серджусь, я не вдаюся до грубих чи образливих висловів.
40. Мені хочеться, щоб мої гріхи були вибачені.
41. Я рідко даю відсіч, навіть якщо хтось вдарить мене.
42. Коли виходить не по-моєму, я іноді ображаюсь.
43. Іноді люди дратують мене однією своєю присутністю.
44. Немає людей, яких я по-справжньому би ненавидів.
45. Я принципово ніколи не довіряю "чужинцям".
46. Якщо хтось дратує мене, я готовий висловити все, що я про нього думаю.
47. Я роблю багато такого, про що надалі жалкую.
48. Якщо я розсерджусь, я можу вдарити когось.
49. З дитинства я ніколи не виявляв спалахів гніву.
50. Я часто почуваю себе як бочка з порохом, що, готова вибухнути.
51. Якщо б всі знали, що я відчуваю насправді, мене б вважали людиною, з якою нелегко працювати.
52. Я завжди думаю про те, які таємні причини змушують людей робити щось приємне для мене.
53. Коли на мене кричать, я починаю кричати у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Я б'юся не рідше але й не частіше за інших.
56. Я можу пригадати випадки, коли я був настільки злий, що хапав першу-ліпшу річ і ламав її.
57. Іноді я відчуваю, що готовий перший розпочати бійку.
58. Іноді я відчуваю, що життя чинить зі мною несправедливо.
59. Раніше я вважав, що більшість людей говорить правду, але тепер у це не вірю.
60. Я лаюся тільки від злості.
61. Коли я чиню неправильно, то відчуваю докори сумління.
62. Якщо для захисту власних прав мені потрібно застосувати фізичну силу, я готовий застосувати її.
63. Іноді я виявляю свій гнів тим, що стукаю кулаком по столу.
64. Я буваю грубоватий по відношенню до людей, які мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які б хотіли мені зашкодити.
66. Я не вмю поставити людину на місце, навіть якщо вона на те заслуговує.
67. Я часто думаю, що жив неправильно.
68. Я знаю людей, які здатні довести мене до бійки.
69. Я не засмучуюсь через дрібниці.
70. Мені рідко спадає на думку, що люди намагаються розлютити чи образити мене.
71. Я часто лише погрожую людям, хоча і не збираюся виконувати погрози.
72. Останнім часом я став занудою.
73. У суперечці я часто підвищую голос.
74. Я намагаюся звичайно приховувати своє погане ставлення до людей.
75. Я краще погоджусь з чимось, аніж стану сперечатися.

Обробка й інтерпретація результатів тесту

Ключ до тесту

1. Фізична агресія (Сума балів помножується на 11)

"так" 1, 25, 33, 48, 55, 62, 68;

"ні" 9, 17, 41.

2. Вербальна агресія: (Сума балів помножується на 8)

"так" 7, 15, 28, 31, 46, 53, 60, 71, 73;

"ні" 39, 66, 74, 75.

3. Непряма агресія (Сума балів помножується на 13)

"так" 2, 18, 34, 42, 56, 63;

"ні" 10, 26, 49.

4. Негативізм (Сума балів помножується на 20)

"так" 4, 12, 20, 23,

"ні" 36;

5. Дратівливість (Сума балів помножується на 9)

"так" 3, 19, 27, 43, 50, 57, 64, 72;

"ні" 11, 35, 69.

6. Підозрілість (Сума балів помножується на 11)

"так" 6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59;

"ні" 65, 70.

7. Образливість (Сума балів помножується на 13)

"так" 5, 13, 21, 29, 37, 51, 58.

"ні" 44.

8. Почуття провини (Сума балів помножується на 11)

"так" 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54, 61, 67

Низькі показники – 0 – 33.

Середні показники – 34 – 65.

Високі показники – 66 та більше.

Методика оцінки комунікативних і організаторських здібностей (КОЗ-2)

Тест складається з тверджень, на які необхідно відповісти «так» або «ні».

1. Чи є у вас прагнення до вивчення людей і встановлення знайомств із різними людьми?
2. Чи подобається вам займатися громадською роботою?
3. Чи довго вас турбує почуття образи, спричиненої вам кимось з ваших товаришів?
4. Чи завжди вам складно орієнтуватися в критичній ситуації?
5. Чи багато у вас друзів, із якими ви постійно спілкуєтесь?
6. Чи часто вам вдається схилити більшість ваших товаришів до прийняття ними вашої думки?
7. Чи вірно, що вам приємніше і простіше проводити час за книгами або за іншою справою, аніж з людьми?
8. Якщо виникли деякі перешкоди у здійсненні ваших планів, чи легко вам відмовитися від власних намірів?
9. Чи легко ви встановлюєте контакти з людьми, які старші від вас за віком?
10. Чи любите ви вигадувати чи організовувати зі своїми товаришами різноманітні ігри та розваги?
11. Чи складно вам включатися в нові для вас компанії та колективи?
12. Чи часто ви відкладаєте на інші дні справи, які треба було виконати сьогодні?
13. Чи легко вам вдається встановлювати контакти та спілкуватися з незнайомими людьми?
14. Чи прагнете ви досягти того, щоби ваші товариші діяли відповідно до вашої думки?
15. Чи важко ви адаптуєтесь у новому колективі?
16. Чи вірно, що у вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок та обов'язків?
17. Чи прагнете ви за зручних обставин познайомитися та поспілкуватися з новою людиною?
18. Чи часто ви при вирішенні важливих справ берете ініціативу на себе?
19. Чи дратують вас оточуючі настільки, що хочеться побути на самоті?
20. Чи правда, що ви погано орієнтуєтесь в незнайомих для вас обставинах?
21. Чи подобається вам постійно перебувати серед людей?
22. Чи виникає у вас роздратування, якщо вам не вдається закінчити розпочату справу?
23. Чи відчуваєте ви ускладнення, якщо потрібно проявити ініціативу, щоб познайомитися з новою людиною?
24. Чи правда, що ви стомлюєтесь від частого спілкування з товаришами?
25. Чи любите ви брати участь у колективних іграх?
26. Чи часто ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, які стосуються інтересів ваших товаришів?
27. Чи правда, що ви відчуваєте себе невпевнено серед незнайомих людей?

28. Чи вірно, що ви рідко прагнете наполегливо відстоювати свою правоту?
29. Чи вважаєте ви, що вам досить легко внести пожвавлення в малознайому компанію?
30. Чи берете ви участь у громадській роботі?
31. Чи прагнете ви обмежити коло своїх знайомих колом самих близьких людей?
32. Чи вірно, що ви не прагнете відстоювати свою думку чи рішення, якщо воно не одразу було прийняте товаришами?
33. Чи почуваете ви себе невимушено, потрапивши у незнайомий колектив?
34. Чи охоче ви беретесь за організацію різноманітних заходів для своїх товаришів?
35. Чи правда, що ви не почуваете себе достатньо впевненим і спокійним, коли доводиться виступати перед великою групою людей?
36. Чи часто ви запізнюєтеся?
37. У вас багато друзів?
38. Чи часто ви опиняєтеся у центрі уваги своїх товаришів?
39. Чи часто ви ніяковієте при спілкуванні з малознайомими людьми?
40. Чи правда, що ви не дуже впевнено почуваете себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

Обробка та інтерпретація результатів тесту

Відповіді

Комунікативні здібності (+) так 1, 5, 9, 13, 17, 21, 25, 29, 33, 37

(-) ні 3, 7, 11, 15, 19, 23, 27, 31, 35, 39

Організаторські здібності (+) так 2, 6, 10, 14, 18, 22, 26, 30, 34, 38

(-) ні 4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40

Норми.

Сума балів 1-4

5-8

9-12

13-16

17-20

Рівень Дуже низький

Низький

Середній

Високий

Вищий

Методика діагностики ступеня задоволеності основних потреб (за А. Маслоу)

Інструкція:

Вам будуть надані 15 тверджень, які Вам необхідно оцінити, попарно порівнюючи їх між собою у відповідній таблиці.

" Я хочу....."

1. Добитися визнання та поваги.
2. Формувати довірчі стосунки з людьми.
3. Забезпечити собі майбутнє.
4. Заробляти на життя.
5. Мати гарних співрозмовників.
6. Зміцнити своє становище.
7. Розвивати свої знання та здібності.
8. Забезпечити собі матеріальний комфорт.
9. Підвищувати рівень професіоналізму та компетентності.
10. Уникати неприємностей.
11. Прагнути до нового, незвіданого.
12. Забезпечити собі впливове становище.
13. Купувати гарні речі.
14. Займатися справою, що вимагає повної віддачі.
15. Бути зрозумілим для інших.

	15	14	13	12	11	10	9	8	7	6	5	4	3	2
1														
2														
3														
4														
5														
6														
7														
8														
9														
10														
11														
12														
13														
14														

Підрахуйте кількість номерів кожної з потреб та проранжуйте їх. Після підрахунку частоти виборів по кожній з позицій, визначається ступінь задоволеності п'яти головних потреб. Для цього складають кількість кожного з 15 номерів:

- 1) матеріальні потреби: 4 + 8 + 13;
- 2) потреби в безпеці: 3 + 6 + 10;
- 3) соціальні (міжособистісні) потреби: 2 + 5 + 15;
- 4) потреби у визнанні: 1 + 9 + 12;
- 5) потреби в самовираженні: 7 + 11 + 14.

За аналізом отриманих даних можна визначити потреби, які мають 3 ступені вираження (за числовим показником): задоволення (1-14 балів), часткового задоволення (14-28 балів) та незадоволення (28-42 балів).

Методика вивчення акцентуацій характеру і темпераменту Леонгарда-Шмішека

Для дослідження акцентуації особистості застосовується опитувальник Шмішека (Schmieschek Fragebogen), який являється реалізацією типологічного підходу до вивчення особистості. Теоретичною основою опитувальника являється концепція "акцентуєваних особистостей" К. Леонгарда, який вважає, що властивості особистостей рис можуть бути розділені на основні і додаткові. Основні риси складають стержень, "ядро" особистості. У випадку яскравих виражень основні риси стають акцентуацією характеру. Відповідно, особистості, у яких основні риси яскраво виражені, названі Леонгардом "акцентуєваними". Опитувальник опублікований Г. Шмішеком в 1970 році і містить 10 шкал, які відповідають виділеним Леонгардом типам акцентуацій, і складається з 88 питань, на який вимагається відповісти "та" або "ні".

З його допомогою виявляються такі десять типів акцентуації: гіпертимний, збудливий, емотивний, дистимічний (депресивний), невротичність (тривожно-боязкий), інтроєктивний (афективно-екзальтований), циклотимічний (афективно-лабільний) тип, застрягаючий (параноїдальний), педантичний (ригідний) і демонстративний типи.

Інструкція:

Вам пропонується відповісти на 88 питань, що стосуються різних сторін вашої особистості. Поряд з номером питання поставте знак + (так), якщо згодні, або - (ні), якщо не згодні. Відповідайте швидко, довго не замислюйтеся.

Тестовий матеріал

1. У Вас переважно веселий та безтурботний настрій?
2. Ви чутливі до образ?
3. Чи буває так, що у Вас на очі навертаються сльози в кіно, театрі, бесіді та ін.?
4. Зробивши щось, Ви сумніваєтесь, чи все зроблено правильно, і не заспокоїтесь доти, доки не переконаєтесь ще раз в тому, що все зроблено правильно?
5. В дитинстві Ви були таким же сміливим, як всі Ваші однолітки?
6. Чи часто у Вас різко змінюється настрій: від стану безпричинної радості до огиди до життя, до себе?
7. Звичайно Ви в центрі уваги компанії?
8. Чи буває так, що Ви безпричинно знаходитеся в такому поганому настрої, що з Вами краще не розмовляти?
9. Ви серйозна людина?
10. Здатні Ви захоплюватись, милуватися чим-небудь?
11. Чи завзяті Ви?
12. Ви швидко забуваєте, якщо Вас хтось образив?
13. Чи м'якосердий Ви?
14. Коли Ви кидаєте лист в поштову скриньку, чи перевіряєте Ви, що лист

- потрапив до неї й проводите рукою по отвору скриньки?
15. Чи прагнете Ви завжди бути в рядах кращих працівників?
 16. Чи бувало Вам страшно в дитинстві під час грози або в разі зустрічі з незнайомою собакою (а можливо таке почуття буває й тепер, у зрілому віці)?
 17. Чи прагнете Ви в усьому і всюди підтримувати порядок?
 18. Чи залежить Ваш настрій від зовнішніх обставин?
 19. Чи люблять Вас Ваші знайомі?
 20. Чи часто у Вас буває почуття внутрішнього неспокою, почуття можливої біди, неприємностей?
 21. У Вас часто дещо пригнічений настрій?
 22. Чи бували у Вас хоча б один раз істерика або нервовий зрив?
 23. Чи важко Вам довго всидіти на одному місці?
 24. Якщо з Вами несправедливо вчинили, чи будете енергійно відстоювати свої інтереси?
 25. Чи можете Ви зарізати курку або вівцю?
 26. Чи дратує Вас, якщо вдома занавіска або скатертина висять нерівно, і Ви відразу намагаєтесь поправити їх?
 27. У дитинстві Ви боялись залишатись самі вдома?
 28. Часто у Вас бувають коливання настрою без причин?
 29. Чи завжди Ви прагнули бути достатньо сильним працівником в своїй професії?
 30. Чи швидко Ви починаєте сердитись чи гніватись?
 31. Чи можете Ви бути абсолютно безтурботним, веселим?
 32. Буває так, що почуття повного щастя буквально пронизує Вас?
 33. Як Ви думаєте, вийшов би з Вас ведучий гумористичної вистави?
 34. Ви звичайно викладаєте свою думку людям досить відверто й прямо без натяку?
 35. Вам важко переносити вид крові? Чи не викликає це у Вас неприємних почуттів?
 36. Чи любите Ви роботу з високою особистою відповідальністю?
 37. Чи схильні Ви захистити людей, до яких виявляють несправедливість?
 38. В темний підвал Вам важко й страшно спускатись?
 39. Чи віддаєте Ви перевагу такій роботі, коли діяти потрібно швидко, а вимоги до якості виконання невисокі?
 40. Чи товариський Ви?
 41. В школі Ви охоче декламували вірші?
 42. Чи втікали Ви в дитинстві з дому?
 43. Чи здається Вам життя важким?
 44. Буває так, що після конфлікту, образи Ви були до того вражені, що йти на роботу здавалось просто нестерпним?
 45. Можна сказати, що в разі негараздів Ви не втрачаєте почуття гумору?
 46. Зробили б Ви першим кроки до примирення, якщо Вас хто-небудь образив?
 47. Ви дуже любите тварин?
 48. Чи повертаєтесь Ви, щоб впевнитись, що залишили домівку чи робоче

місце в такому стані, що там нічого не скоїться?

49. Чи переслідує Вас іноді неясна думка, що з Вами й Вашими близькими може скоїтись щось страшне?

50. Вважаєте Ви, що Ваш настрій дуже змінний?

51. Вам Важко доповідати (виступати) на сцені перед великою кількістю людей?

52. Ви можете вдарити того, хто Вас образив?

53. У Вас дуже велика потреба в спілкуванні з іншими людьми?

54. Ви належите до тих, хто при будь-яких розчаруваннях впадає у глибокий відчай?

55. Вам подобається робота, що потребує енергійної організаторської діяльності?

56. Чи наполегливо Ви добиватиметесь своєї мети, якщо на шляху до неї знадобиться долати безліч перешкод?

57. Чи може трагічний фільм зворушити Вас так, що на очах виступають сльози?

58. Часто Вам буває важко заснути через те, що проблеми минулого дня чи майбутнє весь час крутяться в думках?

59. В школі Ви іноді підказували своїм товаришам чи давали списати?

60. Чи потрібна Вам велика напруга волі, щоб пройти одному через кладовище?

61. Чи ретельно Ви слідкуєте за тим, щоб кожна річ у Вашій квартирі була тільки на одному й тому самому місці?

62. Чи буває так, що перед сном Ви в доброму настрої, а наступного дня встаєте в пригніченому на декілька годин стані?

63. Чи легко Ви звикаєте до нових ситуацій?

64. Чи бувають у Вас головні болі?

65. Ви часто смієтесь?

66. Чи можете Ви бути ввічливим навіть з тим, кого Ви явно не цінуєте, не любите, не поважаєте?

67. Ви рухлива людина?

68. Ви дуже переживаєте через несправедливість?

69. Ви настільки любите природу, що можете називати її другом?

70. Виходячи з дому або лягаючи спати, перевіряєте Ви, чи закрили газ, вимкнули світло, закрили двері?

71. Ви дуже боязливі?

72. Чи змінюється Ваш настрій під впливом алкоголю?

73. У вашій молодості Ви з задоволенням приймали участь у художній самодіяльності?

74. Ви розцінюєте життя дещо песимістично, без передчуття радощів?

75. Чи часто Вас тягне подорожувати?

76. Чи може Ваш настрій змінитись так різко, що Ваш стан радощів раптово стане похмурим та пригніченим?

77. Чи легко Вам вдається підняти настрій друзям?

78. Чи довго Ви переживаєте образу?

79. Чи довгий час Ви переживаєте горе інших людей?
80. Чи часто, будучи школярем, Ви переписували сторінку в зошиті, якщо випадково ставили в ній пляму?
81. Чи ставитеся Ви до людей скоріше з недовірою й обережністю, ніж з добротою?
82. Чи часто Ви бачите жахливі сни?
83. Чи буває так, що Ви остерігаєтесь того, що кинетесь під поїзд або, коли стоїте біля вікна багатопверхового будинку, раптово випадете?
84. У веселій компанії Ви звичайно веселі?
85. Здатні Ви відволікатись від важких проблем, які потребують рішень?
86. Ви стаєте менш стриманим і відчуваєте себе вільніше коли приймаєте алкоголь?
87. В бесіді Ви скупі на слова?
88. Якщо Вам необхідно було б грати на сцені, Ви змогли б так увійти в роль, щоб забути про те, що це тільки гра?

Обробка результатів

При збігу відповідей на питання з ключем відповіді присвоюється один бал.

При підрахунку балів за кожною шкалою опитувальника для стандартизації результатів значення кожної шкали множаться на вказане число. Акцентуїовані особи не є патологічними. Вони характеризуються проявом та виділенням яскравих рис характеру.

1. Гіпертимні x 3 (помножити значення шкали на 3):

(+) 1, 11, 23, 33, 45, 55, 67, 77;

(-) немає.

2. Застрягаючі x 2:

(+) 2, 15, 24, 34, 37, 56, 68, 78, 81;

(-) 12, 46, 59.

3. Емотивні x 3:

(+) 3, 13, 35, 47, 57, 69, 79;

(-) 25.

4. Педантичні x 2:

(+) 4, 14, 17, 26, 39, 48, 58, 61, 70, 63, 80;

(-) 36.

5. Тривожні x 3:

(+) 16, 27, 38, 49, 60, 71, 82;

(-) 5.

6. Циклотимічні x 3:

(+) 6, 18, 28, 40, 50, 62, 72, 84;

(-) немає.

7. Демонстративні x 2:

(+) 7, 19, 22, 29, 41, 63, 66, 73, 85, 88;

(-) 51.

8. Неврівноважені (збудливі):

(+) 8, 20, 30, 42, 52, 64, 74, 86;

(-) немає.

9. Дистимічні х 3:

(+) 9, 21, 43, 75, 87;

(-) немає.

10. Екзальтовані х 6:

(+) 10, 32, 54, 76;

(-) немає.

Інтерпретація

Максимальна сума балів після множення - 24. За деякими джерелами, ознакою акцентуації вважається показник, що переважає 12 балів. Інші ж дослідники на основі практичного застосування опитувальника вважають, що сума балів в діапазоні від 15 до 19 говорить лише про тенденцію до цього або іншого типу акцентуації. І лише у випадку перевищення 19 балів риса характеру являється акцентуованою. Отримані дані можуть бути представлені у виді "профіля особистостей акцентуації".

До акцентуації рис характеру Шмішек відносить демонстративний, педантичний, застрягаючий, збуджений типи особистості. Інші типи акцентуацій відносяться К. Леонгардом до акцентуацій темпераменту (гіпертимний, дистимічний, тривожно-боязливий, циклотимічний, афективно-екзальтований та емотивний).

Акцентуації характеру.

1. Демонстративний тип.
2. Застрягаючий тип.
3. Педантичний тип.
4. Збудливий тип.

Акцентуації темпераменту.

5. Гіпертимний тип.
6. Дистимічний тип.
7. Тривожний тип.
8. Екзальтований тип.
9. Емотивний тип.
10. Циклотимний тип.

Методика визначення схильності до девіантної поведінки (А.Н. Орел)

Інструкція: перед вами є ряд тверджень. Прочитайте перше твердження і вирішіть, чи вірне дане твердження по відношенню до Вас. Якщо вірне, то на бланку відповідей поряд з номером, відповідним твердженню, поставте «+». Якщо воно невірне, то поставте «-». Якщо Вам важко відповісти, то постарайтеся вибрати варіант, який все-таки більше відповідає вашій думці.

1. Я віддаю перевагу одягу неяскарих одержу неяскарих, приглушених тонів.
2. Трапляється, що я відкладаю на завтра те, що повинен зробити сьогодні.
3. Я охоче записався б добровольцем для участі в яких-небудь військових діях.
4. Буває, що іноді я сварюсь із батьками.
5. Той, хто в дитинстві не бився, виростає маминим синком та нічого не може досягти у житті.
6. Я взявся би за небезпечну для життя роботу, якби за неї добре платили.
7. Іноді я відчуваю такий сильний неспокій, що просто не можу всидіти на місці.
8. Іноді буває, що я дещо хвалюся.
9. Якби мені довелося стати військовим, то я хотів би бути льотчиком-винищувачем.
10. Я ціную в людях обережність та обачність.
11. Тільки слабкі та боязкі люди виконують всі правила та закони.
12. Я віддав би перевагу роботі, пов'язаній зі змінами та мандрівками.
13. Я завжди говорю лише правду.
14. Якщо людина в міру та без шкідливих наслідків вживає речовини, що збуджують та впливають на психіку – це цілком нормально.
15. Навіть якщо я серджуся, то намагаюся не вдаватися до лайки
16. Я думаю, що мені сподобалося б полювати на левів.
17. Якщо мене образили, то я обов'язково повинен помститися.
18. Людина повинна мати право випивати стільки, скільки вона хоче.
19. Якщо мій приятель запізнюється до призначеного часу, я звичайно зберігаю спокій.
20. Мені звичайно ускладнює роботу зробити її в певний термін.
21. Іноді я переходжу вулицю там, де мені зручно, а не там, де потрібно.
22. Деякі правила та заборони можна відкинути, якщо відчуваєш сильний сексуальний (статевий) потяг.
23. Я іноді не слухаюся батьків.
24. Якщо при купівлі автомобілю мені доведеться обирати між швидкістю та безпекою, то я оберу безпеку.
25. Я думаю, що мені сподобалося б займатися боксом.

26. Якби я міг вільно обирати професію, то став би дегустатором вин.
27. Я часто відчуваю потребу у гострих відчуттях.
28. Іноді мені так і хочеться зробити собі боляче.
29. Моє ставлення до життя добре змальовує прислів'я: «Сім разів відмір, один раз відріж».
30. Я завжди купую білети у громадському транспорті.
31. Серед моїх знайомих є люди, які пробували одурманюючі токсичні речовини.
32. Я завжди виконую обіцянки, навіть якщо мені це не вигідно.
33. Буває, що мені так і хочеться вилаятися.
34. Праві люди, які в житті дотримуються прислів'я: «Якщо не можна, але дуже хочеться, то можна».
35. Бувало, що я випадково потрапляв у бійку після вживання спиртних напоїв.
36. Мені рідко вдається примусити себе продовжувати роботу після ряду прикрих невдач.
37. Якби у наш час проводилися бої гладіаторів, то я би обов'язково взяв у них участь.
38. Буває, що іноді я кажу неправду.
39. Терпіти біль на зло всім навіть буває приємно.
40. Я краще погоджуся з людиною, ніж стану сперечатися.
41. Якби я народився у давні часи, то став би благородним розбійником.
42. Якщо немає іншого виходу, то суперечку можна вирішити і бійкою.
43. Бували випадки, коли мої батьки, інші дорослі висловлювали занепокоєність з приводу того, що я трохи випив.
44. Одяг повинен з першого погляду виділяти людину серед інших у натовпі.
45. Якщо у кінофільмі немає жодної гідної бійки – це погане кіно.
46. Коли люди прагнуть до нових незвичайних відчуттів та переживань – це нормально.
47. Іноді я нудькую на уроках.
48. Якщо мене хтось випадково зачепив у натовпі, то я обов'язково буду вимагати від нього вибачень.
49. Якщо людина дратує мене, то я готовий висловити їй все, що я про неї думаю.
50. Під час мандрівок і поїздок я люблю відхилитися від звичних маршрутів.
51. Мені б сподобалася професія дресирувальника хижих звірів.
52. Якщо ти вже сів за кермо мотоциклу, то варто їхати тільки дуже швидко.
53. Коли я читаю детектив, то мені часто хочеться, щоби злочинець пішов від переслідування.
54. Іноді я просто не можу втриматися від сміху, коли чую непристойний жарт.

55. Я намагаюся уникати в розмові висловів, які можуть збентежити оточуючих.
56. Я часто засмучуюсь через дрібниці.
57. Коли мені заперечують, я часто вибухаю та відповідаю різко.
58. Мені більше подобається читати про пригоди, ніж про любовні історії.
59. Щоби отримати задоволення, варто порушити деякі правила і заборони.
60. Мені подобається бувати у компаніях, де в міру випивають та розважаються.
61. Мене дратує, коли дівчата палять.
62. Мені подобається стан, який настає, коли в міру та у гарній компанії вип'єш.
63. Бувало, що у мене виникало бажання випити, хоча я розумів, що зараз не час і не місце.
64. Сигарета заспокоює мене важкої миті.
65. Мені легко примусити інших людей боятися мене, й іноді заради розваги я це роблю.
66. Я зміг би власною рукою стратити злочинця, що був засуджений до вищої міри покарання справедливо.
67. Задоволення – це головне, чого слід прагнути у житті.
68. Я хотів би взяти участь в автомобільних перегонах.
69. Коли у мене поганий настрій, до мене краще не підходити.
70. Іноді у мене буває такий настрій, що я готовий першим почати бійку.
71. Я можу пригадати випадки, коли я був такий злий, що хапав першу ліпшу річ та ламав її.
72. Я завжди вимагаю, щоби оточуючі поважали мої права.
73. Мені сподобалося би стрибати з парашутом.
74. Шкідливий вплив на людину алкоголю та тютюну сильно перебільшують.
75. Я рідко даю здачі, навіть якщо хтось вдарить мене.
76. Я не одержую задоволення від почуття ризику.
77. Коли людина в запалі суперечки вдається до «сильних» виразів, це нормально.
78. Я часто не можу стримати своїх почуттів.
79. Бувало, що я спізнився на уроки.
80. Мені подобаються компанії, де все глузують один з одного.
81. Секс повинен посідати в житті молоді одне з провідних місць.
82. Часто я не можу втриматися від суперечки, якщо хто-небудь не згоден зі мною.
83. Іноді траплялося, що я не виконував домашнє завдання.
84. Я часто роблю вчинки під впливом хвилинного настрою.
85. Мені здається, що я не здатен ударити людину.
86. Люди справедливо обурюються, коли дізнаються, що злочинець

залишився безкарним.

87. Буває, що мені доводиться приховувати від дорослих деякі свої вчинки.

88. Наївні простаки самі заслуговують на те, щоби їх обманювали.

89. Іноді я буваю такий роздратований, що стукаю по столу кулаком.

90. Тільки несподівані обставини та почуття небезпеки дозволяють мені по-справжньому проявити себе.

91. Я би спробував яку-небудь одурманюючу речовину, якби я твердо знав, що це не зашкодить моєму здоров'ю та не спричинить покарання.

92. Інколи мені важко думати про життя, воно здається безперспективним

93. Усякий бруд мене лякає або викликає сильну огиду.

94. Коли я злюся, то мені хочеться кого-небудь вдарити.

95. Я вважаю, що люди повинні повністю відмовитися від споживання спиртних напоїв.

96. Я зміг би на спір залізти на високу фабричну трубу.

97. Часом я не можу впоратися з бажанням завдати болю іншим людям.

98. Я міг би після деяких попередніх пояснень керувати гелікоптером.

Ключі для підрахунку первинних «сирих» балів (Чоловічий варіант):

1. Шкала установки на соціально-бажані відповіді (Всього 15 питань які беруться за 100%):

2 (ні), 4 (ні), 6 (ні), 13 (так), 21 (ні), 23 (ні), 30 (так), 32 (так), 33 (ні), 38 (ні), 47 (ні), 54 (ні), 79 (ні), 83 (ні), 87 (ні).

2. Шкала схильності до порушення норм і правил (Всього 17 питань які беруться за 100%):

1 (ні), 10 (ні), 11 (так), 22 (так), 34 (так), 41 (так), 44 (так), 50 (так), 53 (так), 55 (ні), 59 (так). 61 (ні), 80 (так), 86 (ні), 88 (так), 91 (так), 93 (ні).

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки (Всього 20 питань які беруться за 100%):

14 (так), 18 (так), 22 (так), 26 (так), 27 (так), 31 (так), 34 (так), 35 (так), 43 (так), 46 (так), 59 (так), 60 (так), 62 (так), 63 (так), 64 (так), 67 (так), 74 (так), 81 (так), 91 (так), 95 (ні).

4. Шкала схильності до самошкоджувальної і саморуйнуючої поведінки (Всього 20 питань які беруться за 100%):

3 (так), 6 (так), 9 (так), 12 (так), 16 (так), 24 (ні), 27 (так), 28 (так), 37 (так), 39 (так), 51 (так), 52 (так), 58 (так), 68 (так), 73 (так), 76 (ні), 90 (так), 91 (так), 92 (так), 96 (так), 98 (так).

5. Шкала схильності до агресії і насильства (Всього 24 питання які беруться за 100%):

3 (так), 5 (так), 15 (ні), 16 (так), 17 (так), 25 (так), 37 (так), 40 (ні), 42 (так), 45 (так), 48 (так), 49 (так), 51 (так), 65 (так), 66 (так), 70 (так), 71 (так), 72 (так), 75 (ні), 77 (так), 82 (ні), 89 (так), 94 (так), 97 (так).

6. Шкала вольового контролю емоційних реакцій (Всього 15 питань які беруться за 100%):

7 (так), 19 (так), 20 (так), 29 (ні), 36 (так), 49 (так), 56 (так), 57 (так), 69 (так), 70 (так), 71 (так), 78 (так), 84 (так), 89 (так), 94 (так).

7. Шкала схильності до делінквентної поведінки (Всього 20 питань які беруться за 100%):

18 (так), 26 (так), 31 (так), 34 (так), 35 (так), 42 (так), 43 (так), 44 (так), 48 (так), 52 (так), 55 (ні), 61 (ні), 62 (так), 63 (так), 64 (так), 67 (так), 74 (так), 86 (ні), 91 (так), 94 (так).

Скорочений варіант обробки обмежується обрахуванням відсоткового значення по кожній шкалі.

Норми у відсотках

2 та 4 шкали

Норма – до 38%

Тенденція – 38%-52%

Яскравий прояв – 52%-67%

Загострення – понад 67%

3 шкала

Норма – до 40%

Тенденція – 40%-55%

Яскравий прояв – 55%-74%

Загострення – понад 74%

5 шкала

Норма – до 41%

Тенденція – 41%-55%

Яскравий прояв – 55%-69%

Загострення – понад 69%

6 шкала

Норма – до 47%

Тенденція – 47%-62%

Яскравий прояв – 62%-76%

Загострення – понад 76%

7 шкала

Норма – до 35%

Тенденція – 35%-50%

Яскравий прояв – 50%-69%

Загострення – понад 69%

Опис шкал та інтерпретація

1. Шкала установки на соціальну бажаність (службова шкала)

Дана шкала призначена для вимірювання готовності піддослідного подавати себе у найбільш вигідному світлі з точки зору соціальної бажаності.

Показники від 50 до 60 Т-балів свідчать про помірну тенденцію давати при заповненні опитувальника соціально бажані відповіді. Показники вище 60 балів свідчать про тенденцію піддослідного демонструвати суворе дотримання навіть малозначущих соціальних норм, навмисне прагнення показати себе у найкращому світлі, про сторожкість по відношенню до ситуації обстеження.

Результати що знаходяться в діапазоні 70-89 балів говорять про високу сторожкість піддослідного щодо психодіагностичної ситуації та про сумнівну достовірність результатів за основними. Про сприйняття ситуації як експертної одночасно з помірно високими показниками за шкалою № 1 також свідчить їх різке зниження за основними діагностичними шкалами та підвищення за шкалою жіночої соціальної ролі.

Для чоловічої популяції перевищення сумарного первинного балу за шкалою соціальної бажаності значення 11 первинних балів свідчить про недостовірність результатів за основними шкалами.

Показники нижче 50 Т-балів говорять про те, що піддослідний не схильний приховувати власні норми та цінності, коригувати свої відповіді в напрямі соціальної бажаності.

Одночасно високі показники за службовою шкалою та за основними шкалами (крім шкали 8) свідчать або про сумнівну достовірність результатів, або про дисоціацію у свідомості піддослідного відомих йому та реальних норм поведінки.

2. Шкала схильності до порушення норм та правил

Дана шкала призначена для вимірювання схильності піддослідного до подолання будь-яких норм і правил, схильності до відкидання загальноприйнятих норм і цінностей, зразків поведінки.

Результати, що знаходяться в діапазоні 50-60 Т-балів (38-52%), свідчать про вираженість вказаних вище тенденцій, про нонконформістські установки піддослідного, про його схильність протиставляти власні норми та цінності груповим, про тенденції «порушувати спокій», шукати труднощі, які можна було би подолати.

Показники в діапазоні 60-70 Т-балів (52-66%) свідчать про надмірну вираженість нонконформістських тенденцій, прояв негативізму та дають підстави сумніватися у достовірності результатів тестування за даною шкалою.

Результати нижче 50 Т-балів за даною шкалою свідчать про конформні установки піддослідного, схильність дотримуватись стереотипів та загальноприйнятих норм поведінки. У деяких випадках за умови поєднання з достатньо високим інтелектуальним рівнем піддослідного та тенденції приховувати свої реальні норми та цінності такі оцінки можуть відображати фальсифікацію результатів.

3. Шкала схильності до адиктивної поведінки

Дана шкала призначена для вимірювання готовності піддослідного

реалізувати свою адиктивну поведінку.

Результати в діапазоні 50-70 Т-балів (40-74%) свідчать про схильність до уходу від реальності шляхом зміни свого психічного стану, про схильності до ілюзорно-компенсаторного способу вирішення особистісних проблем. Крім того, ці результати свідчать про орієнтацію на чуттєвий бік життя, наявність «сенсорної спраги», про гедоністично орієнтовані норми та цінності.

Показники вище 70 Т-балів (74%) свідчать про сумнівність результатів або про наявність вираженої психологічної потреби в адиктивних станах, що необхідно з'ясувати, використовуючи додаткові психодіагностичні засоби.

Показники нижче 50 Т-балів (40%) свідчать або про невираженість наведених вище тенденцій, або про добрий соціальний контроль поведінкових реакцій.

4. Шкала схильності до самошкоджувальної і саморуйнуючої поведінки

Дана шкала призначена для вимірювання готовності реалізувати різноманітні форми аутоагресивної поведінки. Об'єкт вимірювання вочевидь частково перетинається з психологічними властивостями, що вимірюються шкалою № 3.

Результати в діапазоні 50-70 Т-балів (52-66%) за шкалою №4 свідчать про низьку цінність власного життя, схильність до ризику, виражену потребу у гострих відчуттях, про садомазохістські тенденції.

Результати вище 70 Т-балів (66%) свідчать про сумнівну достовірність результатів.

Показники нижче 50 Т-балів (38%) за даною шкалою свідчать про відсутність готовності до реалізації саморуйнуючої поведінки, про відсутність тенденції соматизації тривоги, відсутність схильності до реалізації комплексів провини у поведінкових реакціях.

5. Шкала схильності до агресії та насильства

Дана шкала призначена для вимірювання готовності піддослідного до реалізації агресивних тенденцій у поведінці.

Показники у діапазоні 50-60 Т-балів (41-55%) свідчать про наявність у піддослідного агресивних тенденцій. Показники в діапазоні 60-70 Т-балів (55-69%) свідчать про агресивну спрямованість особистості у відносинах з іншими людьми, про схильність вирішувати проблеми шляхом насильства, про тенденцію використовувати приниження партнера по спілкуванню як засіб стабілізації самооцінки, про наявність садистичних тенденцій.

Показники вище 70 Т-балів (69%) говорять про сумнівну достовірність результатів.

Показники нижче 50 Т-балів (41%) свідчать про невираженість агресивних тенденцій, про неприйнятність насильства як засобу вирішення проблем, про нетиповість агресії як способу виходу з ситуації фрустрації. Низькі показник у поєднання з високими показниками за шкалою соціальної

бажаності свідчать про високий рівень соціального контролю поведінкових реакцій.

6. Шкала зниженого вольового контролю емоційних реакцій

Дана шкала призначена для вимірювання схильності піддослідного контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій (Увага! Ця шкала має зворотній характер).

Показники в межах 60-70 Т-балів (62-76%) свідчать про слабкість вольового контролю емоційної сфери, про небажання чи нездатність контролювати поведінкові прояви емоційних реакцій. Крім того, це свідчить про схильність реалізовувати негативні емоції безпосередньо у поведінці, без затримки, про несформованість вольового контролю своїх потреб і чуттєвих потягів.

Показники нижче 50 Т-балів (47%) свідчать про невираженість цих тенденцій, жорсткий самоконтроль будь-яких поведінкових емоційних реакцій, чуттєвих потягів.

7. Шкала схильності до делінквентної поведінки

Назва шкали має умовний характер, адже шкала сформована з тверджень, які диференціюють «звичайних» осіб та осіб із зафіксованими правопорушеннями, тих, хто вступав у конфлікт із загальноприйнятим способом життя та правовими нормами.

На наш погляд, дана шкала вимірює готовність (схильність) до реалізації делінквентної поведінки. Шкала виявляє «делінквентний потенціал», який лише за певних обставин може реалізуватися в житті.

Результати у діапазоні 50-60 Т-балів (35-50%) свідчать про наявність делінквентних тенденцій та про низький рівень соціального контролю.

Результати вище 60 Т-балів (69%) свідчать про високу готовність до реалізації делінквентної поведінки.

Результати нижче 50 Т-балів (35%) говорять про невираженість вказаних тенденцій, що у поєднанні з високими показниками за шкалою соціальної бажаності може свідчити про високий рівень соціального контролю.

Інший варіант експрес-обробки – переведення сирих балів кожної шкали у Т-бали за таблицею

Таблиця норм при переведенні «сирих» балів в Т-бали

"Сирий" бал	Т-бали						
	Шкали						
	1	2	3	4	5	6	7
0	35		26				30
1	44	27	28	24	24	26	32
2	50	31	30	26	27	30	34
3	55	34	33	29	29	33	37
4	58	37	35	32	31	37	39
5	62	40	37	35	34	40	41
6	65	43	39	37	36	44	43
7	67	46	42	40	39	48	46
8	70	50	44	43	41	51	48
9	74	53	46	45	43	55	50
10	85	56	48	48	46	58	53
11	89	59	50	51	48	62	55
12		63	53	54	51	65	57
13		66	55	56	53	69	59
14		69	57	59	55	73	62
15		72	59	62	58	77	64
16		75	62	64	60	81	66
17		78	64	67	62	85	68
18		81	66	70	65		71
19		84	68	72	67		73
20		87	70	75	70		75
21		90	12	78	72		77
22			74	81	74		79
23			76	84	77		81
24			78	87	79		83
25			80	90	81		85
26			82		83		87
27			84		85		
28					87		
29					89		

**Методика діагностики професійної деформації «ОПД»
(В.С.Медведєв)**

Інструкція.

Вам пропонуються 30 тверджень, які пов'язані з Вашою професійною діяльністю. Уважно прочитайте кожне з них та дайте відповідь у варіанті:

Майже ніколи	- 0
Інколи	- 1
Часто	- 2
Завжди	- 3

Відповіді фіксуйте на спеціальному бланку.

1. Від оточуючих найчастіше я очікую поганого і неприємного.
2. В інтересах справи я можу зробити з людиною все, що захочу.
3. Вдома я спілкуюся з рідними майже так, як з колегами та громадянами на службі.
4. Я намагаюся перебувати на роботі якомога довше, а приводи для цього завжди знаходяться.
5. Я можу виконати будь-яке завдання краще за своїх колег.
6. На роботі я сприймаю громадян як можливих правопорушників.
7. Якщо дозволяють обставини, я відходжу від інструкцій, настанов і дію на власний розсуд.
8. За звичкою я вживаю жаргонні слова і вирази у повсякденному, побутовому спілкуванні.
9. Я відчуваю недовірливе та підозріле ставлення до себе з боку людей.
10. Мене дратують критичні зауваження колег на мою адресу.
11. Якщо я зустрічаюся на роботі з неприємними громадянами, то віддячую їх тим же.
12. Для виявлення і затримання можливого правопорушника підходять любі засоби.
13. Останнім часом я недоречно вживаю професійні жарти.
14. При кожній нагоді я цікавлюся службовими справами у вільний від роботи час – на свята, у вихідні, у відпустці.
15. Колеги по роботі не віддають мені належне як професіоналу.
16. Робота вимагає від мене ставитися до оточуючих із підозрою.
17. Для виконання службового завдання я можу піти на все.
18. Деякі професійні звички проявляються у мене мимовільно і недоречно.
19. Звичайно, я сприймаю оточуючих крізь призму професійних інтересів.
20. Я заслуговую на те, щоб керівництво мене менше контролювало.
21. Громадяни, з якими я контактую по службі, не заслуговують на добре ставлення до них.
22. Я вмю уникати відповідальності, коли є нагода порушити наказ чи інструкцію.
23. В сім'ї мені кажуть, що я поводжу себе немов на службі.

24. Мене цікавить в першу чергу те, що має відношення до роботи і може бути в ній використане.
25. У складних і незвичних ситуаціях я покладаюся тільки на власний професійний досвід.
26. Якщо на роботі у мене виникає неприязнь до громадян, я цього не приховую.
27. Все негативне, що є у людини, треба використовувати в інтересах служби.
28. Перебуваючи вдома, серед знайомих, я відчуваю себе немов на роботі.
29. На роботі я почуваю себе більш природно і звично, ніж поза нею.
30. Помилки у роботі я пов'язую із зовнішніми обставинами.

Обробка та інтерпретація даних
Ключ

Показники деформації	Номери тверджень
1	1; 6; 11; 16; 21; 26
2	2; 7; 12; 17; 22; 27
3	3; 8; 13; 18; 23; 28
4	4; 9; 14; 19; 24; 29
5	5; 10; 15; 20; 25; 30

За допомогою “ключа” здійснюються такі підрахунки:

- 1) визначається сума балів, набраних на кожному з 5 основних показників деформації;
- 2) визначається загальна сума балів, набраних по всіх 5 основних показниках.

На підставі загальної суми балів формулюється один із наступних висновків:

1. Деформація в цілому відсутня	0-6 б.
2. Початковий рівень деформації	7-34 б.
- на стадії утворення	7-15 б.
- в основному утворився	16-24 б.
- повністю утворився	25-34 б.
3. Середній рівень деформації	35-62 б.
- на стадії утворення	35-43 б.
- в основному утворився	44-52 б.
- повністю утворився	53-62 б.
4. Глибинний рівень деформації	63-90 б.
- на стадії утворення	63-71 б.
- в основному утворився	72-80 б.
- повністю утворився	81-90 б.

Опитувальник для виявлення неврозів і неврозоподібних станів (А. Кокошкаррової)

Піддослідний дає відповідь «так» або «ні» на питання тесту. Результат визначається за допомогою кодів відповідних шкал. Позитивні відповіді складають та заносять до бланку для оцінки результату.

1. Я часто відчуваю стомленість і слабкість.
2. Іноді я відкладаю на завтра те, що можна зробити сьогодні.
3. Мені розповідали, що я розмовляю уві сні.
4. Я часто почуваюся нещасним.
5. Я боюся взяти на себе відповідальність.
6. Бувало, що я втрачав свідомість та не реагував на біль, опік.
7. Іноді я серджуся.
8. Я сильно хвилююся, дивлячись театральну виставу, в кіно, при читанні книг.
9. Я маю схильність до повноти.
10. Я відчуваю болі в грудях і серці.
11. У мене часто голова йде обертом.
12. Мені неприємно, коли на мене дивляться.
13. Іноді у мене бувають напади, пов'язані з хвилюванням.
14. Іноді мені хочеться кого-небудь обманути.
15. Часто життя здається мені безглуздим і безнадійним.
16. Я люблю мріяти та фантазувати.
17. Часто у мене викликає страх, побоювання те, що інших абсолютно не турбує.
18. Мені стає зле при виді крові.
19. У мене бувають болі у животі.
20. Мої руки та ноги часто бувають холодними.
21. Деякі мої друзі викликають у мене захоплення, я намагаюся бути схожим на них.
22. У мене бувають напади, під час яких я бачу те, що мене оточує, як уві сні.
23. Іноді я запізнююся на роботу чи на зустріч.
24. Я стомлююся від спілкування з людьми та почуваюся добре лише на самоті.
25. У мене часто буває діарея.
26. Я страждаю від безсонні.
27. У мене завжди щось болить.
28. У мене часто буває запор.
29. Я легко збудливий.
30. Мене цікавлять питання інтимних стосунків.
31. Я часто втрачаю уявлення про час.
32. У мене слабе здоров'я.
33. У дитинстві та пізніше я боявся темряви.

34. Мене переслідують думки, яких я не можу позбутися.
35. Іноді у розмовах я схильний до перебільшувань.
36. Останнім часом я читаю багато популярної літератури.
37. Вранці я прокидаюся стомленим, ніби то не спав.
38. Я дуже сором'язливий.
39. Я не люблю ходити на кладовище та похорон.
40. Я часто сумніваюся, чи зачинив я двері, виключив світло, запечатав листа.
41. Мені говорять, що я ходжу уві сні.
42. Я не самостійний, на мене легко вплинути.
43. Я завжди багато думаю про свої недоліки, вважаю себе за багатьма ознаками гіршим за інших.
44. Якщо я вважаю, що мені загрожує хвороба, одразу починаю приймати ліки.
45. Мене мучать докори сумління.
46. Я побоююся незнайомих людей.
47. У мене бувають грошові ускладнення.
48. Мене часто нудить і тягне блювати.
49. Трапляється, що я не можу дотриматися даної обіцянки.
50. Мені часто хочеться померти, піти від цього життя.
51. У дитинстві мене мучили нічні жахіття.
52. Вдома я не завжди дотримуюся правил, обов'язкових для суспільства.
53. Останнім часом у мене поганий настрій.
54. Я довго коливаюся перед тим, як прийняти рішення.
55. Іноді мені хочеться зробити щось недобре та заборонене.
56. Трапляється, що я не можу ворухнути рукою або ногою.
57. Мене турбують серцебиття.
58. У мене немає апетиту, часто буває огида до їжі.
59. Я не переносю заняття чи роботу, що вимагає тривалих зусиль.
60. Я охоче, з радістю знайомлюся з відомими людьми, це робить мене вагомим у власних очах.
61. Мій шлунок і кишечник працюють погано.
62. У мене часто тремтять руки (ноги чи голова).
63. Я люблю вживатися в чужі ролі та сам починаю вірити, що є особою, роль якої граю.
64. Мене часто кидає в жар (озноб).
65. Я страждаю від головних болів, голову немов би стискає обручем.
66. Я не можу погладшати, хоча харчуюся добре.
67. Я не відчуваю задоволення від інтимних стосунків.
68. Іноді оточуючі здаються мені далекими та чужими, як уві сні.
69. Моє тіло чи його частина іноді здаються мені деформованими (збільшеними чи зменшеними) і чужими.
70. У літаку, поїзді чи автобусі я страждаю від нудоти та позивів до блювоти.

71. Я часто та сильно пітнію.
72. У дитинстві й пізніше в мене бували випадки нетримання сечі.
73. Я хочу, щоби у мене не було проблем в інтимних стосунках.
74. Мені часто говорять, що у мене слабкі нерви.
75. Я часто прокидаюся від страшних сновидінь.
76. Будь-яку справу я починаю із побоюванням: а що як не впораюся з нею, як на мене невдача.
77. Я сміюся, коли слухаю анекдоти.
78. Я легко червонію.
79. У мене часто буває задишка.
80. Я відчуваю потребу повторювати деякі рухи, слова, і від цього дуже стомлююся.
81. Я легко дратуюся та виходжу із себе.
82. Останнім часом я часто відвідую лікарів.
83. Під час гри я прагну вигравати.

Тест містить 83 питання, розподілених за 8 шкалами:

1. Н – шкала неправди; питання дають уявлення про достовірність результатів.
2. Ве – вегетативні розлади: суб'єктивні скарги, що демонструють наявність вегетативних розладів і схильність до порушення психосоматичної регуляції.
3. Нс – неврастенія: включає скарги гіперстенічного і астеничного характеру та поведінкові відхилення, що є похідними від підвищеної стомлюваності та дратівливості.
4. Пс – психастенія (невпевненість у собі та нерішучість), підвищена боязливість. Об'єднання двох рис в одну шкалу є умовним, адже, будучи притаманними психастенікам, вони присутні також при неврастенії та істерії.
5. І – істерія: містить основні симптоми істеричного неврозу (напади, порушення свідомості) та особистісні властивості істеричної акцентуації (емоційна надчутливість, лабільність, навіюваність).
6. Іх – іпохондрія: стурбованість питаннями власного здоров'я.
7. Д – депресія: загальні прояви невротичної депресії.
8. Дрп – дереалізація та деперсоналізація: елементарні форми порушення сенсорного синтезу, афективна відчуженість від реальності, нестійкість сприйняття часу, лабільна самосвідомість та порушення схеми тіла.

Шкали	Код	Норма –	Явна тенденція +	Сильна тенденція ++
Шкала неправди	Н	4-8		
Вегетативні розлади	Ве	до 6	7-9	от 10
Неврастенія	Нс	до 5	6-8	от 9
Психастенія	Пс	до 7	8-10	от 11
Істерія	І	до 3	4-5	от 6
Іпохондрія	Іх	до 2	3	от 4
Депресія	Д	до 3	4-5	от 6
Дереалізація деперсоналізація	Дрп	0	1	от 2

Оцінки поділяються за категоріями:

- норма (–),
- явні невротичні чи неврозоподібні реакції (++);
- сильні невротичні чи неврозоподібні тенденції.

Оцінка «+» відповідає 60-70 Т, а «++» - менше 70 Т. Т – стандартні показники.

Оцінка результату	Критерії
Негативний результат (норма)	– всі шкали + одна шкала
Позитивний результат (виражені неврози чи неврозоподібні стани)	++ за двома та більше шкалами ++ за одною шкалою та + за двома та більше шкалами + за трьома та більше шкалами
Сумнівний результат (нерідко виражені невротичні чи неврозоподібні тенденції)	+ за двома шкалами ++ за одною шкалою та + за одною шкалою ++ за одною шкалою

ЛІТЕРАТУРА

1. Абт Л. Теория проективной психологии // Проективная психология / Пер. с англ. - М.: ЭКСМО-Пресс, 2000.
2. Айзенк Г. Ю. Структура личности / Пер. с англ. - СПб.: Ювента; М.: КСП+, 1999.
3. Анастаси А. Дифференциальная психология. Индивидуальные и групповые различия / Пер. с англ. - М.: Апрель-Пресс; Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2001.
4. Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование / Пер. с англ. - СПб.: Питер, 2001.
5. Бурлачук Л. Ф., Духневич В. Н. Исследование надежности опросника Р. Кэттелла 16 РР // Психологический журнал. - 2000. - Т. 21. - №5.
6. Бурлачук Л. Ф. Психодиагностика: Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2006. — 351 с
7. Бурлачук Л. Ф., Словарь-справочник по психодиагностике. 3-е изд. - СПб.: Питер, 2008.
8. Вартегг Э. Уровневая диагностика. Пер. с нем. - М.: Смысл. 2004.
9. Маховер К. Проективный рисунок человека. Пер. с англ. - М.: Смысл, 2000.
10. Немов Р. С. Психологія: У 3 кн. Кн. 3: Психодиагностика. М.: "ВЛАДОС", 1998.-632 с.
11. Основи соціально-психологічного тренінгу: науково-практичні рекомендації/ кол. авт. Д.О.Александров, В.Г. Андросюк, Л.І. Казміренко, та ін.; за заг. ред. Л.І. Казміренко. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2011. – 136 с.
12. Пишо П. Психологическое тестирование. Пер. с франц. - СПб.: Питер, 2003.
13. Практический интеллект / Р. Дж. Стерн-берг, Дж. Б. Форсайт, Дж. Хедланд и др. - СПб.: Питер, 2002.

14. Проективная психология. Пер. с англ. - М.: Апрель Пресс, Изд-во ЭКСМО Пресс, 2000.
15. Психологическая диагностика: Учебник для вузов / Под ред. М. К. Акимовой, К. М. Гуревича. - СПб.: Питер, 2005.
16. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина I. Професійно-психологічна підготовка оперативних підрозділів. Навчально-методичний посібник. / кол. авт. Д.О. Александров та ін.; за заг. ред. Я.Ю.Кондратьєва – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2003. - 123 с.
17. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина III. Психологічне забезпечення переговорної діяльності. Навчально-методичний посібник. / кол. авт. Д.О. Александров та ін.; за заг. ред. Я.Ю.Кондратьєва – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. - 124 с.
18. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина IV. Саморегуляція та тренінг психічних станів працівників органів внутрішніх справ. Навчально-методичний посібник. / кол. авт. Д.О. Александров та ін.; за заг. ред. Я.Ю.Кондратьєва – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. - 98 с.
19. Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. Частина V. Психологія управлінської діяльності органів внутрішніх справ. Навчально-методичний посібник. / кол. авт. Д.О. Александров та ін.; за заг. ред. Я.Ю.Кондратьєва – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. - 140 с.
20. Романова Е. С. Психодиагностика: Учебное пособие. - СПб.: Питер, 2006.
21. Собчак Л. Н. Стандартизированный многофакторный метод исследования личности СМИЛ. - СПб.: Речь, 2000.
22. Формування психологічної готовності працівників органів внутрішніх справ до дій в екстремальних ситуаціях затримання озброєного злочинця:

- наук.-практ. Посібник / кол. авт. Д.О. Александров та ін.; за заг. ред. В.В. Коваленка. – К.-Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2013. – 96 с.
23. Шмелев А. Г. Психодиагностика личностных черт. - СПб.: Речь, 2002.
24. Юридична психологія. Словник. Навчальний посібник (Рекомендовано МОН України) / кол. авт. Д.О. Александров та ін.; за заг. ред. Л.І.Казміренко, Є.М.Моїсеєва - К.: КНТ, 2008. - 140 с.